

ΚΙΝΗΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ
ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΝΟΙΧΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

Εισηγήσεις - Συζήτηση

ΑΘΗΝΑ 2011

Κ Ι Ν Η Σ Η Π Ο Λ Ι Τ Ω Ν
ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΝΟΙΧΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

Εισηγήσεις – Συζήτηση

ΑΘΗΝΑ, Μάρτιος 2011

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

– Νίκος Φραγκάκης.....	9
<i>Δικηγόρος, Αντιπρόεδρος της Κίνησης Πολιτών, Πρόεδρος του ΕΚΕΜΕ</i>	
– Χρήστος Ροζάκης.....	12
<i>Αντιπρόεδρος ΕΔΔΑ</i>	
– Ιωάννης Τέντες.....	16
<i>Εισαγγελέας Αρείου Πάγου</i>	
– Δημήτρης Κανελλόπουλος.....	22
<i>Αντιπρόεδρος Αρείου Πάγου</i>	
– Χριστόφορος Κοσμίδης.....	28
<i>Αρεοπαγίτης</i>	
– Κωνσταντίνος Μενουδάκος.....	35
<i>Αντιπρόεδρος Συμβουλίου της Επικρατείας</i>	
– Μιχάλης Βηλαράς.....	41
<i>Σύμβουλος Συμβουλίου της Επικρατείας</i>	
– Ιωάννης Χαμηλοθώρης.....	47
<i>Πρόεδρος Τριμελούς Συμβουλίου Διοίκησης Εφετείου Αθηνών</i>	
– Φωκίων Γεωργακόπουλος.....	52
<i>Πρόεδρος Νομικού Συμβουλίου Κράτους</i>	
– Νίκος Αλιβιζάτος.....	59
<i>Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών</i>	
– Ιωάννης Σαρμάς.....	62
<i>Αντιπρόεδρος Ελεγκτικού Συνεδρίου, Μέλος Ελεγκτικού Συνεδρίου ΕΕ</i>	
– Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος.....	64
<i>Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών</i>	
ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	67
Σύνοψη των εισηγήσεων και της συζήτησης.....	86

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Νίκος Φραγκάκης

Δικηγόρος, Αντιπρόεδρος της Κίνησης Πολιτών, Πρόεδρος του ΕΚΕΜΕ

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις του Συντονιστή

Η εθνική μας έννομη τάξη έχει πάψει από καιρό να είναι μόνον ελληνική κι αυτό είναι φαινόμενο διεθνές και, οπωσδήποτε, πανευρωπαϊκό. Όπως άλλες 26 χώρες, έχουμε εκχωρήσει από το 1981 στην (τότε ΕΟΚ/ΕΚ και ήδη) Ευρωπαϊκή Ένωση [ΕΕ] μεγάλο μέρος άσκησης της εθνικής μας κυριαρχίας σε ολόένα και ευρύτερους τομείς, ενώ μαζί με άλλα 46 κράτη έχουμε δεχτεί να υποβάλλεται η κρίση των δικαστηρίων μας αλλά και η νομοθεσία μας και η δράση της δημόσιας διοίκησης στον έλεγχο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου [ΕΔΔΑ], από τη στιγμή που η Ελλάδα (επανα) προσχώρησε το 1974 στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου [ΕΣΔΑ] και μάλιστα δέχτηκε (από το 1985) και το δικαίωμα της ατομικής προσφυγής.

Μπορούμε, λοιπόν, να μιλάμε για τρεις συνιστώσες της εθνικής μας έννομης τάξης:

- Το Σύνταγμα και τους νόμους που ψηφίζει η Βουλή των Ελλήνων, όπως ερμηνεύονται από τα ελληνικά δικαστήρια.
- Το πρωτογενές και το παράγωγο δίκαιο της (μέχρι την 30 Νοεμβρίου 2009) Ευρωπαϊκής Κοινότητας / Ευρωπαϊκής Ένωσης (από την 1 Δεκεμβρίου 2009), όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης [ΔΕΕ].
- Το δίκαιο της ΕΣΔΑ, όπως ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ.

Το αντικείμενο της συζήτησης που οργάνωσε η Κίνηση Πολιτών για μια Ανοιχτή Κοινωνία, στην Αίγλη του Ζαπτείου την 4η Μαρτίου 2011, επικεντρώθηκε στη σχέση των ελληνικών δικαστηρίων με εκείνο του Στρασβούργου

και στόχευσε στη διατύπωση προτάσεων για την καλύτερη δυνατή συνεργασία των δικαστηρίων μας με το ΕΔΔΑ, έτσι ώστε να βελτιωθεί η απονομή της δικαιοσύνης στην Ελλάδα και να περιοριστεί η ανάγκη προσφυγής των πολιτών στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και, αντιστοίχως, η έκδοση αρνητικών για τη χώρα μας και τη δικαιοσύνη της αποφάσεων του τελευταίου.

Έναυσμα για την αναζήτηση καινούργιων ιδεών όσον αφορά τη σχέση των δύο δικαιοδοτικών συστημάτων στάθηκαν οι αποφάσεις (α) 14/2010 της Διοικητικής Ολομέλειας ΑΠ και (β) της 21.12.2010 του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Αθανασίου & λοιποί κατά Ελλάδα*. Η πρώτη αντιμετωπίζει κυρίως το ζήτημα της σαφήνειας των αναιρετικών λόγων που τίθενται υπό την κρίση του ΑΠ και τη σχετική, αρνητική για το ελληνικό ανώτατο δικαστήριο, κρίση του ΕΔΔΑ σε σειρά αποφάσεών του. Η δεύτερη διαπιστώνει το συστημικό πρόβλημα βραδύτατης απονομής της δικαιοσύνης (άρθρο 6 § 1 ΕΣΔΑ) από τα διοικητικά δικαστήρια, προεξάρχοντας του ΣτΕ, σε συνδυασμό με την παραβίαση του άρθρου 13 ΕΣΔΑ λόγω απουσίας προβλέψεως στο εσωτερικό δίκαιο ενδίκου βοηθήματος, το οποίο θα επέτρεπε να εκδικασθεί η υπόθεση των προσφευγόντων εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος.

Η πρώτη παρατήρηση που επιβάλλεται να σημειωθεί, είναι ότι ανάμεσα στις δύο δικαστικές τάξεις, την εθνική και την ευρωπαϊκή, δεν νοείται – και δεν επιτρέπεται – στάση αντιδικίας ή ανταγωνισμού. Και οι δύο πλευρές υπηρετούν τον σκοπό της δικαιοσύνης και είναι ταγμένες στην ορθή απονομή της και την προστασία των δικαιωμάτων των διαδίκων.

Με οδηγό το άρθρο 28 § 1 του Συντάγματος, η υπερνομοθετική ισχύς της ΕΣΔΑ δεν αμφισβητείται. Εξ άλλου, μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η υπεροχή της ΕΣΔΑ έναντι ολόκληρου του εθνικού δικαίου, του Συντάγματος συμπεριλαμβανομένου, μέσω της ενσωμάτωσής της στη ΣΕΕ/ΣΛΕΕ, είναι πλέον γεγονός.

Σημαντικό ζήτημα που επηρεάζει ουσιαδώς τη σχέση των δύο δικαιοδοτικών συστημάτων είναι το βάρος του ερμηνευτικού δεδικασμένου της νομολογίας του ΕΔΔΑ που τα εθνικά δικαστήρια (οφείλουν να) του αναγνωρίζουν. Η επικρατούσα άποψη είναι ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ, ως ερμηνευτικό σύνολο των διατάξεων της ΕΣΔΑ, θα πρέπει να γίνεται σεβαστή από τα ελληνικά δικαστήρια έτσι ώστε να μην οδηγούνται στο Στρασβούργο υποθέσεις για ζητήματα για τα οποία το Δικαστήριο έχει διαμορφώσει πάγια νομολογία.

Η επιμονή ελληνικών δικαστηρίων σε θέσεις που έχουν επανειλημμένα

κριθεί από το ΕΔΔΑ ότι αντιβαίνουν στην ΕΣΔΑ γεννά προβλήματα στην απονομή της δικαιοσύνης. Είναι αδιέξοδη και δημιουργεί διεθνή ευθύνη της χώρας, εφόσον μάλιστα η εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ υπάγεται στην αρμοδιότητα της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Για τη διευκρίνιση ζητημάτων που αναπόφευκτα θα αναφύονται κατά καιρούς, θα πρέπει να καθιερωθεί ένας διάυλος επικοινωνίας, τηλεφωνικής / ηλεκτρονικής για τα μικρά θέματα και ανταλλαγής επισκέψεων για τα πιο σημαντικά. Τα πρόσωπα-κλειδιά σε αυτές τις επαφές πρέπει να είναι ο Έλληνας δικαστής στο ΕΔΔΑ και οι Πρόεδροι των ελληνικών ανωτάτων δικαστηρίων, αλλά και ο Πρόεδρος του ΝΣΚ που είναι ο νομικός παραστάτης της αμυνόμενης Ελληνικής Δημοκρατίας.

Στη συζήτηση της 4 Μαρτίου προσκλήθηκαν να συμμετάσχουν εξέχοντες δικαστές της πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δικαιοσύνης, ο Έλληνας δικαστής-αντιπρόεδρος του ΕΔΔΑ και ο επιλεγείς να τον διαδεχθεί μετά την προσεχή αφυπηρέτησή του νέος δικαστής, ο πρόεδρος του ΝΣΚ και δικηγόροι με ιδιαίτερη ενασχόληση με υποθέσεις ενώπιον του ΕΔΔΑ.

Η Κίνηση Πολιτών, θέλοντας να δώσει στους ομιλητές την ευκαιρία να εκφράσουν τις απόψεις τους χωρίς τις επιφυλάξεις που προκαλεί η δημοσιότητα, πρότεινε την εφαρμογή του Chatham House Rule εμπιστευτικότητας. Του κανόνα, δηλαδή, που σημαίνει ότι ο καθένας μπορεί να μιλάει ελεύθερα και αναλαμβάνουν όλοι τη δέσμευση ότι εκ των υστέρων μπορούν να αναφερθούν σε όσα θα ειπωθούν αλλά χωρίς να τα αποδώσουν σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Τελικά, η γενική αντίληψη στο τέλος της συζήτησης ήταν να δημοσιοποιηθούν όσα ειπώθηκαν και οι ομιλητές είχαν την καλοσύνη να επεξεργασθούν τα απομαγνητοφωνημένα κείμενα.

Χρήστος Ροζάκης

Αντιπρόεδρος ΕΔΔΑ

Αντιλαμβάνεστε ότι αν πρόκειται να τηρήσω το δεκάλεπτο το οποίο μου έχει προσδιοριστεί ως χρόνος παρέμβασης, θα πρέπει να κάνω μια επιλογή ανάμεσα στα δύο θέματα που μας απασχολούν, δηλαδή την απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου και την απόφαση Αθανασίου του Στρασβούργου. Αφού, λοιπόν, ευχαριστήσω θερμά την Κίνηση Πολιτών και το Διοικητικό Συμβούλιο για την πρωτοβουλία του να οργανώσει τη σημερινή εκδήλωση – τη δεύτερη με σχετικό θέμα μέσα σε ένα χρόνο –, θα απομονώσω την παρέμβασή μου στο δεύτερο ζήτημα, την πιλοτική διαδικασία του Δικαστηρίου, γιατί πιστεύω ότι παρουσιάζει ένα γενικότερο ενδιαφέρον, που καλά θα ήταν να αναλυθεί από κάποιον που έχει μια κάποια εσωτερική γνώση της λειτουργίας του ΕΔΔΑ.

Θα ήθελα, όμως, να υπογραμμίσω ότι η επιλογή μου αυτή δεν κρύβει κάποια πρόθεση να αποσιωπήσω την απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου. Αντίθετα, μάλιστα, χαιρετίζω τη νέα θέση που το Ανώτατο Ακυρωτικό αποφάσισε να πάρει. Τα πράγματα πρέπει να κρίνονται από το αποτέλεσμα τους. Ανεξάρτητα ποιο σκεπτικό οδήγησε τον Άρειο Πάγο στο συγκεκριμένο διάβημα κι ανεξάρτητα αν αυτό το σκεπτικό είναι αρεστό στο Στρασβούργο, η νέα πραγματικότητα είναι ότι θα υπάρξουν νομολογιακές αλλαγές οι οποίες αναμφίβολα θα βελτιώσουν την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα, και μια συνεπέστερη εφαρμογή του Άρθρου 6 της Σύμβασης.

Θα ήθελα να αρχίσω την ανάλυση μου με μια επισήμανση που μονότονα επαναλαμβάνω σε πολλές παρεμβάσεις μου όταν αναφέρομαι στο ΕΔΔΑ: το Στρασβούργο δεν είναι απλά ένας μηχανισμός επίλυσης διαφορών προστασίας ανάμεσα σε άτομα προσφεύγοντες και σε κράτη. Είναι, παράλληλα, ένας μηχανισμός εναρμόνισης της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου

στην ήπειρο μας. Κι αυτή η εναρμόνιση επιτυγχάνεται μέσα από τη νομολογία του που προσδιορίζει το περιεχόμενο των προστατευόμενων δικαιωμάτων που προβλέπει η ΕΣΔΑ, αλλά και τους τρόπους επίτευξης της προστασίας. Κατά συνέπεια το Δικαστήριο, εφαρμόζοντας ένα πανευρωπαϊκό δίκαιο, δεν έχει τη δυνατότητα – παρά μόνο σε περιπτώσεις περιορισμένες που αποδέχεται ένα περιθώριο εκτίμησης – να αποκλίνει από μια κοινή γραμμή. Και αυτό το φέρνει, όπως φέρνει και τους δικαστές που το υπηρετούν, σε σύγκρουση πολλές φορές με τα κράτη, τις τοπικές αρχές και τα δικαστήρια, τα οποία δεν αντιλαμβάνονται γιατί οι αποφάσεις τους, μη αμφισβητήσιμες για χρόνια, πρέπει να ανατραπούν από έναν μηχανισμό που λειτουργεί εκτός του εδάφους τους και της λογικής τους. Το έχω ζήσει έντονα το θέμα αυτό στα δεκατρία δικαστικά μου χρόνια, και σύντομα θα το ζήσει και ο νέος μας δικαστής, ο κ. Σισιλιάνος, του οποίου την παρουσία χαιρετίζω. Συγχαίροντάς τον, ταυτόχρονα, για την επάξια εκλογή του και ευχόμενος του καλή σταδιοδρομία στο έργο του.

Στο θέμα της πιλοτικής διαδικασίας, μερικές εισαγωγικές διευκρινίσεις: Αποτελεί, φαντάζομαι, μια μοναδική εξέλιξη στα νομολογιακά χρονικά, όχι μόνο του Στρασβούργου, η πρωτοβουλία του ΕΔΔΑ να εφαρμόσει μια διαδικασία βάσει της οποίας μια απόφαση που αφορά μια ατομική προσφυγή, ανάμεσα σε έναν προσφεύγοντα και σε ένα κράτος, να περιέχει στο διατακτικό του, πέρα από την εξατομικευμένη διαπίστωση παραβίασης, με την εντολή «επανόρθωσης» απέναντι στον προσφεύγοντα, και την παράλληλη εντολή αποκατάστασης όλων εκείνων που θίγονται από το καθεστώς το οποίο έχει οδηγήσει στην παραβίαση. Παρά το γεγονός ότι όλοι αυτοί οι άλλοι – και η απροσδιοριστία του αριθμού τους και της ταυτότητας τους – δεν αποτελούν μέρος της συγκεκριμένης διαφοράς που δικάστηκε από το ΕΔΔΑ.

Η λογική που οδήγησε το ΕΔΔΑ σε αυτό το διάβημα στηρίχτηκε στην εμπειρία των τελευταίων, ιδιαίτερα, χρόνων. Πράγματι τα τελευταία χρόνια έχει διαπιστωθεί ότι το Δικαστήριο κατακλύζεται από χιλιάδες υποθέσεις οι οποίες αναφέρονται στερεότυπα στο ίδιο αντικείμενο για το οποίο ήδη το ΕΔΔΑ έχει διαπιστώσει παραβίαση. Κάτι που σημαίνει ότι τα κράτη εκείνα που αναγκάζουν τους προσφεύγοντες να καταφύγουν στο Στρασβούργο, πρώτον, πάσχουν από ένα συστημικό πρόβλημα που οδηγεί στις ίδιες παραβιάσεις, και, δεύτερον, παρά το γεγονός της διαπίστωσης των παραβιάσεων, δεν έχουν προχωρήσει σε μέτρα άρσης της πηγής της κακοδαιμονίας, είτε αυτή είναι το νομικό καθεστώς της χώρας είτε οι πρακτικές των αρχών που ακολουθούνται.

Απέναντι, λοιπόν, σε αυτόν τον κατακλυσμό των υποθέσεων, και με την προτροπή των ίδιων των κρατών – που εκφράστηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης –, το Δικαστήριο, στηριζόμενο στο Άρθρο 46 της Σύμβασης (υποχρέωση των κρατών για εκτέλεση), αποφάσισε να προχωρήσει σε αυτό το δραστικό μέτρο. Μέτρο το οποίο στην αρχή εφάρμοσε σποραδικά, αλλά με την πάροδο του χρόνου το επεκτείνει σε ένα μεγαλύτερο αριθμό υποθέσεων.

Στην περίπτωση της Ελλάδας η πιλοτική διαδικασία ξεκίνησε από μια από τις μεγαλύτερες αδυναμίες του ελληνικού συστήματος, τις τεράστιες καθυστερήσεις στις δίκες. Και αφού είχαν περάσει πολλά χρόνια επανειλημμένων καταδικών της χώρας, κι αφού είχαν εξαντληθεί όλα τα μέσα πειθούς που διέθετε το Συμβούλιο της Ευρώπης για να οδηγήσει την Ελλάδα σε λήψη μέτρων για την επιτάχυνση των δικαστικών διαδικασιών. Αν και η χώρα μας είχε διαβεβαιώσει ότι θα εναρμονιστεί με τις απαιτήσεις του Στρασβούργου κι ότι θα υπάρξουν, μάλιστα, ένδικα μέσα, που θα παρεμβαίνουν σε περιπτώσεις καθυστερήσεων για να αποζημιώνουν και να επιταχύνουν, τίποτε δεν έγινε αυτά τα χρόνια.

Και έτσι φθάσαμε στην απόφαση Αθανασίου κατά Ελλάδα, που αφορούσε μια καθυστέρηση διοικητικής διαδικασίας 13 ετών και ορισμένων μηνών, για τρεις δικαιοδοτικούς βαθμούς. Στην απόφαση αυτή το Δικαστήριο, πέρα από την εξατομικευμένη διαπίστωση παραβίασης και την αποζημίωση, ζητάει από το κράτος για τις διοικητικές δίκες, την καθιέρωση ενός εσωτερικού ένδικου μέσου, το οποίο να έχει τη δυνατότητα να αποζημιώνει σε περιπτώσεις διαπίστωσης καθυστερήσεων και να εντέλλεται την επιτάχυνση για τις ακόμα εκκρεμείς δίκες. Προκειμένου να αποφευχθούν συνθήκες λειτουργίας του προτεινόμενου συστήματος, που δυστυχώς έχουν παρουσιαστεί σε άλλες χώρες οι οποίες έχουν καθιερώσει τέτοια ένδικα μέσα, το ΕΔΔΑ τονίζει ότι η διαδικασία διαπίστωσης της καθυστέρησης πρέπει να ολοκληρώνεται σε εύλογο χρονικό διάστημα κι ότι η αποζημίωση θα πρέπει να καταβάλλεται μέσα σε 6 μήνες από τη λήψη της απόφασης, και να είναι σύμφωνη με αυτή που προκύπτει από τις εγγυήσεις του Άρθρου 6 της ΕΣΔΑ. Εδώ, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι το Δικαστήριο, σε περιπτώσεις άλλων χωρών, όταν ορισμένα άτομα επανήλθαν στο Στρασβούργο, αφού προηγουμένως είχαν εξαντλήσει τα νέα ένδικα μέσα που είχαν καθιερωθεί για να αντιμετωπίσουν καθυστερήσεις, παραπονούμενα ότι οι αποζημιώσεις των εθνικών δικαστηρίων ήταν μικρότερες από αυτές που προβλέπει η νομολογία του Στρασβούργου, έδειξε μια επιείκεια, δεχό-

μενη σοβαρές μειώσεις στην αποζημίωση. Με αυτές τις αποφάσεις έδωσε το μήνυμα ότι είναι διατεθειμένο, όταν το εσωτερικό σύστημα προβλέπει ίδιες διαδικασίες που εντέλλονται την επιτάχυνση και εύλογα αποζημιώνει του παθόντες, να μη τηρήσει απαρέγκλιτα τη λογική μιας απόλυτης υποχρέωσης ταύτισης του ύψους της αποζημίωσης που το ίδιο συνήθως επιδικάζει με αυτό που δίδεται από το εσωτερικό ένδικο μέσο, αλλά να δέχεται μια σχετική ασυμμετρία στο θέμα αυτό.

Τελειώνω, έχοντας εξαντλήσει τον χρόνο μου, αναφερόμενος σε μια πρόσφατη εξέλιξη: το Δικαστήριο κοινοποίησε πρόσφατα δύο υποθέσεις προς την ελληνική δημοκρατία, για καθυστερήσεις σε αστική / πολιτική δίκη η μια και ποινική δίκη η άλλη. Στην κοινοποίηση περιέχεται το ερώτημα αν τα μέρη θεωρούν ότι οι υποθέσεις αυτές, που αφορούν συστημικό πρόβλημα θα πρέπει να ενταχθούν στην κατηγορία των πιλοτικών υποθέσεων. Κάτι που το Δικαστήριο κάνει συστηματικά σε περιπτώσεις που αποφασίζει να εντάξει προσφυγές στην πιλοτική διαδικασία. Έτσι με τις δύο αυτές νέες υποθέσεις κλείνει ο κύκλος των δικαστικών καθυστερήσεων και οι τρεις υπεύθυνες κατηγορίες δικών στην Ελλάδα εντάσσονται στη διαδικασία αυτήν. Ας ελπίσουμε ότι το πέρας αυτών των διαδικασιών θα βρουν τη χώρα μας με νέα ένδικα μέσα που να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά το μείζον αυτό πρόβλημα της αρνησιδικίας που χρόνια διατηρείται.

Ιωάννης Τέντες

Εισαγγελέας Αρείου Πάγου

I. Εισαγωγή

Σε πρόσφατη εισήγησή μου, σε εκδήλωση του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών (ΔΣΑ) προς τιμήν του αποχωρούντος Αντιπροέδρου του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), μιλώντας για τις επιδράσεις της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ στο Ελληνικό Ποινικό Δίκαιο, κατέληξα στα εξής συμπεράσματα:

- Πρώτον, ότι ο βαθμός της αφομοίωσης της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ στον χώρο του ελληνικού ποινικού δικαίου και της νομολογίας των ελληνικών ποινικών δικαστηρίων είναι ικανοποιητικός.
- Δεύτερον, ότι δυσχέρειες παρατηρούνται σε θέματα που η νομολογία του ΕΔΔΑ επιχειρεί εισβολή σε πάγιες θέσεις του ελληνικού δικαστικού συστήματος και ιδίως της αναιρετικής διαδικασίας που επιχειρεί, για να το διατυπώσω καλύτερα, συστημικές επεμβάσεις στο ελληνικό δίκαιο.

Παρατήρησα μάλιστα ότι φαινόμενα δυσανεξίας έναντι της νομολογίας αυτής παρατηρούνται και σε άλλες εσωτερικές έννομες τάξεις ευρωπαϊκών κρατών.

- Τρίτον, ότι για την αντιμετώπιση των προβλημάτων απαιτείται ευρύς και κυρίως νηφάλιος διάλογος καθώς και κατανόηση και από τις δύο πλευρές.

Μια καλή ευκαιρία για να αρχίσει ο διάλογος αυτός ή μάλλον να συνεχισθεί με οργανωμένη πλέον μορφή, τουλάχιστον στη χώρα μας, παρέχει η σημερινή εκδήλωση της ΚΙΝΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΩΝ.

II. Συστημικές επεμβάσεις της νομολογίας του ΕΔΔΑ στο ελληνικό δίκαιο

Θα αναφερθώ σε δύο περιπτώσεις απροθυμίας της νομολογίας των δικαστηρίων της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης να προσαρμοσθεί στη νομολογία του ΕΔΔΑ, που οφείλεται ακριβώς στις συστημικές αυτές επεμβάσεις.

1. Η σαφήνεια των αναιρετικών λόγων ως προϋπόθεση του παραδεκτού τους

Σύμφωνα με τη νομολογία του Αρείου Πάγου (βλ. Ολ. ΑΠ 19/2001), προϋπόθεση του κύρους της αίτησης αναίρεσης κατά βουλευμάτων και αποφάσεων είναι οι περιεχόμενοι σε αυτή λόγοι αναίρεσης να διατυπώνονται κατά τρόπο σαφή και ορισμένο. Διαφορετικά η αίτηση είναι απαράδεκτη. Πρέπει ειδικότερα να αναφέρονται τα περιστατικά που θεμελιώνουν την επικαλούμενη αιτίαση και να προσδιορίζεται η νομική πλημμέλεια. Πολύ περισσότερο που το βούλευμα ή η απόφαση έχουν κατά κανόνα πολλά κεφάλαια και είναι ενδεχόμενο για ορισμένα από αυτά ο αναιρεσείων να μην έχει παράπονο, ώστε να ασχοληθεί και με αυτά το Ακυρωτικό.

Το ΕΔΔΑ δέχεται ότι το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ δεν υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα Κράτη να ιδρύουν Εφετείο ή Ανώτατο Ακυρωτικό, εφόσον όμως υπάρχουν οι δικαιοδοσίες αυτές, τότε οι εγγυήσεις του ως άνω άρθρου πρέπει να γίνονται σεβαστές, κυρίως όσον αφορά την εξασφάλιση της αποτελεσματικής πρόσβασης σε δικαστήριο. Δέχεται επίσης ότι οι προϋποθέσεις του παραδεκτού της αίτησης αναίρεσης μπορούν να είναι πιο αυστηρές από εκείνες ενώπιον του Εφετείου. Επισημαίνει, όμως, ότι δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι οι κανόνες που αφορούν τις τυπικές προϋποθέσεις μιας προσφυγής στοχεύουν στην εξασφάλιση της δίκαιης απονομής της δικαιοσύνης και ειδικότερα του σεβασμού της αρχής της ασφάλειας του δικαίου, και ότι οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να γνωρίζουν ότι οι κανόνες αυτοί θα εφαρμοσθούν. Έτσι το Δικαστήριο έχει δεχθεί επανειλημμένα ότι η εφαρμογή από τα εσωτερικά δικαστήρια των τυπικών προϋποθέσεων μιας προσφυγής είναι ικανή να επιφέρει την παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο και αυτό συμβαίνει όταν η ερμηνεία της νομιμότητας είναι τόσο τυπική που εμποδίζει εκ των πραγμάτων την εξέταση της ουσίας της προσφυγής του ενδιαφερόμενου.

Ειδικότερα, αναφορικά με την απαιτούμενη από το Δικαστήριο του ΑΠ προϋπόθεση που αφορά στη σαφήνεια των αναιρετικών λόγων και την υπο-

χρέωση παράθεσης των πραγματικών περιστατικών, όπως αυτά έγιναν δεκτά από το Εφετείο, το ΕΔΔΑ δέχεται κατ' αρχήν την ορθότητα αυτής της παραδοχής, όμως σημειώνει με έμφαση ότι, εφόσον ο ΑΠ έχει στη διάθεσή του την απόφαση του Εφετείου, μπορεί να επαληθεύσει την ακρίβεια των πραγματικών περιστατικών που αναφέρονται στην αίτηση αναίρεσης και ότι σε κάθε περίπτωση πρέπει να αναφέρει, έστω και συνοπτικά, αυτά που υποτίθεται ότι απουσίαζαν από την αίτηση αναίρεσης.

2. Παραβίαση του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη (άρθρο 6 ΕΣΔΑ) ως λόγος αναιρέσεως

Εξάλλου, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου, το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη που διασφαλίζει το άρθρο 6 ΕΣΔΑ, δεν συνιστά αυτοτελή λόγο αναιρέσεως. Μπορεί μόνο να γίνει επίκλησή του προς ενίσχυση ενός από τους αναιρετικούς λόγους που προβλέπονται περιοριστικώς στο άρθρο 510§1 ΚΠΔ.

Το Δικαστήριο φρονεί πως αυτή η ερμηνεία του Αρείου Πάγου αφενός τείνει προς σόφισμα και αφετέρου αποδυναμώνει σε τεράστιο βαθμό την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών στην ελληνική αναιρετική διαδικασία και αποτελεί μια προσέγγιση υπερβολικά τυπολατρική.

Στις περιπτώσεις μάλιστα αυτές το ΕΔΔΑ θεωρεί ότι από την άρνηση του Ακυρωτικού να εξετάσει τα επιχειρήματα του αναιρεσείοντος δύναται ευλόγως να συναγάγει ότι εν τοις πράγμασι ούτε ελήφθησαν υπόψη ούτε τηρήθηκαν οι προβλεπόμενες από το άρθρο 6 εγγυήσεις (Υπόθεση *Perlale* κατά Ελλάδας της 22-2-07, Υπόθεση *Καραβελατζής* κατά Ελλάδας).

3. Αντιδράσεις και θέσεις της ελληνικής πολιτικής και ποινικής Δικαιοσύνης

Παρά τις επανειλημμένες καταδίκες της χώρας μας, ο Άρειος Πάγος επέδειξε απροθυμία για την, πλήρη τουλάχιστον, συμμόρφωσή του προς τις θέσεις της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Η δυσανεξία αυτή στη νομολογία του Στρασβούργου και τις απαιτήσεις της για ουσιαστικότερη εξέταση της υπόθεσης εξηγείται από το γεγονός ότι στα θέματα που προαναφέρθηκαν το ΕΔΔΑ, παρά τις διακηρύξεις του ότι ο ρόλος του δεν συνίσταται στο να υποκαθιστά τα εσωτερικά δικαστήρια, καθώς και ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο δεν είναι απόλυτο και επιδέχεται περιορισμούς, που όσον αφορά ειδικότερα την αναίρεση μπορεί να είναι αυστηρότερες, επιχειρεί, παρά ταύτα, στην ουσία

επεμβάσεις στο εσωτερικό δικαστικό σύστημα, όπως αυτό οργανώνεται από τον νόμο και διαμορφώνεται από τη νομολογία του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου.

Ειδικότερα:

α) ως προς το ζήτημα της σαφήνειας των αναιρετικών λόγων:

Ο νόμος και η με μακρά και πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου που στηρίζεται σε σειρά δικονομικών διατάξεων οργανώνουν το έκτακτο ένδικο μέσο, της αναίρεσης, που σημειωτέον με γενναιοδωρία παρέχει ο νόμος στον διάδικο, μεταφέροντας μέρος της ευθύνης του προσδιορισμού των λόγων αναιρέσεως στον αιτούντα. Αυτό, στην πολιτική ιδίως δίκη, εξυπηρετεί και την ανάγκη προστασίας του αντιδίκου του αιτούντος, η άμυνα του οποίου, ενόψει του κράτους συζητητικού συστήματος απαιτεί σαφή αντίληψη των λόγων αναιρέσεως. Έτσι ο Έλληνας δικαστής δεν κατανοεί γιατί δεν γίνεται ανεκτή μια συστηματική ιδιαιτερότητα που συνίσταται στη διάπλαση αυστηρής, ως προς τις προϋποθέσεις του παραδεκτού, αναιρέσεως, η οποία μάλιστα αποτελεί έλασσον έναντι της θεμιτής ευχέρειας του εθνικού νομοθέτη να αρνηθεί καθόλου το δικαίωμα ασκήσεως αναιρέσεως. Επίσης, δεν κατανοεί γιατί θεωρείται τόσο σοβαρό βάρος, ώστε να αντιμετωπίζεται ως παραβίαση θεμελιώδους δικαιώματος η μετατόπιση της ευθύνης του προσδιορισμού των λόγων αναιρέσεως στον αιτούντα, τη στιγμή μάλιστα που α) ενόψει της μακράς πρακτικής δεν μπορεί να γίνει λόγος για αιφνιδιασμό του διαδίκου και β) το ένδικο αυτό μέσο, ως εξόχως τεχνικό, ασκείται σχεδόν αποκλειστικά με τη βοήθεια δικηγόρου. Με άλλα λόγια εν τέλει αμφισβητείται το επικαλούμενο από το ΕΔΔΑ επιχείρημα (βλ. πχ. απόφασή του από 17-1-2008 στην υπόθεση Βασιλάκη κατά Ελλάδος) ότι η τήρηση αυστηρών προϋποθέσεων κατά τα ανωτέρω παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας.

Το ζήτημα πάντως αυτό απασχόλησε σοβαρά τον Άρειο Πάγο. Τον περασμένο Μάιο συνήλθε η Διοικητική Ολομέλεια του προκειμένου να ανταλλάγουν απόψεις για την αντιμετώπιση του ζητήματος. Η Ολομέλεια υπερασπίστηκε κατά βάση τις σχετικές νομολογιακές θέσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Έχοντας όμως συνείδηση του ότι στο παρελθόν έχουν πράγματι παρατηρηθεί υπερβολές και έχουν σημειωθεί περιπτώσεις ακαμψίας εκ μέρους της νομολογίας, συνέστησε:

1. ευρύτερη χρήση της δυνατότητας συμπλήρωσεως από τον εισηγητή αρεοπαγίτη (όπου βέβαια προβλέπεται εισηγητής) του αόριστου αναιρετικού λόγου, χάριν διασώσεώς του,
2. φιλάγαθη και επιεική εκτίμηση του αναιρετηρίου προς τον σκοπό της θεραπείας των τυχόν αοριστιών του δια της ερμηνείας και
3. προσδιορισμό στο σκεπτικό των αρεοπαγιτικών αποφάσεων που απορρίπτουν λόγους ως αόριστους των ελλείψεών τους που οδήγησαν το δικαστήριο στην απορριπτική κρίση.

Η θέση του ΕΔΔΑ στην παρούσα προβληματική θεωρήθηκε ως «σημαντική επέμβαση στην εσωτερική διαδικασία» των Ανωτάτων Δικαστηρίων και σε άλλες έννομες τάξεις. Το ζήτημα συζητήθηκε σε συνάντηση των Εισαγγελέων των Ανωτάτων Δικαστηρίων των χωρών Benelux τον περασμένο Ιούλιο επ' ευκαιρία της αποφάσεως του ΕΔΔΑ της 30-7-2009 στην υπόθεση DATETEL κατά Λουξεμβούργου, με την οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ λόγω της απορρίψεως λόγου αναιρέσεως εκ μέρους του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου, με την αιτιολογία ότι ο λόγος αυτός δεν είχε διατυπωθεί με την απαιτούμενη σαφήνεια. Κρίθηκε δε ότι το ζήτημα πρέπει να εξετασθεί σε ευρύτερα fora.

β) ως προς το ζήτημα του αναιρετικού ελέγχου των παραβιάσεων του άρθρου 6 ΕΣΔΑ:

Συναφές με το προηγούμενο αλλά διαφορετικό είναι το θέμα της αρνήσεως του Αρείου Πάγου να θεωρήσει ότι η παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη (άρθρ. 6§1 ΕΣΔΑ) συνιστά αυτοτελή αναιρετικό λόγο. Όπως προελέχθη, το Ελληνικό Ακυρωτικό Δικαστήριο δέχεται ότι η επίκληση της παραβιάσεως αυτής μπορεί να γίνει μόνο προς ενίσχυσή της από τους λόγους αναιρέσεως που προβλέπονται στο νόμο. Βέβαια, σύμφωνα με τις συστάσεις της Διοικητικής Ολομέλειας του ΑΠ, το δικαστήριο πρέπει να ερευνήσει, μέσω ερμηνείας των αναιρετηρίων εγγράφων, μήπως πίσω από την επίκληση του άρθρ. 6§1 της ΕΣΔΑ κρύβεται επίκληση κάποιου από τους αναιρετικούς λόγους του άρθρου 510 ΚΠΔ. Αν δεν συμβαίνει αυτό, φοβάμαι ότι το ΕΔΔΑ με τη νομολογία του, στην οποία προαναφέρθηκα, αξιώνει στην ουσία την προσθήκη στον (περιοριστικό) κατάλογο των αναιρετικών λόγων του ΚΠΔ, ενός ακόμα λόγου, προβαίνοντας έτσι και εδώ σε συστημική παρέμβαση.

Όπως συνάγεται από δύο πρόσφατες σχετικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ που

έχω υπόψη μου (απόφαση από 16-4-2009 στην υπόθεση Καραβελατζή και απόφαση από 22-2-2007 στην υπόθεση Perlale), έχω την εντύπωση ότι η εξέταση των αναφερομένων σε παραβίαση του άρθρου 6§1 λόγων αναιρέσεως από τον Άρειο Πάγο, θα συνεπάγονταν μη επιτρεπόμενη κατά τον αναιρετικό έλεγχο εκτίμηση πραγμάτων από το Ακυρωτικό Δικαστήριο. Διότι στη μια από τις περιπτώσεις αυτές η φερόμενη παραβίαση συνίστατο στην διεξαγωγή της δίκης σε εχθρικό κλίμα λόγω της ανάγνωσης στο ακροατήριο του δικαστηρίου της ουσίας εγγράφων (δημοσιευμάτων του τοπικού τύπου) ψευδών και συκοφαντικών, στην άλλη δε περίπτωση προβάλλονταν το παράπονο ότι το δικαστήριο της ουσίας παραβίασε το δικαίωμα του κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη διότι αιτιολόγησε την απόφασή του με μόνη την κατάθεση του αστυνομικού που τον συνέλαβε και εκτίμησε εσφαλμένα το εν γένει αποδεικτικό υλικό. Να σημειωθεί η διαφορετική οπτική του ΕΔΔΑ, το οποίο επιφυλάσσει στον εαυτό του τη δικαιοδοσία να αποφανθεί και για πραγματικά σφάλματα των εσωτερικών δικαστηρίων (βλ. απόφαση στην Υπόθεση Perlale κατά Ελλάδος). Και εδώ μπορεί να διερωτηθεί κανείς γιατί δεν βρίσκει το ΕΔΔΑ τον τρόπο να ασκήσει τον έλεγχο αυτό κατ' ευθείαν στην κρίση του δικαστηρίων της ουσίας, (αφού πρόκειται για πάγια νομολογία και η αποτυχία είναι προδιαγεγραμμένη) αντί να καταφεύγει σε συναγωγή τεκμηρίου παραβιάσεως του άρθρου 6§1 της ΕΣΔΑ, από μόνη την άρνηση του Ακυρωτικού να εξετάσει τον σχετικό λόγο αναιρέσεως. Ενός τεκμηρίου, ας μου επιτραπεί, αυθαίρετου.

Δημήτρης Κανελλόπουλος

Αντιπρόεδρος Αρείου Πάγου

Αρχικά, θέλω να πω δύο λόγια, αναφορικά με αυτά που έθιξε ο κ. Εισαγγελεύς και εσείς στην αρχή κύριε Πρόεδρε, ως προς το παραδεκτό των λόγων αναιρέσεων στον Άρειο Πάγο. Επί δύο χρόνια, κατά τα οποία είχα την τιμή εγώ να προεδρεύω στο 3^ο Τμήμα του Αρείου Πάγου, το 3^ο τμήμα αυτό ποτέ δεν έκρινε λόγους αναιρέσεως ως αόριστους, για το λόγο ότι δεν αναφέρονταν στο δικόγραφο οι παραδοχές της προσβαλλόμενης απόφασης.

Όταν έβλεπε σαφείς και ορισμένες αιτιάσεις που αναφέρονταν σε παραβίαση νόμου ή έλλειψη αιτιολογίας, τότε έκρινε ορισμένους τους λόγους. Μόνο όταν δεν υπήρχαν και τέτοιες αιτιάσεις σαφείς, τότε πρόσθετε, ίσως πλεοναστικά, ότι δεν περιέχονται και οι παραδοχές στο δικόγραφο της αναιρέσεως. Αυτά όσο καιρό ήμουν εγώ στο 3^ο Τμήμα του Αρείου Πάγου.

Η χώρα μας, λοιπόν, ως μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει νομικές δεσμεύσεις, που πηγάζουν από τις αντίστοιχες συμβάσεις, να εφαρμόζει τις αποφάσεις των οργάνων τους και ιδίως τις αποφάσεις των δικαστικών τους οργάνων, των δικαστηρίων του Στρασβούργου και του Λουξεμβούργου.

Συνακόλουθη συνέπεια των δεσμεύσεων αυτών είναι και η ειδικότερη υποχρέωση των ελληνικών δικαστηρίων αφενός μεν να προσαρμόζουν τη νομολογία τους προς τη νομολογία των προαναφερόμενων δύο δικαστηρίων, η οποία πρέπει να αποτελεί οιονεί οδηγό τους, και αφετέρου, ενόψει και του άρθρου 28 του Συντάγματος, να μην αγνοούν τις αρχές που εκφράζουν τα διάφορα νομοθετικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως είναι τα περίφημα πλέον άρθρα 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα δικαιώματα του ανθρώπου και 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

Και τούτο διότι η νομολογία ειδικότερα του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συμβάλλει μεταξύ άλλων στη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης, αφού αποβλέπει σε μια συλλογική εγγύηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και επιβάλλει στα κράτη-μέλη αντικειμενικές υποχρεώσεις για την προστασία τους.

Για το λόγο αυτό, επιτακτική είναι η εξοικείωση του Έλληνα δικαστή με τη νομολογία του Δικαστηρίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στο παρελθόν, οπότε στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων σπανίως γινόταν επίκληση και πολύ περισσότερη αξιοποίηση των κανόνων της ΕΣΔΑ, κατά τα τελευταία έτη πυκνώνει η επίκληση των κανόνων αυτών από τον Έλληνα δικαστή και έχει πλέον αναβαθμιστεί η λειτουργία και η εφαρμογή τους, με αποτέλεσμα ολίγον κατ' ολίγον να διαμορφώνεται μια δημιουργική νομολογία που ανταποκρίνεται στις αρχές της ΕΣΔΑ.

Εδώ, λόγω του μικρού χρόνου, επιτρέψτε μου να αναπτύξω μερικές σκέψεις για την αρχή της δίκαιης δίκης. Για να είναι δίκαιη η δίκη πρέπει πρωτίστως ο νόμος να παρέχει στον κατηγορούμενο σχετικά δικαιώματα και να εξασφαλίζει την άσκησή τους από αυτόν.

Τέτοια δικαιώματα, λόγου χάρη, είναι, μεταξύ άλλων, τα εξής: το δικαίωμα του κατηγορουμένου να παρίσταται με συνήγορο κατά την ανάκριση και στο ακροατήριο, στη συνδρομή του οποίου η πρόσβαση πρέπει και να εξασφαλίζεται. Το δικαίωμα να ζητήσει προθεσμία για να απολογηθεί. Το δικαίωμα να του εξηγηθεί η κατηγορία και να του γνωστοποιηθούν τα δικαιώματά του.

Το δικαίωμα να μελετήσει ο ίδιος ή ο συνήγορός του τα έγγραφα της δικογραφίας και να του χορηγηθούν αντίγραφα. Το δικαίωμα στην επί ακροατηρίου διαδικασία, να υποβάλει ερωτήσεις και να ομιλεί τελευταίος. Το δικαίωμα πρόσβασης, εφόσον είναι αναγκαίο, σε δωρεάν διερμηνεία και μετάφραση. Και το δικαίωμα, καλούμενος σε απολογία, να αρνηθεί να απαντήσει.

Ο Άρειος Πάγος, λοιπόν, με την επίκληση των κανόνων της ΕΣΔΑ, σε σχέση με τα θέματα της αρχής της δίκαιης δίκης, των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου και της εκπροσώπησης αυτού έχει δεχθεί τα ακόλουθα: Θα σας αναφέρω μερικές αποφάσεις εδώ που έχουν σχέση με την ποινική δικονομία. Δεν γράφω τους αριθμούς των αποφάσεων για να μην καθυστερούμε.

Ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι ο ισχυρισμός του αναιρεσείοντος ότι παραβιάστηκε η από το άρθρο 6 της συμβάσεως της Ρώμης κατοχυρωμένη αρχή της

δίκαιης δίκης για τον λόγο ότι δεν αξιολογήθηκαν σωστά οι καταθέσεις των μαρτύρων και βράδυνε η εκδίκαση της υποθέσεώς του, ένεκα των αλλεπάλληλων αναβολών, οι περισσότερες των οποίων οφείλονταν στη μη προσέλευση του κυρίως μάρτυρα κατηγορίας μηνυτή, είναι απαράδεκτος, γιατί πλήττει την εκτίμηση των αποδείξεων, δηλαδή την ανέλεγκτη κρίση του δικαστηρίου, και κατά τα λοιπά γιατί αναφέρεται σε περιστατικά και αιτιάσεις επί των οποίων δεν θεμελιώνεται κάποιος από τους λόγους αναιρέσεως που περιοριστικά αναφέρονται στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

Είχα προτάξει την απόφαση αυτή που έθεσε ο κ. Εισαγγελεύς, ότι δηλαδή δεν αποτελεί ιδιαίτερο λόγο αναιρέσεως η παραβίαση του άρθρου 6 και πάνω σε αυτό στηρίζεται και η επόμενη απόφαση.

Ο Άρειος Πάγος απέρριψε ως αβάσιμο, ως στηριζόμενο σε εσφαλμένη προϋπόθεση, τον ισχυρισμό του κατηγορουμένου ότι κατά την επιμέτρηση της ποινής που του επιβλήθηκε, δεν έλαβε υπόψη οίκοθεν ως ελαφρυντική υπέρ αυτού περίσταση το γεγονός ότι η εις βάρος του ποινική διαδικασία δεν περατώθηκε εντός λογικής προθεσμίας όπως ορίζει η διάταξη του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, αλλά διήρκησε επί μακρόν, για 8 έτη και 11 μήνες, με το αιτιολογικό ότι από τα πρακτικά της δίκης κατά την οποία εκδόθηκε η προσβαλλόμενη απόφαση προκύπτει ότι ο αναιρεσείων δεν προέβαλε ισχυρισμό περί συνδρομής στο πρόσωπό του ελαφρυντικής περιστάσεως που να θεμελιώνεται επί των πιο πάνω περιστατικών.

Έχουμε μια πάγια νομολογία εδώ. Επομένως το δικαστήριο με το να μη ασχοληθεί οίκοθεν με την έρευνα της συνδρομής ή μη ελαφρυντικής περιστάσεως, συνιστάμενης στη μεγάλη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας εις βάρος του αναιρεσείοντος, (αυτή ήταν η ελαφρυντική περίσταση που επικαλείται ο κατηγορούμενος), και με το να μην διαλάβει στην προσβαλλόμενη απόφασή του οποιαδήποτε αιτιολογία επί της ελαφρυντικής αυτής περιστάσεως, δεν υπέπεσε στις επικαλούμενες πλημμέλειες αυτές και δεν παραβίασε και το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ.

Μια άλλη απόφαση ήταν η εξής: Ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι η δίκη επί της οποίας εκδόθηκε η προσβαλλόμενη απόφαση, δεν εξελίχθηκε κατά παράβαση του άρθρου 6 της συμβάσεως της Ρώμης σε μη δίκαιη δίκη, όπως υποστηρίζει η εκκαλούσα κατηγορούμενη, ούτε στερήθηκε αυτή του δικαιώματος της δικαστικής ακροάσεως ή άλλου υπερασπιστικού της δικαιώματος και δεν δημιουργήθηκε εντεύθεν απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας του

ακροατηρίου εκ του ότι μετά την απόρριψη της εφέσεώς της ως ανυποστήρικτης διακόπηκε με απόφαση του δικαστηρίου η συνεδρίαση προκειμένου να εμφανιστεί αυτή στο ακροατήριό του και να εξεταστεί ως μάρτυρας επί εφέσεως συγκατηγορουμένου της. Και στη συνέχεια, διατάχθηκε η σύλληψη και κράτησή της σε εκτέλεση της πρωτόδικης απόφασης κατά της οποίας είχε απορριφθεί η έφεσή της, ως ανυποστήρικτης. Δηλαδή, δεν εμφανίστηκε η κατηγορούμενη, απορρίφθηκε η έφεσή της ως ανυποστήρικτη αλλά ήρθε μετά και εξετάστηκε ως μάρτυρας για να δικαιολογήσει την έφεση της συγκατηγορούμενης της. Και την συνέλαβαν οι αστυνομικοί, ισχυρίστηκε δε αυτή ότι παραβιάστηκε η αρχή της δίκαιης δίκης.

Ο Άρειος Πάγος δέχθηκε επίσης ότι ναι μεν ο κατηγορούμενος δικαιούται δίκαιης δίκης και έχει τα εκ του νόμου οριζόμενα δικαιώματα, πλην όμως ούτε αυτός ούτε ο συνήγορος της υπεράσπισής του μπορούν να παρελκύουν ή να διαταράσσουν τη συζήτηση της υπόθεσης με το να ζητούν είτε να επανυποβάλουν ήδη κριθέν οριστικώς από το δικαστήριο αίτημά τους, είτε να λάβουν τον λόγο χωρίς σοβαρή αιτία και μάλιστα κατά παράβαση δικαιωμάτων άλλου διαδίκου και έτσι, με την απόρριψη σχετικών αντίστοιχων αιτημάτων τους, δεν παραβιάστηκε το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και η αρχή της δίκαιης δίκης.

Δέχθηκε, επίσης, ότι ναι μεν ο κατηγορούμενος δικαιούται δίκαιης δίκης και έχει όλα τα εκ του νόμου οριζόμενα δικαιώματα, πλην όμως ούτε αυτός ούτε ο συνήγορός του μπορούν, όπως συνάγεται από τον σκοπό του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ να τα ασκούν καταχρηστικά. Και ειδικότερα, δεν δικαιούνται να παρελκύουν τη συζήτηση της υποθέσεως με το να υποβάλουν ήδη τεθείσες από αυτούς ερωτήσεις προς τους μάρτυρες ή τέτοιες εκτός θέματος, διότι έτσι παραβιάζεται αφενός μεν η αρχή της ταχείας διεξαγωγής της ποινικής δίκης, αφετέρου δε αυτή της ανεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας.

Ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι είναι στην ουσία αβάσιμες, εντεύθεν, ότι είναι νόμιμες οι αιτιάσεις του αναιρεσείοντος ότι οι απολογίες των κατηγορουμένων αλλοδαπών ήσαν άκυρες, σύμφωνα με τα σχετικά άρθρα του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας σε συνδυασμό με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, κυρίως διότι δεν τους διατυπώθηκε γραπτώς με σαφήνεια και πληρότητα η κατηγορία που τους απιδιδόταν, ούτε τους γνωστοποιήθηκε το δικαίωμά τους για μερική ή ολοκληρωτική σιωπή.

Άρα, δέχθηκε ο Άρειος Πάγος ότι πρέπει να διατυπώνεται γραπτώς και με σαφήνεια και πληρότητα η κατηγορία που αποδίδεται στον κατηγορούμενο

και να του γνωστοποιείται το δικαίωμά του για μερική ή ολοκληρωτική σιωπή.

Ο Άρειος Πάγος δέχθηκε επίσης ότι ο κατηγορούμενος ναι μεν κλητεύεται στο ακροατήριο για να δικάσθει, με την επίδοση σε αυτόν κλητήριου θεσπίσματος που περιέχει, εκτός των άλλων στοιχείων, τον ακριβή καθορισμό των πράξεων για τις οποίες κατηγορείται. Κατά το άρθρο δε 6 της ΕΣΔΑ, κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να πληροφορηθεί λεπτομερώς στη γλώσσα την οποία εννοεί, τη φύση και τον λόγο της εναντίον του κατηγορίας και να τύχει δωρεάν παραστάσεως διερμηνέα.

Από τις διατάξεις αυτές, λέει, που αποσκοπούν στην κατοχύρωση βασικών υπερασπιστικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου που δικάζεται σε ξένη χώρα και αγνοεί τη γλώσσα που ομιλείται στη χώρα αυτή, προκύπτει ότι μόνο επί κλητήριου θεσπίσματος ή παραπεμπτικού βουλεύματος απαιτείται, με ποινή ακυρότητας, να επιδίδεται μαζί με αυτά και επίσημη μετάφρασή του στη γλώσσα που εννοεί ο κατηγορούμενος, δεδομένου ότι μόνο τα παραπάνω έγγραφα περιέχουν την κατηγορία.

Η συνεπίδοση μετάφρασης σε αυτόν δεν είναι απαραίτητη όταν ο κατηγορούμενος έλαβε έγκαιρα γνώση της εναντίον του κατηγορίας στη γλώσσα που εννοεί και προετοίμασε την υπεράσπισή του.

Συνακόλουθα, λέει ο Άρειος Πάγος, επί άλλων εγγράφων της ποινικής διαδικασίας δεν απαιτείται η επίδοση αυτών να συνοδεύεται από επίσημη μετάφρασή του σε γλώσσα που κατανοεί ο κατηγορούμενος προς τον οποίο αυτό επιδίδονται και ως εκ τούτου δεν καθίσταται άκυρη η επίδοση του εγγράφου όταν δεν επιδίδεται ταυτόχρονη επίσημη μετάφρασή του.

Παραλείπω άλλη νομολογία που αναφέρεται στις διατάξεις ποινικής δικονομίας όπως καταλάβατε.

Η νομολογία, λοιπόν, των ποινικών τμημάτων του Αρείου Πάγου δεν είναι άμοιρη στην εθνική προσπάθεια συμμετοχής στην ευρωπαϊκή ενοποίηση. Από την παράθεση των πιο πάνω νομολογιακών θέσεων των ποινικών τμημάτων και της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, (υπάρχουν και σχετικές αποφάσεις της Ολομέλειας), προκύπτει ότι ο Άρειος Πάγος λαμβάνει υπόψη του και εφαρμόζει τις αρχές της ΕΣΔΑ. Και οι αρχές αυτές προβληματίζουν πάντοτε τις θέσεις του έναντι του εθνικού νομοθετικού πλαισίου.

Βέβαια, ο Άρειος Πάγος με την επίκληση των πιο πάνω αρχών, έκρινε κατά το πλείστον ως αβάσιμους αντίστοιχους λόγους αναίρεσης. Το γεγονός αυτό δεν υποδηλώνει λανθασμένη εφαρμογή των αρχών αυτών. Αντιθέτως,

φανερώνει ότι το ποινικό δικονομικό μας σύστημα, με μερικές επιφυλάξεις, εξασφαλίζει πράγματι στον κατηγορούμενο σε ικανό βαθμό δίκαιη δίκη. Ίσως, μερικές από τις πιο πάνω αποφάσεις να προκαλούν κάποιο προβληματισμό σε σχέση με την ορθή εφαρμογή των αρχών της ΕΣΔΑ. Όμως, μέλημα και του νομοθέτη και του δικαστή είναι η αποφυγή της παρέλκυσης της δίκης, γεγονός το οποίο είναι και αυτό σύμφωνο με τις αρχές της ΕΣΔΑ.

Πάντως, με τη λήψη υπόψη από τα κράτη-μέλη των αρχών αυτών ενοποιείται αποτελεσματικά το σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις ευρωπαϊκές χώρες και δυναμώνεται το ίδιο το ευρωπαϊκό πνεύμα.

Γι αυτό και πολύ σωστά έχει σημειωθεί ότι η νομολογία του ανωτέρου δικαστηρίου αποτελεί ό,τι πιο δημοκρατικό έχει να επιδείξει μεταπολεμικά η ευρωπαϊκή νομική δόμηση. Αξιοσημείωτη είναι και η παρατήρηση του αιμνήστου Προέδρου του Αρείου Πάγου και μέλος της Κινήσεως αυτής, Στεφάνου Ματθία, ο οποίος είχε πει: «η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου αποτελεί υπαρκτή προϋπόθεση για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης».

Χριστόφορος Κοσμίδης

Αρεοπαγίτης

Προδιάθεση

1. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) είναι ένας υπερεθνικός δικαιοδοτικός μηχανισμός, ενώπιον του οποίου το Κράτος μας, ως μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, κατ' ανάγκη δωσιδικεί. Αν και ως δικαστές των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων αρεσκομάστε, ατόπως βέβαια, να θεωρούμε τους εαυτούς μας ως «αυθεντίες», η πραγματικότητα είναι αμείλικτα διαφορετική! Πέραν του ότι και εμείς, ως κριτές, κρινόμαστε καθημερινά για την ποιότητα του δικαιοδοτικού μας έργου από τους αποδέκτες του έργου αυτού σε εθνικό επίπεδο, κρινόμαστε πλέον και σε οιονεί διαδικαστικό επίπεδο από την υπερτελή δικαιοδοσία του ΕΔΔΑ. Επομένως, ακόμη και αν κάποτε δεν ικανοποιούμαστε από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων, πρέπει να προσεγγίσουμε ρεαλιστικά την κριτική αυτή.

2. Σύμφωνα με την εξαγγελία των διοργανωτών, η παρούσα συζήτηση έχει ως στόχο τη βελτίωση της συνεργασίας των εθνικών δικαστηρίων με το ΕΔΔΑ. Ή, με άλλα λόγια, την εναρμόνιση του τρόπου απονομής της δικαιοσύνης στην Πατρίδα μας με τις αρχές της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπως αυτές ερμηνεύονται από τη νομολογία του Στρασβούργου. Η προσέγγιση του στόχου αυτού πρέπει να γίνει μέσα από δύο οπτικές γωνίες: α) την αποτροπή της ματαίωσης του δικαιώματος της ελεύθερης πρόσβασης στη δικαιοσύνη, λόγω εμμονής σε τυπολατρικές πρακτικές (με αφορμή την 14/2010 απόφαση της διοικητικής Ο.Α.Π) και β) τον αποτελεσματικό έλεγχο της υπέρβασης της λογικής προθεσμίας κατά την απονομή της δικαιοσύνης (με αφορμή την από 21-12-2010 απόφαση – πιλότο του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Αθανασίου κ.λπ. κατά Ελλάδος). Και ακόμη, η προσέγγιση δεν πρέπει να γίνει

με διαπιστώσεις, που είναι γνωστές και αποτέλεσαν, άλλωστε, την αιτία για τη διαμόρφωση της, δυσάρεστης για μας, νομολογίας του ΕΔΔΑ, αλλά με τη διατύπωση προτάσεων.

Ως προς το σεβασμό του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο

3. Παρατηρείται ότι οι αναλυτικές σκέψεις και τα συμπεράσματα της διοικητικής ΟζΑΠ 14/2010 βάζουν το ζήτημα στην ορθή του βάση. Έτσι, στην αναιρετική δίκη: α) πρέπει να γίνεται «ευρύτερη χρήση της δυνατότητας συμπληρώσεως από τον εισηγητή αρεοπαγίτη του [εκ πρώτης όψεως] αόριστου, αναιρετικού λόγου χάριν διασώσεώς του» και β) πρέπει να γίνεται «φιλάγαθη και επιεικής εκτίμηση του αναιρετηρίου, εντός του (...) πλαισίου του υποχρεωτικού κατά νόμον περιεχομένου του, ακούσης της σαφούς, ορισμένης και ευσύνοπτης εκθέσεως του αναιρετικού λόγου». Οι προτροπές αυτές περιβάλλουν πλέον με το αρεοπαγιτικό κύρος τη θέση που υποστηριζόταν ανέκαθεν στη θεωρία και σε μικρή μερίδα των δικαστών της ουσίας, σύμφωνα με την οποία το δικαστήριο έχει την αποστολή να αναζητήσει το αληθινό περιεχόμενο των ισχυρισμών του διαδίκου και να εξαντλήσει κάθε τρόπο διασώσεως του κύρους του δικογράφου, με το οποίο ζητείται η παροχή δικαστικής προστασίας έτσι ώστε η κήρυξη απαραδέκτων λόγω αοριστίας να αποτελεί την εξαίρεση.

4. Αυτό που απομένει, μετά την ως άνω «διοικητική ορθοτόμηση» της μεθοδολογικής προσέγγισης του ζητήματος, είναι η πρακτική εφαρμογή των κατευθύνσεων που δόθηκαν. Νομίζω ότι στον Άρειο Πάγο γίνονται σοβαρές προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή, η παλιά συνήθεια, όμως, της ανάγνωσης των λόγων αναίρεσης με τον φακό της αοριστίας, δεν έχει εκλείψει τελείως. Θα χρειασθεί καιρός για μια ουσιαστική αλλαγή. Προς την κατεύθυνση αυτή, θα συμβάλει η συνεχής υπενθύμιση των προτροπών της Ολομέλειας. Διότι, στα βιβλία και στις ηλεκτρονικές βάσεις νομικών δεδομένων, ακόμη και πρόσφατες καταχωρήσεις απηχούν την παλιά νοοτροπία και γίνονται υπόδειγμα για τη διαιώνισή της.

5. Περαιτέρω, αν και οι προτροπές της διοικητικής ΟζΑΠ 14/2010 αναφέρονται στην άσκηση του αναιρετικού ελέγχου, η φιλοσοφία, υπό την οποία διέπονται, είναι ιδιαίτερα χρήσιμη και για την ορθή ανάγνωση των εισαγωγικών δικογράφων από τα δικαστήρια της ουσίας. Για αυτό, η κοινοποίηση των αρχών αυτών σε όλους τους δικαστές και η δια της διδασκαλίας πρακτική μετάδοσή τους στο πλαίσιο τόσο της κατάρτισης όσο και της επιμόρφωσης,

που παρέχονται από την Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργών, θεωρείται επιβεβλημένη.

Ως προς τον σεβασμό του δικαιώματος για παροχή δικαστικής προστασίας σε εύλογο χρόνο

6. Τα ζητήματα, που τίθενται, φαίνεται να είναι δύο: Πρώτα η θεσμοθέτηση πραγματικής προσφυγής στο εσωτερικό δίκαιο, κατάλληλης και αποτελεσματικής, ώστε να επιφέρει:

- α) την επιτάχυνση της διαδικασίας, στις περιπτώσεις που ο προσφεύγων παραπονείται για υπερβολική διάρκεια της δίκης στην οποία μετέχει,
- β) τη διαπίστωση των λόγων της καθυστέρησης και τον έλεγχο των υπαιτίων και

γ) την επανόρθωση της ζημίας του προσφεύγοντος από την καθυστέρηση. Αν και η θεσμοθέτηση της πραγματικής προσφυγής αποτελεί ήδη υποχρέωση της Κυβέρνησης, επιβληθείσα με την από 21-12-2010 απόφαση – πιλότο του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Αθανασίου κ.λπ. κατά Ελλάδος, ομολογώ ότι δεν μπορώ να φαντασθώ πώς θα λειτουργήσει η προσφυγή αυτή στην πράξη, ως προς την επιτάχυνση της διαδικασίας και των έλεγχου των υπαιτίων, αν ληφθούν υπ' όψη τα συνήθη αίτια της καθυστέρησης, που καλύπτονται από τους συνδικαλιστικούς φορείς των δικηγόρων και των δικαστικών υπαλλήλων. Βρίσκω, όμως, πολύ θετικό το ότι στο πλαίσιο της ουσιαστικής εκδίκασης μιας τέτοιας προσφυγής θα μπορεί να ελεγχθεί τόσο η αληθινή συμβολή του προσφεύγοντος στην υπέρβαση του εύλογου χρόνου όσο και η συνδρομή αιτίων για τα οποία δεν ευθύνεται το δικαστήριο ή η Κυβέρνηση! Περιστατικά, τα οποία, κατά την εντύπωση που έχω αποκομίσει, από το ΕΔΔΑ ενίοτε παραβλέπονται.

7. Το δεύτερο ζήτημα, που τίθεται, είναι η αναζήτηση ρεαλιστικού τρόπου περιορισμού των καθυστερήσεων στην απονομή της δικαιοσύνης. Μια αιτία καθυστέρησης είναι η μη έγκαιρη έκδοση απόφασης από τον δικαστή. Σε όλους τους δικαστές καταβάλλεται μια πρόσθετη, μηνιαία παροχή, που ονομάζεται «επίδομα ταχύτερης διεκπεραίωσης». Νομίζω ότι η καταβολή του επιδόματος αυτού θα μπορούσε να συνδεθεί πραγματικά με τον χρόνο διεκπεραίωσης της δικαστικής εκκρεμότητας και να μη γίνεται προς όλους μας, ανεξάρτητα προς το αν είμαστε ενήμεροι ή όχι στη δημοσίευση των αποφάσεων. Για παράδειγμα, να ορισθεί ότι η καθυστέρηση εκάστης υπόθεσης πέραν

του τετραμήνου θα επιφέρει μείωση του επιδόματος κατά 1% ή 2% για τον επόμενο μήνα, με άθροιση των μειώσεων σύμφωνα με τον ολικό αριθμό των καθυστερούμενων υποθέσεων, μέχρι μηδενισμού του επιδόματος. Το μέτρο δεν είναι αντίθετο προς την αρχή της ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας!

8. Κάποιες καθυστερήσεις στην έκδοση απόφασης ή άλλης πράξης δικαστικού λειτουργού οφείλονται σε προβλήματα προσωπικότητας που καθιστούν το συγκεκριμένο λειτουργό ελάχιστα παραγωγικό. Αυτά, συνήθως, υπάρχουν κατά την είσοδό του στον κλάδο και η μη έγκαιρη αξιολόγησή τους αποτελεί αστοχία του συστήματος επιλογής και κατάρτισης των νέων δικαστών.

9. Τα πράγματα δείχνουν ότι, προσεχώς, η καθαρογραφή και θεώρηση των αποφάσεων θα παύσει να αποτελεί αιτία καθυστέρησης, διότι οι νεότεροι δικαστές, λόγω της εξοικείωσής τους με την τεχνολογία, είτε παραδίδουν ηλεκτρονικό κείμενο στη γραμματεία είτε προετοιμάζουν μόνοι το πρωτότυπο της απόφασης.

10. Στην πολιτική διαδικασία, καθυστερήσεις δημιουργεί και η απαγγελία απαραδέκτων ή επαναλήψεων, που θα μπορούσαν να αποφευχθούν. Ως δικαστές, σε όλα τα δικαιοδοτικά επίπεδα, δεν έχουμε αποδεχθεί στον ύψιστο βαθμό την αρχή ότι η αυτεπάγγελτη προσπάθεια για συμπλήρωση των τυπικών παραλείψεων αποτελεί υποχρέωσή μας απέναντι στους διαδίκους, στο πλαίσιο της χρηστής δίκης και όχι φιλοφρόνηση, που εναπόκειται στην καλή μας διάθεση. Τηρουμένων των αναλογιών, το ίδιο ισχύει και ως προς την απαραίκλιτη τήρηση της υποχρέωσης του δικαστή προς καθοδήγηση των προσώπων που μετέχουν στη συζήτηση, ώστε να υποβάλλουν όλες τις αναγκαίες αιτήσεις ή προτάσεις που θα οδηγήσουν στην ορθή και ταχεία επίλυση της διαφοράς. Η ολιγωρία του δικαστή στις περιπτώσεις αυτές δεν πρέπει να αποβαίνει σε βάρος του διαδίκου.

11. Μια άλλη αιτία καθυστέρησης είναι οι αναβολές της συζήτησης σε κάθε βαθμό δικαιοδοσίας. Μια κατηγορία αναβολών είναι αυτές που ζητούνται για σπουδαίο λόγο ή σημαντικό αίτιο και δίδονται ύστερα από παρεμπίπτουσα δικαστική διάγνωση. Για μια τέτοια διάγνωση απαιτείται μεγαλύτερη αυστηρότητα από αυτήν που επιδεικνύεται συνήθως. Ο έλεγχος της αιτιολογίας των αναβλητικών αποφάσεων από την Επιθεώρηση των δικαστηρίων είναι χρήσιμο μέτρο, διότι καλλιεργεί πνεύμα υπευθυνότητας σε αυτόν που ψηφίζει υπέρ

της αναβολής. Η νομολογία του ακυρωτικού στο παρελθόν, που είχε την τάση να αναιρεί για έλλειψη αιτιολογίας τις αποφάσεις που απέρριπταν ως αβάσιμα τα αιτήματα αναβολής στην ποινική διαδικασία, δεν συνέβαλε θετικά στον περιορισμό των καθυστερήσεων. Δεν μπορεί να θεωρείται «δικαίωμα» του διαδίκου η λήψη της πρώτης αναβολής, αφού γι' αυτήν απαιτείται πάντοτε η συνδρομή λόγου συγκεκριμένου και σοβαρού. Με δεδομένο το ότι ο διάδικος, τόσο στην πολιτική όσο και στην ποινική διαδικασία, έχει τη δυνατότητα να αντιπροσωπευθεί από πληρεξούσιο δικηγόρο, η προβαλλόμενη ασθένειά του μόνο κατ' εξαίρεση θα πρέπει να αξιολογείται ως λόγος αναβολής της συζήτησης. Οπότε, ο κατά πιθανολόγηση «δικονομικός» χαρακτήρας της ασθένειας θα πρέπει να θεωρείται επαρκής αιτιολογία για την απόρριψη του αιτήματος.

12. Ακόμη, δεν μπορεί να αποτελεί λόγο αναβολής η ολιγωρία του διαδίκου, που κλητεύθηκε εμπροθέσμως, να αναθέσει εγκαίρως την υπόθεση σε δικηγόρο, για να έχει ο τελευταίος τον αναγκαίο χρόνο προετοιμασίας. Ο δικηγόρος, όταν αναλαμβάνει μια υπόθεση, τεκμαίρεται ικανός να τη χειριστεί και να προτείνει κατά τη συζήτηση τους ισχυρισμούς που εξυπηρετούν τον πελάτη του. Από εκεί και πέρα, στην πολιτική διαδικασία, η τυχόν ανεπάρκεια της προετοιμασίας μπορεί να αντιμετωπίζεται με τη χορήγηση εκτενέστερης προθεσμίας προς συμπλήρωση της δικογραφίας και αντίκρουση. Σε κάθε περίπτωση, για τη χορήγηση δεύτερης ή περαιτέρω αναβολής, όπου κάτι τέτοιο είναι εφικτό, μπορεί να προβλεφθεί η προ της αναβλητικής αποφάσεως κατάθεση ενός σεβαστού παραβόλου. Όποιος δημιουργεί καθυστέρηση, πρέπει να πληρώνει!

13. Οι ελλείψεις στην πληρεξουσιότητα του δικηγόρου που παρίσταται για λογαριασμό του πελάτη του μπορούν, επίσης, να αντιμετωπίζονται με τη χορήγηση προθεσμίας προς συμπλήρωση, ακόμη και στην αναιρετική διαδικασία, κατά την οποία η προϋπόθεση αυτή ελέγχεται με σχολαστικότητα, και να μην οδηγούν άνευ ετέρου στην αναβολή της συζήτησης. Σε περίπτωση που ο επισπεύδων τη συζήτηση απολείπεται, δεν μπορεί να επιρρίπτεται στον παριστάμενο αντίδικό του το βάρος να αποδείξει την πληρεξουσιότητα του δικηγόρου του επισπεύδοντος που υπογράφει την κλήση για συζήτηση και να κηρύσσεται απαράδεκτη η συζήτηση, όταν ο παριστάμενος, ευλόγως, δεν μπορεί να ανταποκριθεί. Στην οριακή περίπτωση, που την κλήση έχει υπογράψει ψευδοπληρεξούσιος, ο θιγόμενος διάδικος έχει λόγο αναψηλάφησης.

14. Μια άλλη, πολύ συνηθισμένη αιτία αναβολής των υποθέσεων είναι η προβολή της έλλειψης συνηγόρου, λόγω αποχής των δικηγόρων από την πα-

ράσταση ενώπιον των δικαστηρίων. Κατά την άσκηση καθηκόντων ενώπιον των δικαστηρίων, ο δικηγόρος θεωρείται άμισθος λειτουργός της δικαιοσύνης. Όπως είναι αντίθετη προς το Σύνταγμα η απεργία των δικαστικών λειτουργών, τηρουμένων των αναλογιών είναι αντίθετη προς τη δικηγορική δεοντολογία η αποχή των δικηγόρων, στο βαθμό που αυτή οδηγεί σε υπέρβαση του εύλογου χρόνου της διαδικασίας και σε διεθνή διασυρμό του Κράτους. Και δεν είναι εύλογη η απάντηση ότι το Κράτος θα μπορούσε να ικανοποιήσει αμέσως τα συνδικαλιστικά αιτήματα, για να αποφύγει το διασυρμό του. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού, θα μπορούσε να νομοθετηθεί ότι, πάντοτε, στην περίπτωση κρατουμένων υποδίκων ή καταδίκων και, μετά την πρώτη αναβολή, σε όλες τις λοιπές περιπτώσεις, δεν συνιστά λόγο αναβολής η αποχή των δικηγόρων, αλλά, αντιθέτως, τεκμαίρεται η χορήγηση άδειας του οικείου δικηγορικού συλλόγου προς συγκεκριμένο δικηγόρο να ασκήσει, κατ' εξαίρεση, το καθήκον της υπεράσπισης. Το ίδιο πρέπει να ισχύσει και στις περιπτώσεις της συνεχούς αποχής μετά τη δεύτερη διακοπή των συνεδριάσεων, όπου, βέβαια, συμβαίνει πολλές φορές η συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του συνδικαλιστικού φορέα να είναι επιλεκτική, εξαρτώμενη από το επιθυμητό ή μη της συνθέσεως του δικαστηρίου.

15. Αντίθετη προς τη δικηγορική δεοντολογία θα μπορούσε να θεωρηθεί και η ανάληψη της υπεράσπισης υποθέσεως, της οποίας η εκδίκαση είναι ήδη προσδιορισμένη σε χρόνο κατά τον οποίο ο δικηγόρος έχει άλλες, ανειλημμένες υποχρεώσεις.

16. Η αντιμετώπιση των αναβολών που οφείλονται στη διαρκή αποχή των δικαστικών γραμματέων από την άσκηση των καθηκόντων τους μετά τη λήξη του εκάστοτε ισχύοντος ωραρίου της υπηρεσίας, νομίζω ότι είναι ένα πρόβλημα που θα μπορούσε εύκολα να αντιμετωπισθεί. Αντί της καταβολής αμοιβής προς όλους τους δικαστικούς υπαλλήλους για πλασματικές υπερωρίες, όπως τώρα συμβαίνει, πρέπει να προβλεφθεί και να καταβάλλεται η νόμιμη αποζημίωση μόνο για την πραγματική και, επομένως, υποχρεωτική υπερωριακή απασχόληση των γραμματέων της έδρας, μέχρι τρεις ώρες ημερησίως. Η αθέτηση της υποχρέωσης αυτής αποτελεί πειθαρχικό παράπτωμα. Στις περιπτώσεις γενικής απεργίας, θα μπορούσε να νομοθετηθεί ότι οι υποθέσεις, που εισάγονται μετά από αναβολή, θα δικάζονται με το προσωπικό ασφαλείας.

17. Η αναστολή της λειτουργίας όλων των δικαστηρίων, για μια εβδομάδα περίπου, σε κάθε περίπτωση γενικών εκλογών, φαίνεται υπερβολική. Κατά τα

τελευταία χρόνια υπάρχει υπερεπάρκεια υποψηφίων δικαστικών αντιπροσώπων. Κατά συνέπεια, όσοι έχουν ανειλημμένες υποχρεώσεις, ως δικηγόροι ή γραμματείς εδρών εκείνες τις ημέρες, είναι εφικτό να μη διορίζονται ως δικαστικοί αντιπρόσωποι. Και στη συνέχεια, είναι προτιμότερο το ενδεχόμενο μιας μικρής καθυστέρησης των επισήμων αποτελεσμάτων, που εκδίδουν τα Πρωτοδικεία, από τη βεβαιότητα της δυσανάλογα μεγαλύτερης επιβράδυνσης των ενώπιον αυτών δικαστικών διαδικασιών.

Επίλογος

18. Εδώ και χρόνια, όλοι έχουν καταλάβει ότι έλεγχος των καθυστερήσεων στην απονομή της δικαιοσύνης σημαίνει, πρωτίστως, περιορισμό των αναβολών στη συζήτηση των υποθέσεων, τόσο στην πολιτική όσο και στην ποινική διαδικασία. Οι αναβολές, όμως, μέχρι σήμερα εξυπηρετούν την κακώς νοούμενη λειτουργία του «συστήματος» απονομής της δικαιοσύνης: είναι «ανακουφιστικές» για πολλούς από τους εμπλεκόμενους! Επομένως, απαιτείται η καλλιέργεια μιας νέας νοοτροπίας σε όλους, όσοι συμβάλλουν στη λειτουργία της δικαιοσύνης της Πατρίδας μας, που θα κινείται στο λογικό άξονα «δεν επιδιώκω να αναβάλω, θέλω να δικάσω»! Υπάρχει τρόπος να επιτευχθεί αυτό;

19. Η διαμόρφωση της διαφορετικής νοοτροπίας είναι ζήτημα υπευθυνότητας, αγάπης για τη δουλειά που κάνουμε, ως δικαστές ή δικηγόροι, σεβασμού των δικαιωμάτων του άλλου. Απαιτεί απεμπόληση της πονηρίας, της μικροψυχίας και του ωφελιμισμού. Σε τελευταία ανάλυση, είναι ζήτημα πολιτισμού, χρηστής παιδείας και πνευματικής καλλιέργειας! Ποιος θα μπορούσε να υποστηρίξει ευπρόσωπα ότι δεν τα θέλει αυτά;

20. Προσεγγίζουμε με προσοχή τις νομολογιακές θέσεις του ΕΔΔΑ, διότι σεβόμαστε τις υποχρεώσεις της Πατρίδας μας απέναντι στο Συμβούλιο της Ευρώπης και την ΕΣΔΑ. Όπως εμείς, όμως, ως εθνικοί δικαστές, πρέπει να προσπαθούμε να «ακούμε» την απήχηση των αποφάσεών μας στη συνείδηση του Λαού, τον οποίο διακονούμε, έτσι περιμένουμε και από τους δικαστές του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου να προσπαθούν περισσότερο να «αφουγκράζονται» τις εθνικές, νομικές και πραγματικές ιδιαιτερότητες και να πείθουν πάντοτε για το ότι η νομολογιακή προστασία των δικαιωμάτων εξυπηρετεί, όντως, το ανθρώπινο πρόσωπο και όχι, ενίοτε, αυτούς που έχουν την εντύπωση ότι στο Στρασβούργο «μοιράζουν» λεφτά!!!

Κωνσταντίνος Μενουδάκος

Αντιπρόεδρος Συμβουλίου της Επικρατείας

Ι. Η συζήτηση γύρω από ένα θέμα όπως το σημερινό πρέπει να ξεκινήσει από μια παραδοχή, από ένα δεδομένο. Ότι τα όργανα της ελληνικής Πολιτείας οφείλουν να συμμορφώνονται προς τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Δ.Δ.Α.) και, γενικότερα, προς τις αρχές που διαπλάθονται από τη νομολογία του. Πρόκειται, νομίζω, για νομική υποχρέωση.

Με την προσχώρηση στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α.), η Χώρα μας ανέλαβε τη δέσμευση να τηρεί τις αρχές της διεθνούς αυτής σύμβασης και κατ' επέκταση να συμμορφώνεται προς τους μηχανισμούς ελέγχου που καθιερώθηκαν με τη σύμβαση. Η δέσμευση ισχύει και για τα δικαστήρια. Με άλλα λόγια, τα ελληνικά δικαστήρια, όταν ακολουθούν την ερμηνεία των διατάξεων της Ε.Σ.Δ.Α., την οποία υιοθέτησε το Ε.Δ.Δ.Α., δηλαδή το όργανο, στο οποίο η διεθνής σύμβαση έχει αναθέσει την ερμηνεία και εφαρμογή της, κατουσίαν συμμορφώνονται προς διεθνή υποχρέωση της Χώρας.

Είχα σκοπό να αρχίσω διαφορετικά τη σύντομη αυτή παρέμβαση, αλλά ο προηγούμενος ομιλητής κ. Κοσμίδης μου δίνει αφορμή για μια σκέψη σχετική με το θέμα που έθεσε στο τέλος της δικής του παρέμβασης.

Και εγώ θεωρώ ότι υπάρχει ανάγκη το Ε.Δ.Δ.Α. να σέβεται τις ευαισθησίες των κρατών-μελών και τις νομικές τους παραδόσεις. Πρέπει, όμως, να παραδεχθούμε ότι η ευαισθησία αυτή μπορεί να επιδεικνύεται κυρίως στην κατανόηση και αξιολόγηση του πραγματικού κάθε υπόθεσης και, βεβαίως, στο τελικό συμπέρασμα στο βαθμό που συνδέεται με την αξιολόγηση αυτή. Και νομίζω ότι σε αρκετές αποφάσεις το δικαστήριο επιδεικνύει την απαιτού-

μενη ευαισθησία και ελαστικότητα. Αντιθέτως, στο επίπεδο καθορισμού του κανόνα, το Ε.Δ.Δ.Α., από τη φύση και τον προορισμό του, είναι αναγκασμένο να ερμηνεύει τις διατάξεις της σύμβασης κατά τρόπο ενιαίο και ομοιόμορφο, ώστε να διαμορφώνονται κοινές αρχές και κοινοί κανόνες για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε όλα τα συμβαλλόμενα κράτη και να εξασφαλίζεται η ενότητα στον τομέα αυτό. Ωστόσο, είναι αναπόφευκτο να δημιουργούνται δυσχέρειες στην αποδοχή και εφαρμογή των κανόνων αυτών, οι οποίοι απευθύνονται σε σαράντα επτά κράτη με διαφορετικές κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, διαφορετικά ήθη και έθιμα, διαφορετική οργάνωση διοίκησης και διαφορετικές λογικές στις σχέσεις πολίτη και κράτους, παρά το ότι τα προστατευόμενα από την Ε.Σ.Δ.Α. δικαιώματα είναι κατά βάση κατοχυρωμένα και με τα εθνικά τους συντάγματα και ότι με τη συμμετοχή τους στη σύμβαση τα κράτη αυτά εκδηλώνουν βούληση για τη διαμόρφωση κοινού συστήματος εγγυήσεων για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Οι προαναφερόμενες δυσχέρειες καθιστούν αναγκαία την ενημέρωση των εθνικών αρχών και κυρίως των δικαστών για τη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α., για την πρακτική του αλλά και για τη μεθοδολογία και τη συλλογιστική, την οποία ακολουθεί για τη διαμόρφωση του περιεχομένου των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται με τη σύμβαση, για τα όρια των επιτρεπτών περιορισμών και για την εφαρμογή τους στις συγκεκριμένες περιπτώσεις. Είναι, όμως, χρήσιμο η ενημέρωση να έχει αμφίδρομη κατεύθυνση. Υπάρχει, δηλαδή, ανάγκη ενημέρωσης και του Ε.Δ.Δ.Α. από τα εθνικά κράτη, ακόμη και εκτός των τυπικών δικονομικών πλαισίων, για τους κινδύνους σοβαρών κοινωνικών αναστατώσεων ή και οικονομικών δυσχερειών και, γενικότερα, για τις επιπτώσεις και την αντανάκλαση στο εσωτερικό της Χώρας που μπορεί να επιφέρει η υιοθέτηση συγκεκριμένων λύσεων σε θέματα σημαντικά και ιδιαίτερης ευαισθησίας για την κοινωνία της ενδιαφερόμενης Χώρας. Σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνεται ότι ενημέρωση και ανταλλαγή απόψεων γίνεται ατύπως στο πλαίσιο κυρίως προσωπικών επαφών. Θα ήταν, νομίζω, σκόπιμο η ενημέρωση να πάρει συστηματική μορφή.

II. Ως προς το θέμα που αποτελεί το βασικό αντικείμενο της παρούσας συνάντησης, τη συμμόρφωση δηλαδή προς τις «καταδικαστικές» αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α., θα προσπαθήσω να συνεισφέρω στον προβληματισμό με τις παρακάτω σκέψεις.

Στις περισσότερες περιπτώσεις ανακύπτει απλώς η υποχρέωση εκτέλε-

σης της απόφασης στη συγκεκριμένη ατομική υπόθεση, όπως η υποχρέωση καταβολής της αποζημίωσης που επιδικάστηκε για παραβίαση ατομικού δικαιώματος ή επιστροφής της ιδιοκτησίας που παρανόμως αφαιρέθηκε ή κατακρατήθηκε από τα όργανα της Πολιτείας.

Αυτές οι περιπτώσεις, στις οποίες δεν απαιτείται να ληφθούν γενικότερα μέτρα, είναι οι συνηθέστερες και κατά κανόνα οι ευχερέστερες περιπτώσεις συμμόρφωσης.

Εξαιρετικά δυσχερής εμφανίζεται η συμμόρφωση που προϋποθέτει τη λήψη διαρθρωτικών μέτρων είτε για την εκτέλεση απόφασης-πilotού, όπως είναι η απόφαση στην υπόθεση Αθανασίου, είτε για τη συμμόρφωση γενικότερα σε επαναλαμβανόμενες κρίσεις του δικαστηρίου για παράβαση διάταξης της Ε.Σ.Δ.Α., χωρίς να έχει εκδοθεί απόφαση-πilotος. Διότι και στην τελευταία αυτή περίπτωση, ανακύπτει υποχρέωση συμμόρφωσης στη Σύμβαση με τη λήψη των αναγκαίων μέτρων, έστω και αν δεν πρόκειται για την εκτέλεση συγκεκριμένης απόφασης του Ε.Δ.Δ.Α. Είναι δε πρόδηλο ότι ουσιαστική συμμόρφωση υπάρχει όταν τα λαμβανόμενα διαρθρωτικά μέτρα, που μπορεί να συνίστανται σε νομοθετικές ρυθμίσεις, σε διοικητικά μέτρα ή, απλώς, σε διοικητικές πρακτικές, είναι αποτελεσματικά. Όταν, δηλαδή, καταπολεμούν στη ρίζα της την αιτία της παράβασης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των δυσχερειών ουσιαστικής συμμόρφωσης στη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. με τη λήψη διαρθρωτικών μέσων αποτελούν οι ενέργειες που επιβάλλονται με την απόφαση-πilotο στην υπόθεση Αθανασίου. Από την απόφαση αυτή απορρέει ευθέως η υποχρέωση να θεσπιστεί στην ελληνική έννομη τάξη ένδικο βοήθημα, με το οποίο θα παρέχεται η δυνατότητα να επιδιωχθεί εύλογη αποζημίωση σε περίπτωση παράβασης του άρθρου 6 της Ε.Σ.Δ.Α. λόγω καθυστέρησης των διαδικασιών παροχής δικαστικής προστασίας από τα ελληνικά δικαστήρια. Το μέτρο αυτό προϋποθέτει νομοθετική ρύθμιση, για την οποία τίθενται, μάλιστα, ορισμένα συνταγματικού χαρακτήρα ζητήματα. Αλλά οι κυριότερες δυσχέριες δεν ανακύπτουν σε σχέση με την κατάρτιση και ψήφιση των σχετικών διατάξεων. Άλλωστε, ήδη από το έτος 2004 έχει καταρτιστεί σχέδιο νόμου για τον σκοπό αυτό από νομοπαρασκευαστική επιτροπή, στην οποία μετείχε ο συνάδελφός στο Συμβούλιο της Επικρατείας, ο Πάρεδρος κ. Μιχάλης Πικραμένος, που είναι παρών στη συνάντηση αυτή και θα μπορούσε ίσως να δώσει περισσότερες πληροφορίες. Γεγονός είναι, πάντως, ότι για άγνωστους σε μένα λόγους το

σχέδιο αυτό δεν κατατέθηκε στη Βουλή προς ψήφιση.

Βασική και, κατά τη γνώμη μου, ανυπέρβλητη με τις παρούσες συνθήκες δυσκολία υπάρχει στη λήψη προληπτικών μέτρων, δηλαδή μέτρων που θα είχαν ως αποτέλεσμα την άρση των λόγων καθυστέρησης στην απονομή της δικαιοσύνης, η οποία, σημειωτέον, δεν αποτελεί αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο, αλλά παρατηρείται σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Είμαι πολύ απαισιόδοξος για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Επισημαίνω ότι μόνο με δραστική μείωση των ασκούμενων ένδικων βοηθημάτων και μέσων θα ήταν δυνατόν να εκλείψει το φαινόμενο της καθυστερημένης εκδίκασης των υποθέσεων, τόσο στην πολιτική όσο και στη διοικητική δικαιοσύνη, η μείωση όμως, αυτή, με τα σημερινά δεδομένα, δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τη λήψη αυστηρών μέτρων, τα οποία θα περιορίζαν τη δυνατότητα πρόσβασης στα δικαστήρια και επιδίωξης δικαστικής προστασίας, όπως είναι η σημαντική αύξηση των δικαστικών δαπανημάτων και η κατάργηση ένδικων μέσων, και για τα οποία θα ανέκυπτε ενδεχομένως ζήτημα αντίθεσης προς άλλους κανόνες προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου που απορρέουν από το Σύνταγμα αλλά και από την Ε.Σ.Δ.Α. Τα μέτρα, επομένως, που θα ληφθούν για την αντιμετώπιση της παθογένειας που διαπιστώθηκε πανηγυρικά με την απόφαση Αθανασίου πρέπει να είναι ικανά να διέλθουν επιτυχώς μεταξύ των συμπληγάδων που ορθώνονται αφενός από όσα επιβάλλονται με την απόφαση αυτή και αφετέρου από το γενικότερο δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, όπως έχει διαμορφωθεί και με τη νομολογία του ίδιου δικαστηρίου.

Η νομοθεσία μας έχει πραγματοποιήσει βήματα προόδου προς την κατεύθυνση αυτή. Παράδειγμα, ο πρόσφατος νόμος 3900 του Δεκεμβρίου 2010, με τον οποίο τροποποιήθηκε η δικονομία των ακυρωτικών διοικητικών διαφορών και η δικονομία των ουσιαστικών διοικητικών διαφορών με σκοπό να μειωθεί ο αριθμός των εισαγόμενων υποθέσεων και, ως εκ τούτου, να καταστεί δυνατή η συντομότερη εκδίκαση και περαίωση τόσο των νέων όσο και των εκκρεμών ένδικων βοηθημάτων και μέσων.

Πρέπει να επισημάνω και τη διάταξη του ίδιου νόμου, με την οποία προβλέπεται η επανεξέταση μιας υπόθεσης, η οποία είχε τελεσιδικήσει, εφόσον για τη συγκεκριμένη υπόθεση κριθεί με απόφαση του Ε.Δ.Δ.Α. ότι παραβιάστηκε ατομικό δικαίωμα. Με τη διάταξη αυτή, η οποία έχει εισαχθεί στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και έχει εφαρμογή μόνο προκειμένου περί αποφάσεων των διοικητικών πρωτοδικείων και των διοικητικών εφετείων, παρακάμπτεται

το δεδικασμένο που απορρέει από την απόφαση του ελληνικού διοικητικού δικαστηρίου, και παρέχεται η δυνατότητα να κριθεί εκ νέου η υπόθεση σύμφωνα με το σχετικό κανόνα της Ε.Σ.Δ.Α., του οποίου διαπιστώθηκε παραβίαση από το Ε.Δ.Δ.Α.

III. Θα ολοκληρώσω με ένα γενικό συμπέρασμα ως προς τη στάση των ελληνικών δικαστηρίων σε σχέση με την εφαρμογή των αποφάσεων του Ε.Δ.Δ.Α., χωρίς να αναφερθώ σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, ώστε να τηρήσω και τα χρονικά όρια που έχουν καθοριστεί.

Μέχρι πριν λίγα χρόνια, υπήρχε μια σαφής δικαστική εσωστρέφεια. Ο Έλληνας δικαστής σπανίως αναζητούσε τη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. και κατά κανόνα απέφευγε να ερευνήσει και εφαρμόσει τις αρχές και τους κανόνες Ε.Σ.Δ.Α. Την τελευταία δεκαετία, η στάση αυτή έχει σαφώς μεταβληθεί. Έχουν αυξηθεί οι αποφάσεις, στις οποίες γίνεται επίκληση και εφαρμογή των κανόνων του ευρωπαϊκού δικαίου προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων και της αντίστοιχης νομολογίας.

Υπάρχει, όμως, δυσκολία στην πρόσβαση στις αποφάσεις του Ε.Σ.Δ.Α., λόγω του γεγονότος ότι το κείμενο τους δεν είναι συντεταγμένο στην ελληνική γλώσσα. Και ναι μεν στην ιστοσελίδα του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους υπάρχουν μεταφρασμένες όλες, νομίζω, οι υποθέσεις ελληνικού ενδιαφέροντος, τα μεγάλα, όμως, θέματα δεν εξετάζονται μόνο σε υποθέσεις ελληνικού ενδιαφέροντος. Κρίνονται και σε υποθέσεις, στις οποίες διάδικος δεν ήταν η Ελλάδα, αλλά κάποιο άλλο κράτος. Θα φέρω ένα παράδειγμα. Σε σχέδια προεδρικών διαταγμάτων που αποστέλλονται προς επεξεργασία στο Συμβούλιο της Επικρατείας περιέχονται συχνά διατάξεις, με τις οποίες προβλέπονται διοικητικές κυρώσεις παράλληλα ή ανεξάρτητα από τις ποινικές. Οι διατάξεις αυτές, βεβαίως, θέτουν το ζήτημα αν η διοικητική κύρωση είναι τέτοια ώστε, σύμφωνα με όσα δέχεται το Ε.Δ.Δ.Α., να εξομοιώνεται με ποινική, και περαιτέρω αν έχει εφαρμογή η αρχή *non bis in idem*.

Η νομολογία για το ζήτημα αυτό, όμως, η οποία, μάλιστα, δεν είναι ακόμη σταθερή και με την οποία δεν προσδιορίζονται σαφώς τα όρια και οι προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής, δεν έχει διαμορφωθεί με βάση ελληνικές υποθέσεις, αλλά σε υποθέσεις με διαδίκους άλλες χώρες, και κυρίως τη Ρωσία, τη Βουλγαρία και τη Φιλανδία. Οι σχετικές αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α. θα ήταν χρήσιμο να είχαν μεταφραστεί στην ελληνική γλώσσα, διότι παρουσιάζουν

πρακτικό ενδιαφέρον για τους Έλληνες νομικούς και κυρίως για τους Έλληνες δικαστές όλων των κλάδων της δικαιοσύνης, και όχι μόνο για τις υποθέσεις που εξετάζονται στο Συμβούλιο της Επικρατείας.

Σε κάθε περίπτωση, και δεδομένου ότι είναι αναμφισβήτητη η ανάγκη γενικότερης ενημέρωσης των Ελλήνων δικαστών για την εξέλιξη της νομολογίας του Ε.Δ.Δ.Α., πρέπει, νομίζω, να εξεταστεί η δυνατότητα, στο πλαίσιο των υφιστάμενων πρακτικών δυσχερειών, να μεταφράζονται στην ελληνική γλώσσα ορισμένες αποφάσεις σε υποθέσεις με διάδικο οποιοδήποτε κράτος, με τις οποίες επιλύονται σοβαρά ζητήματα που εμφανίζονται ή αναμένεται να εμφανιστούν και στην ελληνική νομική πραγματικότητα, ώστε να καθίστανται ευχερέστερα προσιτές στον Έλληνα δικαστή. Ασφαλώς οι Έλληνες δικαστές στην πλειοψηφία τους γνωρίζουν τις βασικές ξένες γλώσσες, στις οποίες συντάσσονται οι αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α., είναι, όμως, ευχερέστερη η προσέγγιση ενός δυσχερούς νομικού κειμένου, όπως είναι κατά βάση τα κείμενα των δικαστικών αποφάσεων, στη μητρική γλώσσα, όταν, μάλιστα, ο φόρτος εργασίας δεν καταλείπει περιθώρια για τη μελέτη των κειμένων αυτών με άνεση χρόνου.

Θα ολοκληρώσω στο σημείο αυτό την παρέμβασή μου και επιφυλάσσομαι για περαιτέρω εξηγήσεις, αν προκύψει ανάγκη κατά τη συζήτηση που θα ακολουθήσει.

Μιχάλης Βηλαράς

Σύμβουλος Συμβουλίου της Επικρατείας

Εκφράζοντας και εγώ πριν από όλα τα συγχαρητήριά μου για την εκδήλωση και ευχαριστώντας για την πρόσκληση, θα ήθελα να επισημάνω ότι οι σύντομες παρατηρήσεις και σκέψεις που θα διατυπώσω είναι αυστηρά προσωπικές και δεν αντιπροσωπεύουν, πολύ δε περισσότερο δεν δεσμεύουν, τον θεσμό από τον οποίο προέρχομαι.

Μιλώντας για τις σχέσεις μεταξύ των ελληνικών δικαστηρίων και του ΕΔΔΑ, επανέρχεται στο νου μου αυθόρμητα το ερώτημα, το οποίο συχνά τίθεται σε ανάλογες περιστάσεις με τη σημερινή, αν και κατά πόσο πρόκειται για σχέσεις ανταγωνιστικές ή ακόμη και συγκρουσιακές, για σχέσεις ιεραρχίας και υποταγής ή, τέλος, για σχέσεις αμοιβαίας συνεργασίας.

Νομίζω ότι δύσκολα θα διαφωνήσει κανείς ότι το ιδανικό σενάριο θα ήταν να μιλάμε για σχέσεις εποικοδομητικής και αμοιβαίας συνεργασίας, χωρίς ωστόσο να παραγνωρίζεται το αναμφισβήτητο γεγονός ότι το ΕΔΔΑ, λόγω του «εξωτερικού» χαρακτήρα του ελέγχου τον οποίο επιχειρεί, θα πρέπει να έχει και τον τελευταίο λόγο στο πεδίο της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, αφού αυτό είναι το τίμημα της ενότητας του δικαίου και της προστασίας στο συγκεκριμένο πεδίο.

Είναι βέβαια γνωστό ότι οι σχέσεις των ελληνικών δικαστηρίων με το ΕΔΔΑ δοκιμάζονται συχνά στην πράξη για λόγους που σχετίζονται, προεχόντως, είτε με τη συνταγματική τάξη, είτε με τη δικονομική παράδοση, όπως αυτή έχει διευκρινισθεί και παγιωθεί από τη νομολογία. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι ασφαλώς πρωτόγνωρο, αφού παρόμοια δοκιμασία γνωρίζουν οι σχέσεις του ΕΔΔΑ και με τα δικαστήρια πολλών άλλων κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Εξάλλου, δεν θα πρέπει να αγνοείται και η «ευαισθησία» η οποία χαρακτηρίσε παλαιότερα τις σχέσεις των ανωτάτων ιδίως δικαστηρίων ορισμένων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) στο πεδίο της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση. Πράγματι, τα δικαστήρια αυτά και, ιδίως, το γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο και το ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο είχαν επιφυλαχθεί να κρίνουν τα ίδια τη συμφωνία των διατάξεων του παράγωγου κοινοτικού (ήδη ενωσιακού) δικαίου με τα εθνικά τους συνταγματικά standards, λόγω απουσίας στις ιδρυτικές Συνθήκες της τότε Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας διατάξεων σχετικών με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Ωστόσο, ο κίνδυνος επιδείνωσης του κλίματος εποικοδομητικής συνεργασίας και δημιουργίας πιθανής έντασης μεταξύ των δύο πόλων του ενωσιακού δικαιοδοτικού συστήματος αποτράπηκε λόγω της προοδευτικής κατάρτισης, μέσω της ενωσιακής νομολογίας, ενός σχεδόν πλήρους καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων τα οποία προστατεύονται στην ΕΕ ως γενικές αρχές του δικαίου που απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και την προστασία των οποίων εγγυάται ιδίως η ΕΣΔΑ, η οποία αποτέλεσε και την πρωταρχική πηγή έμπνευσης του δικαστή της Ένωσης. Η πρόοδος αυτή απέτρεψε την υλοποίηση της επίμαχης «απειλής» των προαναφερθέντων εθνικών δικαστηρίων, η οποία θα είχε σοβαρότατες, αν όχι επικίνδυνες, θεσμικές συνέπειες όχι μόνο για το ενωσιακό δικαιοδοτικό σύστημα αλλά και για το ευρωπαϊκό οικοδόμημα γενικότερα. Σήμερα δε, με την ολοκλήρωση του θεσμικού πλαισίου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση μετά τη Συνθήκη της Λισσαβώνας και τη «συνταγματοποίηση» του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ο προαναφερόμενος κίνδυνος έχει μάλλον οριστικά αποσοβηθεί.

Περαιτέρω, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εξέλιξη των σχέσεων του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ. Λαμβάνοντας υπόψη τη μη προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ έκρινε, στη γνωστή υπόθεση *Matthews*, ότι τα κράτη μέλη της ΕΕ που είναι και συμβαλλόμενα μέρη στην ΕΣΔΑ, υπέχουν ευθύνη για τυχόν παραβάσεις της Σύμβασης από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, καθόσον δεν είναι επιτρεπτή η απαλλαγή τους από την υποχρέωση σεβασμού των επιταγών της Σύμβασης μέσω της εγκαθίδρυσης ενός άλλου διεθνούς οργανισμού και της μεταβίβασης σ' αυτόν ορισμένων αρμοδιοτήτων.

Από την πλευρά του ο δικαστής της Ένωσης όλο και συχνότερα παραπέμπει στη νομολογία του ΕΔΔΑ για ζητήματα που άπτονται της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Καλλιεργήθηκε έτσι, προοδευτικά, ένα είδος «δικαιοδοτικής αβροφροσύνης» μεταξύ του δικαστή της Ένωσης και του δικαστή της Σύμβασης, την οποία ο τελευταίος αναγνώρισε πανηγυρικά στην περίφημη υπόθεση *Bosphorus*. Μένει να δούμε πώς ακριβώς θα διαμορφωθούν οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο αυτά διεθνή δικαιοδοτικά συστήματα μετά την προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, την οποία προβλέπει η Συνθήκη της Λισσαβώνας και για την οποία οι σχετικές διαπραγματεύσεις βρίσκονται σε εξέλιξη.

Εξετάζοντας, τώρα, κάπως διεξοδικότερα, το πρόβλημα των σχέσεων του ΕΔΔΑ με την ελληνική δικαιοσύνη και, ειδικότερα, τη διοικητική δικαιοσύνη, μπορούμε να πούμε πως πρόκειται, κατά βάση, για σχέσεις εποικοδομητικές, αμοιβαίου σεβασμού και συνεργασίας, οι οποίες, ωστόσο, δεν αποκλείουν τη θεμιτή κριτική που βασίζεται σε υπαρκτές εκατέρωθεν ιδιομορφίες και ευαισθησίες. Η ευθεία πάντως αμφισβήτηση του άλλου ή ακόμη και η εκδήλωση, σπανιότερα, κάποιας μορφής καχυποψίας αποτελούν εξαιρέσεις περιορισμένης εμβέλειας. Σε επίπεδο καθαρά θεσμικό, οι σχέσεις αυτές δοκιμάζονται όχι τόσο λόγω των επί μέρους αποκλίσεων στις λύσεις που δίδονται εκατέρωθεν σε συγκεκριμένα ζητήματα αλλά λόγω, αφενός, της υπερβολικής καθυστέρησης στην απονομή της ελληνικής δικαιοσύνης και, αφετέρου, στην αποτελεσματικότητα των μηχανισμών συμμόρφωσης της ελληνικής Πολιτείας προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ.

Το πρόβλημα της καθυστέρησης στην εν γένει απονομή της δικαιοσύνης στη χώρα μας και, ειδικότερα, της διοικητικής δικαιοσύνης έχει λάβει ανησυχητικές, αν όχι εκρηκτικές, διαστάσεις. Το φαινόμενο αυτό έχει μεγάλη σημασία, διότι θίγει την αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας, κλονίζει, αν δεν διαρρηγνύει πλήρως, τη σχέση εμπιστοσύνης του πολίτη προς το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης και κατατείνει, σε περίπτωση υπέρβασης κάποιων ακραίων ορίων, σε καταστάσεις αρνησιδικίας. Την ορθότητα αυτής της εκτίμησης επιβεβαιώνει ο σχετικά μεγάλος αριθμός καταδικών της χώρας μας από το ΕΔΔΑ για παράβαση της αρχής της δίκαιης δίκης (άρθρο 6 της ΕΣΔΑ), λόγω ακριβώς των υπερβολικών καθυστερήσεων στην απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης.

Τα αίτια αυτής της κατάστασης είναι λίγο πολύ γνωστά και εντοπίζονται,

εντελώς ενδεικτικά και επιγραμματικά, στην πολυνομία, την κακονομία, την απουσία χρηστής διοίκησης και τη συνακόλουθη μεταφορά δυσανάλογα μεγάλου αριθμού υποθέσεων στα διοικητικά δικαστήρια. Επίσης, στις πολυδαίδαλες δικονομικές ρυθμίσεις οι οποίες, πλην άλλων, αυξάνουν τον αριθμό διαφορών και προκαλούν σοβαρά προβλήματα στην οριοθέτηση της δικαιοδοσίας και αρμοδιότητας των διαφόρων δικαστηρίων, στον εν πολλοίς περιπτώσιολογικό ή εμβαλωματικό χαρακτήρα των κατά καιρούς νομοθετικών ρυθμίσεων, των οποίων η προστιθέμενη αξία εξανεμίζεται σε σύντομο χρόνο. Με αποτέλεσμα, αντί της επιδιωκόμενης επιτάχυνσης, η απονομή της δικαιοσύνης να επανέρχεται στους γνωστούς ρυθμούς επιβράδυνσης κ.λπ. Σε όλα αυτά θα πρέπει να προστεθεί και η απουσία εκσυγχρονισμού της οργάνωσης και λειτουργίας των δικαστηρίων καθώς και των μεθόδων εργασίας και συντονισμού της δράσης τους.

Έτσι, για να περιορισθώ σε ένα μόνο παράδειγμα, παρά τις αλλεπάλληλες νομοθετικές παρεμβάσεις, ήδη από τη δεκαετία του 1980, με στόχο την ελάφρυνση του Συμβουλίου της Επικρατείας και την ταχύτερη διεκπεραίωση των υποθέσεων αρμοδιότητάς του, σήμερα εκκρεμούν σε αυτό περίπου 35.000 υποθέσεις, αριθμός που δεν είναι μόνο υπερβολικός αλλά και δεν αρμόζει σε Ανώτατο Δικαστήριο.

Η τελευταία προσπάθεια εξορθολογισμού των διαδικασιών και επιτάχυνσης της διοικητικής δίκης που επιχειρήθηκε με τον πρόσφατο νόμο 3900/2010, δεν είναι βέβαιο πως μπορεί να δώσει οριστική λύση στο πρόβλημα. Πρώτον, οι μεταφερόμενες στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια υποθέσεις δεν θα ξεπεράσουν τις 4.000 με 5.000, με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η εκδίκαση των υπολοίπων υποθέσεων (± 30.000) σε εύλογο χρόνο. Εξάλλου, η απλή μετατόπιση του προβλήματος από το Συμβούλιο της Επικρατείας, στο οποίο άλλωστε ένα μέρος των μεταφερόμενων στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια υποθέσεων θα επανέλθει μέσω της έφεσης και της αναίρεσης, δεν είναι άμοιρη μειονεκτημάτων. Δεύτερον, ο περιορισμός της έφεσης και, ιδίως, οι αυστηρές προϋποθέσεις παραδεκτού της αναίρεσης που καθιdrύει ο νέος νόμος είναι βέβαιο ότι θα δημιουργήσουν σοβαρά ερμηνευτικά προβλήματα, η επίλυση των οποίων θα απαιτήσει χρόνο και, συνακόλουθα, θα δημιουργήσει καθυστέρηση στην εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων. Τρίτον, η χρήση του νέου θεσμού της «πilotικής» δίκης θα πρέπει να γίνεται λελογισμένα και με ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να μην επιβαρύνεται δυσανάλογα η Ολομέλεια του

Συμβουλίου της Επικρατείας μέσω της υπέρμετρης ή υπερβολικής προβολής ενστάσεων αντισυνταγματικότητας από τους διαδίκους.

Η επιτάχυνση στην απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα προϋποθέτει ριζικότερη και συνολική θεώρηση του προβλήματος, αρχής γενομένης από τον επανακαθορισμό του ρόλου του Συμβουλίου της Επικρατείας στην έννομη τάξη, λαμβάνοντας υπόψη τα νέα δεδομένα και δίνοντας έμφαση στον ρόλο του ως ανωτάτου δικαστηρίου, του οποίου η βασική αποστολή συνίσταται στην εξασφάλιση της ενότητας του δικαίου στην έννομη τάξη. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να φανταστεί κανείς ένα Δικαστήριο το οποίο, εκτός από τη γνωμοδοτική του αρμοδιότητα σχετικά με τον προληπτικό έλεγχο της νομιμότητας των κανονιστικών διαταγμάτων, ασκεί ευθύ ακυρωτικό έλεγχο των κανονιστικών πράξεων, των πράξεων με θεσμικό περιεχόμενο και εμπέλεια (π.χ. πράξεων των ανεξάρτητων αρχών, πράξεων που αφορούν στην κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ κράτους-περιφέρειας κτλ.), ελέγχει την συνταγματικότητα των νόμων μέσω ενός πρόσφορου μηχανισμού που να εξασφαλίζει και την αναγκαία ταχύτητα και, τέλος, εκδικάζει αιτήσεις αναίρεσης και εφέσεις υπό αυστηρές προϋποθέσεις και περιορισμούς (π.χ. μέσω φίλτρου), σε συνδυασμό και με την πλήρη κατάργηση των δύο αυτών ενδίκων μέσων σε ήσσονος σημασίας υποθέσεις. Παράλληλα, θα πρέπει να ενισχυθεί και ο δεύτερος πυλώνας της διοικητικής δικαιοσύνης (τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια) ώστε το όλο σύστημα, συνδυαζόμενο και με τις αναγκαίες εσωτερικές ρυθμίσεις, τον εκσυγχρονισμό των μεθόδων εργασίας κτλ. να ενισχύσει την αξιοπιστία του και να απονέμει δικαιοσύνη σε εύλογο χρόνο, αποφεύγοντας τις άσκοπες καταδίκες από το ΕΔΔΑ. Πέραν αυτών, η συνολική και συστηματική αναθεώρηση του συστήματος απονομής της διοικητικής δικαιοσύνης και ο σωστός καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των διοικητικών δικαστηρίων και του ΣτΕ, θα μπορούσε να στερήσει κάθε ουσιαστικό περιεχόμενο στη συζήτηση για την ίδρυση συνταγματικού δικαστηρίου στην Ελλάδα.

Αναφορικά, τέλος, με τους μηχανισμούς συμμόρφωσης της Ελλάδος προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, αξίζει να επισημανθεί η διάταξη του άρθρου 23 του Ν. 3900/2010, η οποία προσέθεσε το άρθρο 105Α στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και προβλέπει τη δυνατότητα επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του δικαστηρίου που εξέδωσε απόφαση, η οποία κρίθηκε με απόφαση του ΕΔΔΑ ότι εκδόθηκε κατά παράβαση της αρχής της δίκαιης δίκης ή άλλης διάταξης ουσιαστικού δικαίου της ΕΣΔΑ. Μένει να θεσπιστεί επίσης διαδικασία

αποζημίωσης των ζημιωθέντων από αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων που παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, για την οποία, όπως ακούσαμε ήδη, υπάρχει σε εξέλιξη σχετικό σχέδιο νόμου.

Κλείνοντας, θα πρέπει να τονίσουμε ότι τα επί μέρους προβλήματα στις σχέσεις του ΕΔΔΑ με την ελληνική διοικητική δικαιοσύνη είναι εν πολλοίς απότοκα της παθογένειας του συστήματος απονομής της διοικητικής δικαιοσύνης, για τη βελτίωση του σκοπού οι προσπάθειες θα πρέπει να είναι συνεχείς και αποτελεσματικές.

Ιωάννης Χαμηλοθώρης

Πρόεδρος Τριμελούς Συμβουλίου Διοίκησης Εφετείου Αθηνών

Η δική μου παρουσίαση θα είναι σύντομη. Θα αναφερθώ ενδεικτικά σε ορισμένες περιπτώσεις αποφάσεων του ΕΔΔΑ, με τις οποίες καταδικάστηκε η χώρα μας για παραβίαση του άρθρου 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ από ποινικά δικαστήρια και ειδικότερα για αδικαιολόγητες καθυστερήσεις κατά την εκδίκαση ποινικών υποθέσεων. Με την παράθεσή μου αυτή, θέλω να καταδείξω την αναγκαιότητα καλύτερης συνεργασίας ελληνικών δικαστηρίων και ΕΔΔΑ και καλύτερης κατανόησης εκατέρωθεν της λειτουργίας τους με στόχο την εντελέστερη προάσπιση και διαφύλαξη των διαλαμβανόμενων στην ΕΣΔΑ ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

1. Άξια ενδεικτικής αναφοράς είναι πρώτα απ' όλα η από 2.4.2009 απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Eduart Kola κατά Ελλάδα (προσφυγή 1483/07). Με την απόφαση αυτή καταδικάστηκε η Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ και συγκεκριμένα για μη εκδίκαση από τα ελληνικά δικαστήρια ποινικής υπόθεσης με κατηγορούμενο τον προσφεύγοντα Eduart Kola μέσα σε λογική προθεσμία.

Ειδικότερα ο προσφεύγων, ο οποίος στις 5.5.2002, κατά την είσοδό του στην Ελλάδα από την Αλβανία, συνελήφθη να μεταφέρει με το φορτηγό αυτοκίνητο που οδηγούσε, 2.000 περίπου κιλά ινδικής κάνναβης καταδικάστηκε σε πρώτο βαθμό από το Τριμελές Εφετείο Ιωαννίνων σε ισόβια κάθειρξη. Ακολούθως αυτός άσκησε έφεση ενώπιον του Πενταμελούς Εφετείου Ιωαννίνων, η οποία προσδιορίστηκε να δικαστεί την 1.2.2005. Κατά τη δικάσιμο εκείνη η εκδίκαση της υπόθεσης αναβλήθηκε, ύστερα από αίτημα της δικηγόρου του κατηγορουμένου, η οποία επικαλέστηκε κώλυμα του βασικού υπερασπιστή

(δικηγόρου) του τελευταίου σε άλλη ποινική υπόθεση ενώπιον του ίδιου δικαστηρίου. Κατά τη νέα δικάσιμο της 7.2.2006, εμφανίστηκε στο δικαστήριο η ίδια δικηγόρος και, αφού δήλωσε ότι αυτή θα υπερασπιστεί πλέον τον κατηγορούμενο, ζήτησε νέα αναβολή, επειδή κατά την ίδια ημέρα έπρεπε να παραστεί σε άλλη ποινική υπόθεση. Το δικαστήριο ανέβαλε και πάλι την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 5.12.2006, κατά την οποία και επικυρώθηκε η πρωτόδικη απόφαση και παρέμεινε η ισόβια κάθειρξη.

Μετά ταύτα, ο κατηγορούμενος άσκησε στις 10.3.2007 αίτηση αναίρεσης ενώπιον του Αρείου Πάγου, η οποία ορίστηκε να δικαστεί στις 4.12.2007, δικάσιμο κατά την οποία η εκδίκαση της αίτησης αναίρεσης αναβλήθηκε, ύστερα από αίτημα του δικηγόρου του προσφεύγοντος, για τις 4.3.2008, οπότε ο Άρειος Πάγος συζήτησε την υπόθεση και στις 7.7.2008 εξέδωσε την απόφασή του, με την οποία απέρριψε την αίτηση αναίρεσης.

Το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι ο χρόνος που απαιτήθηκε για την εκδίκαση της ποινικής υπόθεσης του προσφεύγοντος από τα ελληνικά δικαστήρια ήταν υπερβολικός και ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, διότι δεν τηρήθηκε η «λογική προθεσμία».

Ειδικότερα, αφού υπενθύμισε ότι ο εύλογος χαρακτήρας της διάρκειας μιας διαδικασίας εκτιμάται με βάση τις συνθήκες της υπόθεσης και αφού ληφθούν υπόψη τα κριτήρια που έχουν καθιερωθεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου και μάλιστα η πολυπλοκότητα της υπόθεσης, η συμπεριφορά του προσφεύγοντος και εκείνη των αρμόδιων αρχών, έκρινε ότι το χρονικό διάστημα από τη σύλληψη του προσφεύγοντος (5.5.2002) έως την έκδοση της απόφασης του Αρείου Πάγου (7.7.2008), δηλαδή χρονικό διάστημα 6 ετών και 2 μηνών περίπου για τρεις βαθμούς δικαιοδοσίας, είναι υπερβολικό.

Επισήμανε ακόμη ότι μόνη η διαδικασία στο δεύτερο βαθμό διήρκεσε σχεδόν 4 έτη, ότι στο βαθμό αυτό δόθηκαν βέβαια ύστερα από αίτημα του προσφεύγοντος δύο αναβολές, όμως οι νέες δικάσιμοι προσδιορίστηκαν σε μακρινές ημερομηνίες (η πρώτη σε 12 μήνες και η δεύτερη σε 10 μήνες) και ότι η βαρύτητα του αδικήματος δεν μπορεί να δικαιολογήσει τέτοιες προθεσμίες.

Επιτρέψτε μου να διατυπώσω για τη απόφαση αυτή κάποιες κριτικές παρατηρήσεις:

Το ΕΔΔΑ έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα σε δύο σχετικά μακρινές αναβολές στο δεύτερο βαθμό και όχι στο γεγονός ότι ο δικηγόρος του κατηγορουμένου ζητεί με επανειλημμένες αιτήσεις την αναβολή εκδίκασης της υπόθεσης και

αναδέχεται με τον τρόπο αυτό την επιμήκυνση του χρόνου εκδίκασης, όπως δείχνει και η συνεχιζόμενη τακτική του για υποβολή αιτημάτων αναβολής ακόμη και στον Άρειο Πάγο. Αν ήθελε πράγματι ο κατηγορούμενος να ολοκληρωθεί η εκδίκαση της υπόθεσής του σε συντομότερο χρόνο, θα μπορούσε να το επιτύχει με τη έγκαιρη προετοιμασία των δικηγόρων του.

Θα πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι σε ιδιαίτερα σοβαρές ποινικές υποθέσεις, όταν μάλιστα δεν προκύπτουν δυσχερή ζητήματα απόδειξης, δεν είναι καθόλου ασύνηθες να ζητούνται από τους κατηγορουμένους συχνά αναβολές με τη ελπίδα ότι η πάροδος του χρόνου μπορεί να απαλύνει τους παθόντες και τα δικαστήρια.

Άξιο μνείας στην υπόθεση αυτή είναι και το γεγονός ότι σε αναμφισβήτητα εύλογο χρόνο υπήρξε μια πρωτόδικη καταδίκη του κατηγορουμένου στη βαρύτερη των ποινών (ισόβια κάθειρξη), η οποία δεν του παρείχε την προσδοκία για σύντομη έξοδό του από τις φυλακές.

Θα μπορούσε ακόμη να γεννηθεί το ερώτημα, αν υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες δικαιολογείται ηθική βλάβη του προσφεύγοντος από την προαναφερόμενη καθυστέρηση.

Εξάλλου, πρέπει να επισημανθεί ότι το ίδιο το ΕΔΔΑ χρειάστηκε πάνω από 2 έτη για να εκδώσει μία και μόνη απόφαση.

Θέλω, καταλήγοντας, να πω ότι δημιουργείται μια ρευστότητα κατά την εξειδίκευση των σχετικών κριτηρίων στην πράξη και μια αβεβαιότητα στον εθνικό δικαστή, ως προς την εύλογη προθεσμία. Έτσι, όμως, δεν προάγεται η συνεργασία μεταξύ των εθνικών δικαστών και του ΕΔΔΑ.

Υπάρχει δυστυχώς ευρύ πεδίο για καταδίκες της χώρας μας για παραβίαση του άρθρου 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ (εύλογη προθεσμία) και στον ποινικό τομέα. Ας μην το διευρύνουμε υπέρμετρα.

2. Μια άλλη απόφαση του ΕΔΔΑ που θα ήθελα να μνημονεύσω είναι αυτή που αναφέρεται στην υπόθεση Βερβεσού κατά Ελλάδας (14.5.2009).

Στις 12.12.1998 σε μια εκδρομή ράφτινγκ (αθλήματος κατάβασης ποταμού με λέμβο), της οποίας αρχηγός ήταν ο Μ.Τ., ο προσφεύγων Δ. Βερβεσός, ο οποίος συμμετείχε στην εκδρομή αυτή, εκτέθηκε σε κίνδυνο ζωής ή βαριάς σωματικής βλάβης, λόγω ανατροπής της λέμβου.

Σε βάρος του Μ.Τ. ασκήθηκε ποινική δίωξη και, ενώ εκκρεμούσε η ποινική διαδικασία, ο προσφεύγων δήλωσε στις 12.1.1999 παράσταση πολιτικής

αγωγής και ζήτησε χρηματική ικανοποίηση, λόγω ηθικής βλάβης.

Ο κατηγορούμενος Μ.Τ., ο οποίος παραπέμφθηκε σε δίκη, καταδικάστηκε στις 29.5.2003 σε πρώτο βαθμό από το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Τρίπολης σε ποινή φυλάκισης 2 ετών.

Ύστερα από την άσκηση έφεσης εκ μέρους του κατηγορουμένου, το Εφετείο Ναυπλίου, ενώπιον του οποίου παραστάθηκε ως πολιτική αγωγή ο προσφεύγων, μόνο όμως για την υποστήριξη της κατηγορίας, δεδομένου ότι αυτός είχε ήδη επιτύχει την επιδίκαση αποζημίωσης από τα πολιτικά δικαστήρια, εξέδωσε στις 26.4.2005 αθωωτική απόφαση.

Στις 4.10.2005 ο προσφεύγων, ο οποίος δεν είχε, ως πολιτικώς ενάγων, δικαίωμα από τον νόμο να ασκήσει αίτηση αναίρεσης κατά της αθωωτικής απόφασης, υπέβαλε αίτηση στον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, ζητώντας να ασκήσει εκείνος αίτηση αναίρεσης. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι τέτοια αίτηση προς τον Εισαγγελέα δεν προβλέπεται από καμιά διάταξη νόμου (αποτελεί απλώς πρακτική). Ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου κρίνει ο ίδιος πότε θα ασκήσει τη διακριτική του εξουσία (εφόσον βέβαια δεν έχει εκπνεύσει η μηνιαία προθεσμία από την έκδοση της απόφασης) να ζητήσει την αναίρεση αθωωτικής απόφασης.

Στις 6.10.2005 ο Εισαγγελέας σημείωσε επί της αίτησης του προσφεύγοντος, η οποία, ως σημειωθεί, υποβλήθηκε έξι περίπου μήνες μετά την έκδοση της αθωωτικής απόφασης, ότι δεν συντρέχει λόγος αναίρεσης, δηλώνοντας με τον τρόπο αυτό ότι δεν έχει καμιά πρόθεση να ασκήσει αίτηση αναίρεσης κατά της προαναφερόμενης απόφασης (άλλωστε είχε εκπνεύσει η σχετική προθεσμία και μόνο αναίρεση υπέρ του νόμου μπορούσε πλέον να ασκηθεί). Η σημείωση αυτή δεν έχει την έννοια απόρριψης της «αίτησης» του προσφεύγοντος, η οποία δεν προβλεπόταν από το νόμο και δεν μπορούσε να αποτελέσει τυπικά αντικείμενο αποδοχής ή απόρριψης. Ο προσφεύγων έλαβε γνώση της πιο πάνω σημείωσης του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου στις 6.10.2005.

Το ΕΔΔΑ, προσμετρώντας το χρόνο από τις 12.1.1999, οπότε ο προσφεύγων δήλωσε παράσταση πολιτικής αγωγής, έως και τις 6.10.2005, οπότε αυτός έλαβε γνώση της αρνητικής σημείωσης του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, δέχθηκε την προσφυγή και έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, διότι για δύο βαθμούς δικαιοδοσίας απαιτήθηκε χρονικό διάστημα 6 ετών και 8 μηνών (μη λογική προθεσμία).

Στην περίπτωση αυτή προσμέτρησε το ΕΔΔΑ στο χρόνο που απαιτήθηκε

για την ολοκλήρωση δύο βαθμών δικαιοδοσίας (Τριμ. Πλημ. Τρίπολης και Εφετείο Ναυπλίου) και το χρόνο της άτυπης αίτησης του προσφεύγοντος προς τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Πέρα από το γεγονός ότι η εν λόγω αίτηση, όπως προαναφέρθηκε, δεν προβλέπεται από τον νόμο και δεν ασκεί καμιά έννομη επιρροή, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από τον προσφεύγοντα 6 περίπου μήνες από την έκδοση της δευτεροβάθμιας αθωωτικής απόφασης από το Εφετείο Ναυπλίου και ότι ο χρόνος αυτός προσμετρήθηκε υπέρ αυτού και όχι εναντίον του.

Εξάλλου, δεν θα πρέπει να μείνει απαρατήρητο το γεγονός ότι ο προσφεύγων-πολιτικός ενάγων, κατά την εκδίκαση της ποινικής υπόθεσης από το Εφετείο Ναυπλίου (26.4.2005), είχε ήδη επιτύχει την ικανοποίηση των αστικών αξιώσεών του (και της χρηματικής ικανοποίησης) από τα πολιτικά δικαστήρια, με συνέπεια να παρίσταται εφεξής ως πολιτική αγωγή μόνο για την υποστήριξη της κατηγορίας.

Θα ήθελα περαιτέρω να αναφερθώ και σε κάποιες ανάλογες περιπτώσεις, για τις οποίες καταδικάστηκε η χώρα μας για παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 της ΕΣΔΑ, δηλαδή για μη έκδοση απόφασης μέσα σε «βραχεία προθεσμία» επί προσφυγών προσωρινά κρατούμενων προσώπων κατά ενταλμάτων προσωρινής κράτησης.

Κλείνοντας, θέλω να σημειώσω ότι οι εσωτερικές ιδιαιτερότητες και οι ιδιαιτερότητες κάθε υπόθεσης, μέσα από τις οποίες αντικατοπτρίζονται και οι ιδιαιτερότητες του εσωτερικού δικαίου και του εσωτερικού δικαστικού συστήματος, αν λαμβάνονται υπόψη, στο βαθμό βέβαια που είναι επιτρεπτό, μπορεί να συντελέσουν στην προαγωγή της συνεργασίας του ΕΔΔΑ με τους εθνικούς δικαστές.

Φωκίων Γεωργακόπουλος

Πρόεδρος Νομικού Συμβουλίου Κράτους

Θα αμυνθώ προκαταρκτικώς για τον εξής λόγο:

Τα θέματα τα οποία είναι προς συζήτηση είναι μεγάλα και πολύπτυχα. Ο χρόνος είναι σύντομος και κατά συνέπεια υποχρεωτικά η ανάπτυξή μου θα είναι ελλειπτική και ελλιπής. Και θα ήθελα εκ των προτέρων να με συγχωρήσετε για αυτό. Θα φωτίσω μόνο ορισμένες πτυχές των θεμάτων τα οποία τίθενται.

Πρώτα-πρώτα να πω δυο λόγια για το Νομικό Συμβούλιο. Το Νομικό Συμβούλιο έχει τον επίσημο ρόλο του εκπροσώπου ενώπιον του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Αυτό του δίνει έναν διττό ρόλο. Ο πρώτος ρόλος του είναι η παρουσία του στην εκδίκαση των δικών. Και εκεί πιστεύω, και το έχω υποστηρίξει ένθερμα αυτό και όταν ήμουν προϊστάμενος του γραφείου Νομικού Συμβούλου του Υπουργείου Εξωτερικών αλλά και τώρα υπό την ιδιότητά μου του Προέδρου, ότι ο ρόλος του Νομικού Συμβουλίου στην εκδίκαση των υποθέσεων αυτών δεν είναι ρόλος διαδίκου αλλά είναι ρόλος *amicus curiae*.

Εφόσον εκπροσωπούμε την ελληνική Κυβέρνηση σίγουρα είμαστε υποχρεωμένοι και νομικά και ηθικά και λογικά να υποστηρίζουμε την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και όχι απλώς να είμαστε αντίδικοι με κάποιον ιδιώτη σε μια υπόθεση.

Αυτό πιστεύω ότι μας δίνει έναν σημαντικό ρόλο μέσα στη δίκη σε ένα δικαστήριο το οποίο στερείται ιδίων μηχανισμών προσλήψεως της νομικής και πραγματικής καταστάσεως σε μια χώρα. Δηλαδή, παραδείγματος χάριν, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει μηχανισμούς, έχει δυνατότητες, έχει τον Εισαγγελέα που του επιτρέπουν να κάνει μια δουλειά η οποία του δίνει τη δυ-

νατότητα να έχει σαφή και πλήρη εικόνα και των πραγματικών και των νομικών καταστάσεων, όχι μόνο στη συγκεκριμένη χώρα στην οποία αναφέρεται η υπόθεση που εκδικάζει κάθε φορά αλλά σε όλο το εύρος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχω την εντύπωση ότι λόγω περιορισμένων πόρων δεν έχει τόσο μεγάλες δυνατότητες σε αυτό τον τομέα. Έτσι, λοιπόν, αυτό τον τομέα πιστεύω ότι καλείται να τον καλύψει η Κυβέρνηση δια των εκπροσώπων της.

Αυτή είναι η μια πλευρά. Αλλά έχει και έναν άλλο ρόλο, τον οποίο το Νομικό Συμβούλιο έχει επιτελέσει επί μακρά σειρά ετών, δηλαδή από του έτους 1992. Είναι οι ενέργειες που αναλαμβάνει μετά την απόφαση και τούτο είναι πολύ πιο σημαντικό από αυτό που αφορά την εκδίκαση της υποθέσεως.

Και ιδού γιατί είναι ιδιαίτερα σημαντικό αυτό. Όταν εκδοθεί μια απόφαση, έχουμε αφενός μεν, όπως ήδη παρατηρήθηκε, τη λήψη των ειδικών μέτρων εκτελέσεως, τα οποία είναι απλά. Πληρώνεις μια αποζημίωση, ενδεχομένως κάνεις και κάποιες άλλες συγκεκριμένες ενέργειες σε σχέση με τον συγκεκριμένο αιτούντα.

Υπάρχει όμως και ένα δεύτερο πολύ πιο σημαντικό στάδιο. Το στάδιο αυτό είναι της λήψεως των γενικών μέτρων. Και στον τομέα αυτό το Νομικό Συμβούλιο παίζει τον συντονιστικό ρόλο μεταξύ όλων των δημοσίων υπηρεσιών, που είναι κατά νόμον αρμόδιες γι' αυτά.

Πριν όμως αναπτύξω αυτό το ρόλο του Νομικού Συμβουλίου, ήθελα να πω το εξής: Υπάρχει μια βασική διάκριση μεταξύ των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων και των δικαστηρίων του Στρασβούργου, καθώς και των αποφάσεων του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή των δικαστηρίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η εμβέλεια μιας απόφασης ενός εθνικού δικαστηρίου περιορίζεται στη συγκεκριμένη υπόθεση. Έτσι όλοι είμαστε εθισμένοι στην αντίληψη ότι μια απόφαση εκτελείται έστω και αν είναι λανθασμένη.

Μπορεί να συμβεί το ίδιο με μια απόφαση του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων;

Η απάντησή μου είναι όχι. Γιατί; Γιατί αν λάβεις γενικά μέτρα εκτελέσεως πάνω σε μια εσφαλμένη πρόσληψη της πραγματικής και νομικής πραγματικότητας, τότε αντί να βελτιώσεις την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων την απομειώνεις. Και ενδεχομένως, αν μου το επιτρέψει ο χρόνος, να έχω την ευκαιρία να πω κάποια πράγματα περισσότερα σε αυτό.

Αυτό δημιουργεί για το Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μια πολύ μεγάλη ευθύνη. Και όπως είπα δεν έχει ούτε τους προληπτικούς μηχανισμούς που έχει το δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ούτε τις δυνατότητες κατασταλτικής αναστροφής των εσφαλμένων αποφάσεων σε τέτοιο εύρος που να του επιτρέπει λανθασμένες αποφάσεις του να τις αναθεωρεί.

Θα πει κανείς ότι υπάρχει η δυνατότητα προσφυγής στο Grand Chamber. Αυτό το θέμα δεν θα μπορέσω να το αναπτύξω τώρα, αλλά θεωρώ ότι δεν είναι επαρκής δυνατότητα. Εάν υπάρξει ευκαιρία, θα το θίξω παρακάτω.

Έτσι λοιπόν, στο θέμα της λήψεως των γενικών μέτρων, θα πρέπει:

- Πρώτον μεν η απόφαση να έχει τέτοιο κύρος και τέτοια ορθότητα ούτως ώστε, πρώτον, εύκολα να αφομοιωθεί και να μπορεί να εφαρμοστεί στην εθνική έννομη τάξη.
- Και δεύτερον, να μην δημιουργεί έλλογες αντιδράσεις στους λειτουργούς των δικαστηρίων. Και αυτό διότι όπως ήδη τονίστηκε από τον κ. Βηλαρά, οι σχέσεις μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του δικαστηρίου του Στρασβούργου ή του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης –μάλιστα το δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το έχει τονίσει κατ' επανάληψη– είναι σχέσεις συνεργασίας και ισοτιμίας.

Και θα πω παρακάτω γιατί και οι νέες εξελίξεις που υπάρχουν στο δικαστήριο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιβάλλουν ακόμη περισσότερο την επίταση αυτής της αισθήσεως της συνεργασίας με τον εθνικό δικαστή.

Να επανέλθουμε, λοιπόν, τώρα στο ρόλο του Νομικού Συμβουλίου στο συντονισμό της λήψεως των γενικών μέτρων συμμορφώσεων που κατά τη γνώμη μου είναι ο σημαντικότερος τομέας από ότι η λήψη των συγκεκριμένων μέτρων.

Έχει θεσπιστεί με τη συνδιάσκεψη του Ιντερλάκεν μια νέα διαδικασία όπου πλέον η ίδια η χώρα πρέπει να εμφανίσει στον τομέα αυτό ένα σχέδιο δράσεως μέσα σε ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Για ποιο σκοπό; Για να αποκαταστήσει την έννομη τάξη της ούτως ώστε να είναι σύμφωνη πλέον προς τη νομολογία του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και να μην είναι εφικτό να επαναληφθεί μια παραβίαση η οποία έχει ήδη διαπιστωθεί.

Αυτό, λοιπόν, απαιτεί κατά περίπτωση συνεργασία άλλοτε με τη νομοθετική εξουσία, άλλοτε με την εκτελεστική εξουσία και βεβαίως άλλοτε με την δικαστική εξουσία, ειδικότερα στα θέματα του άρθρου 6 της Σύμβασης.

Η επιδίωξη, λοιπόν, του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους είναι να μεταφέρει το κεκτημένο ή τις αντιλήψεις του Στρασβούργου στην εθνική έννομη

τάξη. Εκεί χρειάζεται να υπάρχει ένα απόλυτα θετικό κλίμα συνεργασίας ούτως ώστε να καταστεί εφικτή η εφαρμογή των αναγκαίων μέτρων. Και σε αυτό συμβάλλει και το «πειστικό δεδικασμένο» που μπορεί να έχει μια απόφαση ή, διαφορετικά, η πειστικότητα ή μη των αιτιολογιών μιας αποφάσεως.

Και θα ήθελα εδώ να παρουσιάσω ποια ήταν η στάση των εθνικών δικαστηρίων στη νομολογία του Στρασβούργου. Έχω έναν κατάλογο μιας μακράς σειράς αποφάσεων του Αρείου Πάγου από το 1998 μέχρι το 2010, σίγουρα υπάρχουν και άλλες, όπου το δικαστήριο του Αρείου Πάγου συμμορφώθηκε απολύτως, ένθερμα θα έλεγα, προς τις αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Να αρχίσω από την απόφαση 40/98 με την οποία δέχθηκε ότι έχουν ειδική προστασία και τα ενοχικά δικαιώματα, ότι προστατεύονται και αυτά ως περιουσιακά δικαιώματα. Να αναφέρω ενδεικτικά επίσης τη νομολογία για την πλήρη επιδίκαση της δικαστικής δαπάνης και αμοιβής στις απαλλοτριώσεις, όπως έγινε δεκτό με την απόφαση της ολομελείας 13/2000.

Την απόφαση 481/05 του Αρείου Πάγου που δέχτηκε, εναρμονισμένα με τη νομολογία του Στρασβούργου, ότι η άσκηση του ενδίκου μέσου σε ποινικές υποθέσεις δεν συναρτάται προς την υπαγωγή του κατηγορουμένου στην εκτέλεση της ποινής.

Επίσης, ως προς τον χρόνο καθορισμού τιμή μονάδος, την απόφαση 524/2010. Επίσης, σε ποινικές διαδικασίες έγινε δεκτό ότι δεν λαμβάνονται υπόψη όλως τυπικές παραλείψεις που παρεισέφρυσαν κατά τη διαδικασία καταθέσεως αιτήσεως αναίρεσεως οι οποίες οφείλονται σε σφάλματα γραμματέων κ.λπ.

Έχουμε, λοιπόν, μια μακρά σειρά ένθερμης τάσεως και ένθερμης αποδοχής εκ μέρους του Αρείου Πάγου των θέσεων του Στρασβούργου. Και επαναλαμβάνω, είναι απολύτως ενδεικτική η απαρίθμηση.

Οι σχέσεις όμως αυτές μεταξύ ΕΔΔΑ & Αρείου Πάγου διαταράχθηκαν πιστεύω. Και πιστεύω ότι διαταράχθηκαν ως ψυχολογικό κλίμα ομαλής συνεργασίας. Και το πρώτο ζήτημα που διατάραξε τις σχέσεις αυτές ήταν αυτό το οποίο ήδη για άλλο λόγο προανέφερε ο κ. Χαμηλοθώρης, όταν δηλαδή το Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δέχτηκε ότι όταν ο εισαγγελέας ιδίω δικαιώματι μπορεί να ασκήσει υπέρ του νόμου αναίρεση τότε, εάν του έχει υποβάλει και μια αίτηση ο ιδιώτης, είναι υποχρεωμένος ή να ασκήσει την αναίρεση ή να απαντήσει αιτιολογημένως στον ιδιώτη.

Στο θέμα αυτό βγήκαν αρκετές αποφάσεις από το 2003. Και αυτή η νομο-

λογία του Στρασβούργου κράτησε μέχρι το 2010. Οπότε με κάποιον τρόπο βρήκε το δρόμο το ζήτημα αυτό προς το Grand Chamber, ας την ονομάσουμε ολομέλεια. Η οποία τι δέχτηκε τελικά; Ότι το αίτημα της πολιτικής αγωγής προς τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου να ασκήσει αναίρεση έχει χαρακτήρα απλής ενημέρωσης της εισαγγελίας του Αρείου Πάγου, η οποία κατά διακριτική ευχέρεια και κατ' ενάσκηση ιδίου δικαιώματος ασκεί ή δεν ασκεί την αναίρεση, αποφασίζει και ότι η απαίτηση της πλήρως αιτιολογημένης απαντήσεως είναι ένα πρόσθετο και περιττό βάρος για τον εισαγγελέα.

Στη συνέχεια ερχόμαστε σε ένα θέμα το οποίο είναι πολύ σοβαρό. Το τι υποχρεώσεις μπορεί να έχει ένας ανώτατος δικαστής ή ένα ανώτατο δικαστήριο. Τι μπορούμε να απαιτήσουμε από αυτό; Μπορούμε να απαιτήσουμε από το ανώτατο δικαστήριο να μπαίνει στην ουσία της υποθέσεως ή όχι;

Έρχομαι στο ζήτημα το οποίο τίθεται με μια μεγάλη σειρά αποφάσεων του ΕΔΔΑ: Αν ο Άρειος Πάγος πρέπει να συμπληρώνει την ατελή αναίρεση που έχει ασκήσει ο δικηγόρος του διαδίκου.

Και εκεί –μπορώ να αναφερθώ στις κατ' ιδίαν αποφάσεις αλλά δεν θα ήθελα να σας κουράσω– τι έχει πει το Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Πρώτον, ότι οφείλει να συμπληρώνει τους λόγους ο Άρειος Πάγος, ελέγχοντας αυτεπαγγέλτως την προσβαλλομένη απόφαση και μάλιστα και σε πολιτικές δίκες, πράγμα που θέτει ένα σοβαρό ζήτημα: της αποστάσεως που πρέπει να έχει ένα δικαστήριο από τους διαδίκους και της δυνατότητας να επέμβει υπέρ του ενός διαδίκου και να καλύψει ατέλειές του ή ελλείμματά του, κατά παράβαση της αρχής της πρωτοβουλίας των διαδίκων.

– Δεύτερον, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορώ να τις αναφέρω τις αποφάσεις μία προς μία, θα πρέπει να μελετά τον φάκελο μιας αστικής υποθέσεως. Ο οποίος φάκελος μιας αστικής υποθέσεως μπορεί να είναι από 100 σελίδες μέχρι 100.000 για να βρει πώς μπορεί να υποστηρίξει τους λόγους που προβάλλονται ατελώς από τον διάδικο. Ή ότι τις παραδοχές της αποφάσεως που είναι τόσο εύκολο να τις παραθέσει κανείς σε ένα δικόγραφο, θα πρέπει να τις αναζητεί μόνος του ο Άρειος Πάγος.

Και εγώ σας λέω ότι ας δεχθούμε ότι οφείλει να ενεργεί έτσι ο Άρειος Πάγος. Πού είναι η ταχύτητα της διαδικασίας; Πού είναι η φύση του δικαστηρίου αυτού ως ανααιρετικού, ως δικαστηρίου δηλαδή το οποίο δικάζει νομικά ζητήματα μόνο; Πού είναι η αξιολόγηση του συνόλου της εννόμου τάξεως και της δυνατότητας παρουσίας και υποστηρίξεως των υποθέσεων από ανθρώπους

ειδικούς, δηλαδή από τους δικηγόρους; Και μάλιστα τους δικηγόρους που είναι διορισμένοι στον Άρειο Πάγο, που πιστοποιείται ότι έχουν εχέγγυα που τους επιτρέπουν αυτή την παράσταση;

Αυτά, λοιπόν, είναι τα θέματα, τα οποία πιστεύω ότι έχουν δημιουργήσει μια ψυχολογική απόσταση μεταξύ του Αρείου Πάγου και του ΕΔΔΑ. Και αυτές τις αντιδράσεις εμείς λόγω του ενδιάμεσου ρόλου που έχουμε, αφενός μεν πρέπει να τις κατασιγάσουμε για να περάσει η νομολογία του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ταυτόχρονα όμως θα πρέπει και η απόφαση του δικαστηρίου ή οι αποφάσεις ή η νομολογία του Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων να παρέχουν πειστική αιτιολογία.

Συνεπώς, θα έλεγα ότι υπάρχει ένα πρόβλημα αυτή τη στιγμή. Υπάρχει ένα πρόβλημα συνεννοήσεως και συνεργασίας. Ας μην πω ποιος έχει δίκιο, ποιος έχει άδικο. Δεν θα ήθελα. Και το λέω αυτό στο πλαίσιο του ότι δεν φωτίζω πλήρως όλες τις πτυχές της υποθέσεως, εστιάζω την προσοχή σε ορισμένα μόνον σημεία.

Αλλά θα ήθελα να πω επίσης ότι το κύρος των εθνικών δικαστηρίων στην εθνική έννομη τάξη πρέπει να παραμένει αλώβητο. Πρέπει να παραμένει αλώβητο και συνεπώς ακόμη και ο τρόπος με τον οποίο διαπιστώνεται η παραβίαση του δικαστηρίου θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός.

Και θεωρώ ότι δεν είναι σωστό και αποτελεσματικό να λέγεται ότι ο Άρειος Πάγος ή το Συμβούλιο της Επικρατείας προσεγγίζει κάποιο θέμα πολύ φορμαλιστικά, πάρα πολύ τυπικά κατά τρόπο δυσανάλογο με τον σκοπό που αποβλέπει, να θεραπεύσει μια δικονομική διάταξη, και ο οποίος συνίσταται στην εγγύηση της ασφαλείας του δικαίου και της καλής απονομής της δικαιοσύνης. Μπορεί από πλευράς ουσίας η διαπίστωση να είναι σωστή, μπορεί και όχι.

Σε κάποιες περιπτώσεις, όχι σε αυτές που ανέφερα και σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, θα συμφωνούσα με την ορθότητα της ουσιαστικής διαπιστώσεως. Αλλά πιστεύω ότι ο τρόπος αυτός σχολιασμού ή χαρακτηρισμού μιας αποφάσεως δικαστηρίου δεν είναι προσήκων.

Και γιατί δεν είναι ο αποτελεσματικός θα μπορούσε να με ρωτήσει κανείς. Για τον απλούστατο λόγο ότι το εθνικό δικαστήριο, σήμερα όπως έχουν τα πράγματα, είναι το δικαστήριο εκείνο το οποίο στα πλαίσια της αρχής της επικουρικότητας καλείται να διασφαλίσει πρωταρχικώς τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Ήδη το ΕΔΔΑ αντιμετωπίζει πολύ μεγαλύτερο πρόβλημα από αυτό που ακούσαμε για το Συμβούλιο της Επικρατείας ως προς τον αριθμό των υποθέσεων που καλείται να αντιμετωπίσει.

Συνεπώς, η μετάθεση του πρωτεύοντος ρόλου για τη διασφάλιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στα εθνικά δικαστήρια είναι επιτακτική κατά τη γνώμη μου. Πώς θα γίνει, όμως, μια τέτοια μετάθεση του πρωταρχικού ρόλου με βάση την αρχή της επικουρικότητας σε ένα δικαστήριο το οποίο θα έχει μειωμένο εθνικό κύρος;

Συνεπώς, πιστεύω ότι πρέπει να αποκατασταθεί αμοιβαίος συμβιβασμός, ισότιμη συνεργασία και να διασφαλιστεί το κύρος τόσο των εθνικών δικαστηρίων όσο και του ΕΔΔΑ.

Θα μου επιτρέψετε να πω και δυο λόγια για τον εύλογο χρόνο. ο εύλογος χρόνος και η απόφαση πιλότος που έχει βγει δεν έχει τη μονοσήμαντη διάσταση της καταβολής αποζημίωσης. Αυτά ήδη έχουν κριθεί στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης από την Επιτροπή της Βενετίας η οποία έχει διαπιστώσει ότι η αποζημίωση δεν είναι επαρκής τρόπος αποκατάστασης του δικαιώματος στον εύλογο χρόνο.

Διάφορα κράτη έχουν ήδη λάβει περισσότερα μέτρα είτε νομολογιακά, είτε με νόμους, πολύ περισσότερα μέτρα, τα οποία προβλέπουν προεχόντως στην επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης και όχι στην καταβολή της αποζημίωσης.

Θα αναφερθώ ταχύτατα στη γερμανική νομολογία η οποία προβλέπει ειδική διαδικασία, να χρησιμοποιήσω τον σύγχρονο όρο του συρμού fast tracking. Δηλαδή, αν έχει καθυστερήσει μια διαδικασία, φεύγει από τις τακτικές διαδικασίες και μπαίνει σε ιδιαίτερες διαδικασίες επιτάχυνσης.

Στη Γερμανία επίσης, η νομολογία του ομοσπονδιακού δικαστηρίου έχει δεχθεί ότι η ποινική μεταχείριση προσαρμόζεται προς το χρόνο της διαδικασίας. Δηλαδή εφόσον το επιτρέπουν οι συνθήκες, επιφυλάσσεται ελαφρύτερη η μεταχείριση του κατηγορουμένου σε περίπτωση υπέρβασης του εύλογου χρόνου της διαδικασίας. Το ίδιο δέχεται και το Ηνωμένο Βασίλειο στο οποίο μαζί με τη Γερμανία έχει γίνει νομολογιακά δεκτό, ότι υπό όρους μπορεί να τερματιστεί και η δίκη και να απαλλαγεί ο κατηγορούμενος.

Στη γαλλική δικαιοσύνη υπάρχουν διοικητικά μέτρα ελέγχου. Τελευταίως δε η Γερμανία για την οποία έχει επίσης εκδοθεί απόφαση πιλότος, με 48 εκκρεμείς υποθέσεις φέτος, έχει καταρτίσει σχέδιο νόμου το οποίο έχει τύχει της εγκρίσεως της Επιτροπής των Υπουργών με την οποία προβλέπει: αίτηση προς επιτάχυνση της διαδικασίας και σε περίπτωση που αποδειχθεί ατελέσφορος τότε αποζημίωση.

Νίκος Αλιβιζάτος

Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Θα θέσω, πολύ συνοπτικά, το πολύ οξύ θέμα της συμμόρφωσης των ελληνικών δικαστηρίων σε μια απόφαση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου ή του Λουξεμβούργου, η οποία διαπιστώνει ότι διάταξη του Συντάγματός μας αντιβαίνει προς την ΕΣΔΑ ή το κοινοτικό δίκαιο αντιστοίχως. Αν και δεν ταυτίζεται, το ζήτημα αυτό σχετίζεται άμεσα με την πρόσφατη άρνηση του Συμβουλίου της Επικρατείας να συμπεριληφθεί στον τελευταίο κατά σειρά δικονομικό νόμο, τον ν. 3900/2010, διάταξη για επανάληψη της δίκης ενώπιόν του, σε περίπτωση καταδικαστικής απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου του Στρασβούργου.

Το παράδειγμα που θα χρησιμοποιήσω είναι σχολικό:

Στην Ηγουμενίτσα, σε έναν έλεγχο ρουτίνας σε μια νταλικά που μόλις είχε αποβιβασθεί από ferry boat προερχόμενο από την Ιταλία, ένας πολύ φιλότιμος τελωνειακός υπάλληλος, ο οποίος συμβαίνει να είναι και φοιτητής της Νομικής, διαπιστώνει ότι μεταφέρεται μια παρτίδα πολλών εκατοντάδων αντιτύπων από τούτο εδώ το βιβλίο. [Ο κ. Αλιβιζάτος επιδεικνύει ένα μαύρο βιβλίο, με χρυσά γράμματα στο εξώφυλλό του]. Πρόκειται για τη μετάφραση της Αγίας Γραφής στη δημοτική από τους Μάρτυρες του Ιεχωβά.

Ο υπάλληλος μας ξέρει καλό συνταγματικό δίκαιο και θυμάται ότι το άρθρο 3 παρ. 3 του Συντάγματός μας απαγορεύει την επίσημη μετάφραση της Αγίας Γραφής «σε άλλο γλωσσικό τύπο», χωρίς την έγκριση της Εκκλησίας της Ελλάδος και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Έτσι, ζητεί από τον οδηγό της νταλίκας να του επιδείξει την άδεια και αυτός (αν υποθέσουμε ότι καταλαβαίνει τι του ζητεί ο τελωνειακός) του απαντά ότι τέτοια άδεια δεν υπάρχει.

Πρόκειται για προφανή παρανομία. Όπως επί λέξει ορίζει ο τελωνειακός

κώδικας, η μεταφορά στην Ελλάδα εμπορευμάτων που η εισαγωγή τους κατά νόμον απαγορεύεται, αποτελεί λαθρεμπορία. Καθώς λοιπόν το Σύνταγμα συνιστά τον ανώτατο νόμο της χώρας, ο τελωνιακός μας υπάλληλος προβαίνει στην κατάσχεση των επίμαχων βιβλίων και κινεί την προβλεπόμενη ποινική και διοικητική διαδικασία κατά του οδηγού της νταλίκας και κατά του ιδιοκτήτη της.

Μετά την εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων βοηθημάτων, η υπόθεση φθάνει τελικά στο δικαστήριο του Στρασβούργου. Εξ άλλου, με προδικαστικό ερώτημα του αρμόδιου ποινικού δικαστηρίου, φθάνει και στο ΔΕΚ. Και τα δύο ευρωπαϊκά δικαστήρια καταδικάζουν την Ελλάδα, με τη σκέψη ότι η παρ. 3 του άρθρου 3 του Συντάγματός μας αντιβαίνει από τη μια προς το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ (που κατοχυρώνει και την ελευθερία του καθένα να επιλέγει τον γλωσσικό τύπο που επιθυμεί) και, από την άλλη, προς την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των αγαθών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, μια απαρχειωμένη συνταγματική διάταξη, την οποία, προ 100 ακριβώς ετών, μετά τα «Ευαγγελικά» και τα Ορεστιακά, εισήγαγε ο Ελευθέριος Βενιζέλος για να κατευνάσει τον Γεώργιο Μιστριώτη, εκτοπίζεται από τα δύο ευρωπαϊκά δικαστήρια, εν ονόματι των ανωτέρω θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το ευρωπαϊκό δίκαιο, ΕΣΔΑ και κοινοτικό αντιστοιχώς.

Με το παράδειγμα –και θέλω να μου αναγνωρίσετε ότι δεν αναφέρθηκα στο επίμαχο ζήτημα ούτε του «βασικού μετόχου», ούτε του άρθρου 16 του Συντάγματος– ήθελα να «αποδραματοποιήσω» το ζήτημα της σύγκρουσης Συντάγματος και ευρωπαϊκού δικαίου και να δείξω ότι αυτή μπορεί να οφείλεται ακόμη και σε λόγους δικής μας αβελτηρίας, όπως η μη απάλειψη από το Σύνταμά μας μιας εντελώς ξεπερασμένης διάταξης.

Εφόσον, λοιπόν, έχουμε δεσμευθεί οικειοθελώς να μετέχουμε στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, νομίζω ότι πρέπει να αποδεχθούμε τον κίνδυνο μερικές εθνικές ιδιαιτερότητες, ελάχιστος σημασίας, όπως η εν προκειμένω, να παραμερίζονται στην επιδίωξη του κοινού σκοπού, δηλαδή της εναρμόνισης στην οποία αναφέρθηκε ο κ. Χρ. Ροζάκης. Κάνοντας υποχωρήσεις σε δευτερεύοντα ζητήματα, όπως αυτό του παραδείγματός μας, νομίζω ότι σώζουμε τα βασικά, χωρίς να απαλλοτριώνουμε την αξιοπρέπειά μας.

Όπως έδειξαν η καταδίκη της Ελλάδας από το δικαστήριο του Στρασβούργου στην υπόθεση των βουλευτικών ασυμβιβάστων (απόφαση *Λυκουρέζου*, 2006) και από το δικαστήριο του Λουξεμβούργου στην υπόθεση του «βασικού

μετόχου» (απόφαση *Μηχανική κατά ΕΣΡ κ.ά.*, 2008), μάλλον για αδικαιολόγητο πείσμα επρόκειτο παρά για διαφύλαξη των «ουσιωδών».

Δεν νομίζω, λοιπόν, ότι τίθεται ζήτημα προσβολής των οσίων και ιερών του συνταγματικού μας δικαίου. Και δεν πιστεύω ότι υπάρχει θέμα προσβολής του Συμβουλίου της Επικρατείας και της αυθεντίας του, εάν κάποια διάταξη νόμου το αναγκάσει να επανεξετάζει μερικές υποθέσεις που δίκασε στο πλαίσιο της ακυρωτικής προπάντων αρμοδιότητάς του, όταν, σε πρώτο και τελευταίο βαθμό, το ίδιο είναι εκείνο που έχει ενδεχομένως αποφανθεί για τη συνταγματικότητα ενός νόμου.

Ιωάννης Σαρμάς

Αντιπρόεδρος Ελεγκτικού Συνεδρίου, Μέλος Ελεγκτικού Συνεδρίου ΕΕ

Θα συνεχίσω με τα στατιστικά στοιχεία τα οποία μας δώσατε στην αρχή, από τα οποία θα προσπαθήσω να αντλήσω μερικά συμπεράσματα, συνδέοντας τα προβλήματα για τα οποία συζητούμε σήμερα εδώ με το γενικότερο δημοσιονομικό πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίζει η χώρα μας.

Οι καταδίκες της Ελλάδας μέχρι πέρυσι για τα βασικά ατομικά, θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία κατοχυρώνονται στη σύμβαση, δηλαδή προστασία της ζωής, ιδιωτική ζωή, άρθρο 8, 9, 10, 11, 14 και τα άρθρα 2 και 3 του προσθέτου πρωτοκόλλου, έφταναν μόλις το 6% περίπου των συνολικών καταδικών της Ελλάδος. Ήταν 38 αποφάσεις σε σύνολο 1.589 αποφάσεων του δικαστηρίου για τα σχετικά ζητήματα.

Ο μεγάλος αριθμός των καταδικών της Ελλάδος, το 50%, αφορά όπως είπατε πριν την εύλογη προθεσμία και το 16,5% περίπου παραβίαση της διατάξεως του άρθρου 6 για τα λοιπά, εκτός από την εύλογη προθεσμία, ζητήματα.

Ένα περίπου 13% είναι καταδίκες για παραβίαση του άρθρου 13, αποτελεσματική δικαστική προστασία. 10% ήταν παραβιάσεις του δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Και μετά έχουμε ένα 3%, παραβίαση του άρθρου 5 και 2%, απάνθρωπη μεταχείριση.

Αν κανείς προσέξει το περιεχόμενο των αποφάσεων αυτών, θα δει ότι αυτές είτε άμεσα είτε έμμεσα συνδέονται με το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας μας.

Αναφέρθησαν προηγουμένως ο κ. Μενουδάκος και ο κ. Κανελλόπουλος, στον φαύλο κύκλο μεταξύ της εύλογης προθεσμίας από τη μια μεριά και της δίκαιης δίκης από την άλλη.

Δηλαδή, αν μειωθούν οι δικονομικές προϋποθέσεις προκειμένου να επι-

ταχυνθεί η δίκη, καταδικαζόμεθα για παραβίαση των αρχών της δίκαιης δίκης, και αν αυξάνονται οι δικονομικές προϋποθέσεις ώστε να μη κινδυνεύουμε να καταδικαστούμε για μη σεβασμό των αρχών της δίκαιης δίκης, τότε έχουμε πρόβλημα με την εύλογη προθεσμία.

Με άλλα λόγια αυτές οι δύο απαιτήσεις, αρχές της δίκαιης δίκης και εύλογη προθεσμία, παίζουν μεταξύ τους ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος όπου είτε θα κερδίσει η μία και θα χάσει η άλλη ή το αντίθετο.

Άλλες παραβιάσεις για τις οποίες καταδικαζόμεθα, παραδείγματος χάρη το δικαίωμα πραγματικής δικαστικής προστασίας του άρθρου 13, είναι αντανάκλαση της εύλογης προθεσμίας. Όλες οι καταδίκες για παραβίαση της εύλογης προθεσμίας θα μπορούσαν να ήταν και καταδίκες για παραβίαση του άρθρου 13.

Και η παραβίαση του άρθρου 5 οφείλεται επίσης στους λόγους για τους οποίους παραβιάζεται το άρθρο 6 της συμβάσεως.

Η λύση θα ήταν ίσως να αυξηθούν οι θέσεις των δικαστών, να δοθούν περισσότερα χρήματα για τη δικαιοσύνη, κάτι όμως που προσκρούει στο μεγάλο εμπόδιο, το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας.

Και έτσι υπάρχει ένα τρίπτυχο αδιεξόδου. Από τη μια μεριά είναι το δημοσιονομικό πρόβλημα και από την άλλη μεριά είναι αυτός ο φαύλος κύκλος ή το παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος που παίζεται μεταξύ της δίκαιης δίκης και της εύλογης προθεσμίας.

Η ιδιοκτησία, το 10% των παραβιάσεων, ξέρουμε ότι είναι περιπτώσεις που οφείλονται επίσης στο δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας μας. Αναγκαστικές απαλλοτριώσεις που δεν υπάρχουν τα χρήματα για να προχωρήσουν. Μισθοί, συντάξεις κυρίως, που δεν υπάρχουν χρήματα για να καταβληθούν. Και δάση τα οποία προστατεύονται εις βάρος των ιδιωτών, ιδιωτών που δεν αποζημιώνονται.

Αλλά αυτό που είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι ότι ακόμα και οι καταδίκες για παραβίαση του άρθρου 3, για απάνθρωπη μεταχείριση, οφείλονται πάλι στη δημοσιονομική δυσχέρεια της χώρας. Είδαμε πρόσφατα την απόφαση MSS. Αφορά την κατάσταση μέσα στις φυλακές ή στους χώρους κράτησης, όπου για λόγους πάλι δημοσιονομικής δυσπραγίας δεν μπορούμε να έχουμε αυτό που θα θέλαμε.

Με άλλα λόγια, το πρόβλημα στην Ελλάδα είναι αδιέξοδο. Η συμμόρφωση δεν είναι καθόλου εύκολο να επιτευχθεί. Χρειάζονται μεγάλες αλλαγές, μια τομή στο δικαιοδοτικό μας σύστημα ώστε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα, το οποίο, όπως ελέχθη πριν, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με τα κοινά μέσα με τα οποία επιχειρούμε να το αντιμετωπίσουμε.

Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος

Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Άκουσα με μεγάλη προσοχή τα όσα ελέχθησαν. Ορισμένες από τις τοποθετήσεις περιείχαν μηνύματα πολύ ενδιαφέροντα τα οποία δεν μπορεί παρά να ληφθούν υπόψη, ως ένα σημείο τουλάχιστον. Με άλλες παρατηρήσεις εν μέρει συμφωνώ, με άλλες εν μέρει διαφωνώ, αλλά σε κάθε περίπτωση η όλη σύλληψη και οργάνωση της σημερινής συνάντησης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Δεν θα ήθελα να επεκταθώ σε περισσότερα ζητήματα. Ο ίδιος μου είπατε ότι έναυσμα για τη συνάντησή μας ήταν η υπόθεση Αθανασίου. Κατά συνέπεια, θα ήθελα να αναφερθώ ειδικότερα στο ζήτημα που κυρίως αφορά η εν λόγω υπόθεση, δηλαδή στην πρόβλεψη αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος σε περίπτωση υπερβολικής διάρκειας της δίκης κατά παραβίαση του άρθρου 6, παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

Είναι ένα θέμα το οποίο έχει αποτελέσει αντικείμενο δεκάδων καταδικαστικών αποφάσεων για την Ελλάδα, από την υπόθεση Κόντη Αρβανίτη έως σήμερα. Με το ζήτημα έχει ασχοληθεί επίσης η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πράγματι, το 2004 μαζί με την υιοθέτηση του 14^{ου} Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ, η Επιτροπή Υπουργών είχε προβεί σε μια σύσταση προς τα κράτη-μέλη να βελτιώσουν τα εσωτερικά ένδικα μέσα με ιδιαίτερη έμφαση και επιμονή σε αυτό το ειδικό ένδικο μέσο σε περίπτωση παραβίασης του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη.

Το θέμα αυτό έχει αναδειχθεί μετά την υπόθεση Αθανασίου κατά Ελλάδας. Πρόκειται, όπως ειπώθηκε και από τον κ. Ροζάκη, για πιλοτική απόφαση, για διαπίστωση ύπαρξης διαρθρωτικού προβλήματος και για την απαίτηση του Δικαστηρίου για άμεση λήψη νομοθετικών μέτρων.

Είναι γνωστό ότι στο πρόσφατο παρελθόν έχουν γίνει επανειλημμένες

απόπειρες επίλυσης του ζητήματος: νομοπαρασκευαστικές επιτροπές, καθώς και σχέδια νόμων τα οποία, όμως, δεν υιοθετήθηκαν. Μάλιστα παρατήρησα ότι η ελληνική Κυβέρνηση κατά καιρούς έχει επικαλεστεί τις εν λόγω προσπάθειες ενώπιον της Επιτροπής Υπουργών και βρήκα πολλά παραδείγματα, έχω μαζί μου καμιά δεκαριά αλλά είναι σίγουρα και άλλα, όπου υποθέσεις έκλεισαν ενόψει της υπάρξεως αυτών των νομοπαρασκευαστικών επιτροπών και των σχεδίων νόμων.

Βέβαια, μετά την απόφαση Αθανασίου τέτοιου είδους υπεκφυγές φοβάμαι ότι θα κριθούν αλυσιτελείς από την Επιτροπή Υπουργών.

Θα ήθελα να αναφέρω επίσης το γεγονός ότι η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου είχε επιληφθεί του ζητήματος ήδη από τα τέλη του 2004, υιοθέτησε δε σχετική απόφαση το Μάρτιο του 2005. Είχα την τιμή να είμαι εισηγητής για το ζήτημα αυτό, έχω μαζί μου την έκθεση που είχε υιοθετήσει η ολομέλεια ομόφωνα με τίτλο «Θέσεις, προτάσεις σχετικά με τη βελτίωση εφαρμογής της ΕΣΔΑ στην εσωτερική έννομη τάξη. Πρακτικές αντιμετώπισης του ζητήματος της υπερβολικής διάρκειας των δικών».

Στην έκθεση αυτή είχαμε προσπαθήσει να καταγράψουμε ό,τι ισχύει σε πανευρωπαϊκή κλίμακα, με βάση μια μελέτη της Γραμματείας του Συμβουλίου της Ευρώπης, και να δώσουμε ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές, ενδεχομένως, ή ορισμένες ιδέες για την αντιμετώπιση του ζητήματος, ανάλογα με τη φύση της δίκης, είτε πολιτική είναι αυτή, είτε ποινική, είτε διοικητική. Ήδη αναφέρθηκαν ορισμένα σχετικά στοιχεία από τον κ. Γεωργακόπουλο.

Παρότι εισηγητής ο ίδιος σε αυτή την προσπάθεια, δεν θεωρώ ότι κάποια από τις προτεινόμενες λύσεις είναι η μαγική λύση ή η λύση η οποία θα λύσει όλα τα προβλήματα.

Τα ληπτέα μέτρα κατά τη διάρκεια της δίκης αναφέρθηκαν ήδη. Μετά το πέρας της δίκης είναι διάφορα τα μέτρα που μπορεί να ληφθούν και λαμβάνονται πράγματι από τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αλλά αναμφισβήτητα θα πρέπει να επιμείνει κανείς στις ιδιαιτερότητες της πολιτικής, της ποινικής και της διοικητικής δίκης αντίστοιχα.

Ιδιαίτερα ως προς την ποινική δίκη πιστεύω ότι η μείωση της ποινής κατά την επιμέτρηση με ειδική αιτιολογία είναι ένα ανέξοδο και μάλλον απλό μέσο, το οποίο εφαρμόζεται από την Ολλανδία και τη Γερμανία ήδη από την δεκαετία του '80. Το μέτρο αυτό έχει κριθεί ικανοποιητικό από το ίδιο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και σήμερα, από όσο γνωρίζω, εφαρμόζεται σε τουλάχιστον 7

άλλες χώρες, άλλα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Νομίζω ότι το ανέφερε ήδη και ο κ. Γεωργακόπουλος.

Βεβαίως αυτό το μέτρο δεν αποτελεί πανάκεια. Είναι ενδιαφέρον στην περίπτωση κατά την οποία ο προσφεύγων καταδικαστεί, κριθεί ένοχος. Αλλά δεν λύνει το πρόβλημα στην περίπτωση κατά την οποία ο προσφεύγων αθωωθεί.

Εν πάση περιπτώσει, όμως, τα νομοθετήματα περί επιτάχυνσης των δικών τα οποία έχουν δει το φως στην Ελλάδα από το 2001 έως σήμερα, αντιμετωπίζουν το ζήτημα στην ουσία του, υπό το φως του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, με συντημήσεις προθεσμιών, κατάργηση ορισμένων ενδίκων μέσων, κ.λπ.

Το ίδιο συμβαίνει, όπως ήδη ειπώθηκε και από τον κ. Μενουδάκο, με τον πρόσφατο νόμο τον 3900/2010. Με άλλα λόγια, τα νομοθετήματα αυτά δεν αντιμετωπίζουν το ζήτημα υπό το φως του άρθρου 13 της Σύμβασης. Δηλαδή υπό το φως του ειδικού ενδίκου μέσου που θα πρέπει να υπάρχει σε κάθε περίπτωση και ιδιαίτερα σε περίπτωση υπερβολικής διάρκειας των δικών.

Το άρθρο 29 του νόμου 3900/2010 ίσως έχει κάποια ψήγματα που αφορούν το δικαίωμα σε ένα ειδικό ένδικο μέσο, αλλά βεβαίως περιορίζεται στην καθυστέρηση εκ μέρους της διοίκησης να αποστείλει το φάκελο και προβλέπει επιβολή προστίμου, πειθαρχικές κυρώσεις κ.λπ. Δεν αντιμετωπίζει, όμως, συνολικά το ζήτημα του ειδικού ενδίκου μέσου σε περίπτωση βραδείας απονομής της δικαιοσύνης στο πλαίσιο της διοικητικής δίκης. Επομένως το ζήτημα παραμένει.

Αναφέρθηκε ήδη η νομοπαρασκευαστική επιτροπή υπό την προεδρία του κ. Πικραμένου, η οποία πρότεινε ένα ειδικό ένδικο βοήθημα αποζημιωτικού χαρακτήρα, χωρίς να αποτελεί, βεβαίως, πανάκεια. Θεωρώ ότι ίσως θα ήταν σκόπιμο να προχωρήσει αυτή η προσπάθεια. Να υιοθετηθεί αυτό το νομοθέτημα και, ειδικά για την ποινική δίκη, να προβλεφθεί και η δυνατότητα μείωσης κατά την επιμέτρηση της ποινής.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, έστω και αν το ζήτημα εμφανίζεται ως τεχνικό, θα πρέπει να επιλυθεί και θα πρέπει να επιλυθεί ταχέως.

Συζήτηση

A. ΡΑΝΤΟΣ, Αντιπρόεδρος ΣτΕ: Πρώτον, αν ήδη με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως είναι βαρύ ζήτημα η κρίση διατάξεων του εθνικού συντάγματος ως αντίθετων με το ενωσιακό δίκαιο, είναι βαρύτερο ζήτημα, αυτό αναφέρεται στην τοποθέτηση του κ. Αλιβιζάτου, το ζήτημα της κρίσεως εθνικών συνταγματικών διατάξεων ως αντίθετων με το δίκαιο της ΕΣΔΑ.

Είναι ένα βαρύ ζήτημα, ειδικά όταν αφορά αποφάσεις του Δικαστηρίου που είναι λίγο βολонταριστικές σε κοινωνικά ζητήματα.

Η υπαγωγή στην υπόθεση που ανέφερε ο κ. Αλιβιζάτος είναι πολύ εύκολη. Εδώ είναι προφανές ότι δεν διεπράχθη λαθρεμπορία, διότι ο μάρτυς του Ιαχωβά δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος. Επομένως το βιβλίο του, το κείμενό του δεν εμπίπτει στη συνταγματική απαγόρευση. Αλλά αυτό βέβαια λύνει την υπόθεση, δεν λύνει το πρόβλημα.

Δεύτερον, για το θέμα της αναιρέσεως δεν μπορώ να παρέμβω, δεν είναι δική μου αρμοδιότητα φυσικά. Εγώ πιστεύω ότι με μια τροποποίηση του κώδικα πολιτικής δικονομίας η οποία θα καθιστούσε κείμενο νόμου τη νομολογία του Αρείου Πάγου σε σχέση με την απαίτηση για το δικόγραφο, θα μπορούσαν να επιλυθούν τα περισσότερα από τα προβλήματα αυτά. Και πάντως θέλω να πω ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας ως αναιρετικό δικαστήριο πράγματι είναι πάρα πολύ επιεικέστερο, ίσως μέχρι σημείου υπερβολής, στην αίτηση αναιρέσεως.

Τρίτον, ευθέως και εκ βαθέων εξομολόγηση. Νιώθω ωφελημένος ως Έλληνας δικαστής και νομίζω και ο θεσμός τον οποίο υπηρετώ πρέπει να νιώθει έτσι, από τη νομολογία του Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Και

στο θέμα της δίκαιης δίκης που εμένα προσωπικά αλλά και το δικαστήριό μας έκανε να ξανασκεφθούμε πάρα πολλά λάθη, τυπικότητες και υπερβολές που κάναμε και στο θέμα, ας πούμε, της ιδιοκτησίας. Αυτό να το ξεκαθαρίσω και αυτό δεν τίθεται υπό αίρεση με τα επόμενα που θα πω.

Η απόφαση Αθανασίου. Να ξεκινήσουμε πάλι από ένα δεδομένο το οποίο είναι αδιαπραγμάτευτο. Η κατάσταση στη διοικητική δίκη είναι απαράδεκτη. Κάθε υπόθεση η οποία έχει τους τρεις συνήθεις βαθμούς της δίκης και φτάνει στην αναίρεση, όλες ανεξαιρέτως οι υποθέσεις, υπερβαίνουν το εύλογο όριο κατά την ΕΣΔΑ.

Αυτή είναι η πραγματική κατάσταση. Για εμένα ως δικαστή, προσωπικά μιλώ, αυτό το αποτέλεσμα είναι απαράδεκτο. Δεν ανέχομαι εγώ να λέω στον πολίτη ότι η υπόθεσή του θα δικαστεί μετά από 10 χρόνια. Δεν χρειάζεται να μου το πει το δικαστήριο του Στρασβούργου. Δεν το ανέχομαι, είναι απαράδεκτο.

Η λύση, όμως, δεν είναι εξίσου εύκολη με τη διάγνωση. Και εδώ πλέον θα αρχίσουν οι εκκλήσεις προς το δικαστήριο του Στρασβούργου. Αν ήταν εύκολες οι λύσεις θα είχαν βρεθεί πάρα πολλά χρόνια πριν. Αυτές που απομένουν είναι μόνο οδυνηρές. Και είναι μόνον οδυνηρές από άλλες απόψεις του δικαιώματος παροχής έννομης προστασίας.

Πρόσφατο παράδειγμα, με το νόμο 3900/2010 ο Πρόεδρος της Επιτροπής, ο παρακαθήμενός μου Αντιπρόεδρος κ. Αρναούτογλου, που έκανε μια εξαιρετική προσπάθεια, αμέσως-αμέσως καταργήθηκε στο Συμβούλιο της Επικρατείας η εισήγηση με την παλιά της μορφή.

Αυτό έγινε για την επιτάχυνση και για την ΕΣΔΑ. Αυτό, ουσιαστικά ορώμενο, είναι μια απομείωση δικονομικών εγγυήσεων για τον πολίτη. Κρίθηκε αναγκαία για την επιτάχυνση. Οι επόμενες απομειώσεις θα είναι ακόμη οδυνηρότερες.

Πρώτον, θα πρέπει να περιοριστούν δραστικά τα ένδικα μέσα. Η ΕΣΔΑ μας λέει «μου αρκεί ένας βαθμός δικαιοδοσίας». Για να ικανοποιήσουμε τις απαιτήσεις του Δικαστηρίου θα μειώσουμε τα ένδικα μέσα. Δεν υπάρχει άλλη οδός.

Δεύτερον, θα γίνουν σε ευρεία κλίμακα διαδικασίες εν συμβουλίω χωρίς δημόσια συνεδρίαση με μικρότερη σύνθεση. Ο νόμος 3886 ήδη προβλέπει έναν δικαστή εφέτη για τα ασφαλιστικά μέτρα. Με μικρότερη σύνθεση και με συνοπτικές αποφάσεις.

Αντιλαμβάνομαι ότι αυτή η αντίληψη θα επικριθεί. Αλλά δεν μπορεί και να

εντοπίζουμε το πρόβλημα και να το στηλιτεύουμε και να στηλιτεύουμε μαζί και τις λύσεις διότι δεν υπάρχουν άλλες.

Το τρίτο μέτρο που θα πρέπει να ληφθεί θα είναι η υψηλότερη δικαστική δαπάνη. Η ελληνική δικαστική δαπάνη και η ελληνική δίκη είναι από τις φτηνότερες στην Ευρώπη. Όχι στο παράβολο, το τονίζω.

Στο παράβολο έχει δίκιο το δικαστήριο του Στρασβούργου, είναι παρακωλυτικό. Αλλά όταν κάποιος χάσει θα πληρώνει ό,τι ο νικήσας κατέβαλε ως δικαστική δαπάνη. Πολλά; Πολλά! Δυσκολεύουν την πρόσβαση; Ο νικήσας τα πλήρωσε ο καημένος, πρέπει να τα πάρει. Αυτά θα πρέπει να γίνουν παραδοχές αδιαπραγμάτευτες.

Φέρνει ο δικηγόρος μια διπλότυπη απόδειξη 6.000 €, 10.000 € ό,τι εισέπραξε για την υπόθεση του νικητή ο δικηγόρος; Θα πρέπει να τα πάρει ως δικαστική δαπάνη, είτε μας φαίνονται λίγα ή πολλά. Και ας διαφωνήσει όποιος θέλει.

Για τη θέσπιση στο εσωτερικό δίκαιο προσφυγής για την επιτάχυνση των δικών, το θέμα πάλι δεν είναι εύκολο. Εάν θεσπίσω προσφυγή για να επιταχυνθεί η διαδικασία εκ των προτέρων αυτό θα σημαίνει προτίμηση ορισμένων υποθέσεων εις βάρος άλλων.

Εάν θεσπίσω διαδικασία για αποζημίωση εκ των υστέρων σημαίνει ότι ο προϋπολογισμός του Υπουργείου της Δικαιοσύνης θα αναλωθεί όλος στις αποζημιώσεις. Αφού σας λέγω ότι κάθε διοικητική διαφορά υπερβαίνει το όριο της ΕΣΔΑ.

Τρίτη λύση υπάρχει, αλλά είναι μερική και αυτή σε υποθέσεις που έχουν χρηματικό αντικείμενο ή έχουν αντικείμενο ποινές. Εκεί να επιχειρεί το ίδιο το δικαστήριο με άδεια του νομοθέτη μια μικρή έκπτωση στο χρηματικό αντικείμενο και στην ποινή. Και αυτό, όπως ελέχθη προηγουμένως, υπό προϋποθέσεις μπορεί να γίνει. Στις υποθέσεις που δεν έχουν χρηματικό αντικείμενο ούτε καν αυτό μπορεί να γίνει.

Ειλικρινώς δυσκολεύομαι να σκεφτώ το περιεχόμενο του νόμου που ορθώς το δικαστήριο του Στρασβούργου απαιτεί να έχει η Ελλάδα. Αλλά το ζήτημα θα είναι εξαιρετικά δύσκολο.

Συμπέρασμα, πρέπει η Ελλάδα να λάβει μέτρα. Είναι απαράδεκτη η κατάσταση. Έχει απόλυτα δίκιο το δικαστήριο του Στρασβούργου στη διάγνωσή του. Αλλά θα πρέπει και εκείνο, μετά, να δείξει μια κατανόηση και να μην αρχίσει να επικρίνει τα μέτρα που θα ληφθούν για τη συντόμευση των διαδικασιών ως αντικείμενα σε άλλες όψεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ.

Φ. ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ, Αντιπρόεδρος ΣτΕ: Θα μου επιτρέψετε να πω δυο πράγματα. Μια υπόθεση που έτυχε να απασχολήσει τα δικαστήρια τα δικά μας, ήταν η εξής: Ήταν κάποιος που διεκδικούσε 1.500.000 δρχ. από το τάδε ταμείο. Το θέμα μετά από Διοικητικό Πρωτοδικείο, Διοικητικό Εφετείο έφτασε στο Συμβούλιο της Επικρατείας.

Με τον τότε ισχύοντα νόμο περί Συμβουλίου Επικρατείας κάτω από τα 2.000.000 δρχ., αν δεν επεκαλούντο ορισμένες συγκεκριμένες προϋποθέσεις, θα ξέρετε όσοι δικηγορείτε στο Συμβούλιο Επικρατείας, ότι η δίκη καταργείται.

Αυτή η δίκη πράγματι, το παραδέχομαι, αναβλήθηκε πολλές φορές. Δεν ξέρω αν ζητούσε αυτός αναβολή ή ποιος ζητούσε αναβολή. Γεγονός είναι πως, όταν δικάστηκε, καταργήθηκε η δίκη. Αυτός είναι ο κος Αθανασίου, στον οποίο από τις 1.500.000 δραχμές που ζήταγε, δηλαδή από τις 5.000 δεν ξέρω πόσα ευρώ είναι... το ΕΔΔΑ του επιδίκασε 14.000 ευρώ ηθική βλάβη.

Αυτή είναι η περίφημη δίκη πιλότος. Αυτό το λέω γιατί πρέπει να παραδεχθώ ότι από μια άποψη καλόν είναι να πείθει και το δικαστήριο του Στρασβούργου με τις αποφάσεις του. Αυτό ήταν το ένα που θέλω να σας πω.

Το άλλο που θέλω να πω έχει σχέση με μια παρατήρηση του κ. Κοσμίδη, επειδή μου θύμισε μια ιδέα μου. Εγώ προσωπικά για την επιτάχυνση της δίκης είχα προτείνει με μια επιστολή κάποτε στους συναδέλφους πως ίσως θα έπρεπε η ολομέλεια του κάθε δικαστηρίου να προσδιορίζει έναν εύλογο χρόνο μέσα στον οποίο πρέπει να βγαίνει μια απόφαση. Και από εκεί και ύστερα, όταν δεν έχει βγει μια τέτοια απόφαση, να ορίζεται νομοθετικά ότι τότε ο ενδιαφερόμενος δικαστής δεν θα προάγεται, εκτός εάν το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο αιτιολογημένα εξηγήσει γιατί συγχωρείται η υπέρβαση αυτού του χρόνου.

Χ. ΡΟΖΑΚΗΣ: Κύριε Πρόεδρε, με συγχωρείτε που παρεμβαίνω αλλά νομίζω ότι θα ήθελα να κάνω μια παρατήρηση. Δεν έκανα ως τα τώρα καμία παρατήρηση επί των απόψεων που έχουν εκφραστεί.

Υπαινιχθήκατε ουσιαστικά ότι το γεγονός της μικρής οικονομικής επιβάρυνσης του προσφεύγοντος στο Στρασβούργο είναι λόγος ο οποίος δεν θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια πιλοτική απόφαση ή μια πιλοτική διαδικασία. Αυτό νομίζω ήταν η λογική σας.

Φ. ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ: Όχι, συγχωρέστε με, δεν ήταν αυτό. Ήταν ότι ήταν μια δίκη άνευ αντικειμένου, ήταν μια δίκη νεκρή. Ίσως θεώρησα δεδομένα ορισμένα πράγματα που ενδεχομένως αγνοείτε κύριε καθηγητά.

Συμβαίνει το εξής, ο ενδιαφερόμενος ήξερε ότι κατά νόμο έπρεπε με το εισαγωγικό δικόγραφο να επικαλεστεί ορισμένους λόγους για τους οποίους, παρόλο ότι είναι κάτω του ορίου, δικαιούται και δεν τους είχε επικαλεστεί, ήταν δεδομένα χαμένη υπόθεση. Καταλάβατε;

Θα μου επιτρέψετε να πω ότι το Δικαστήριό σας είχε χιλιάδες υποθέσεις να διαλέξει που έχουμε καθυστερήσει αλλά αυτό ήταν τελείως αστείο.

Χ. ΡΟΖΑΚΗΣ: Ο σωστός τρόπος δεν είναι να επιλεγεί η αποτελεσματικότερη απόφαση η οποία ουσιαστικά συναρτάται με τη συγκεκριμένη υπόθεση.

Τη στιγμή που εκδίδεται μια πιλοτική απόφαση, το βάρος μετατίθεται από την ατομική προσφυγή στον πιλοτικό χαρακτήρα. Από τη στιγμή που δεχόμαστε ότι υπήρχε αντικείμενο δίκης ανεξαρτήτως του μικρού οικονομικού περιεχομένου... με συγχωρείτε, υπήρξε απόφαση δικαστική. Αυτό εννοώ. Το ότι είναι απορριπτική μια απόφαση δικαστική..

ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ: Επιτρέψτε μου να παρέμβω. Μου επισημαίνει ο κος Κτιστάκις ότι πρόκειται για άλλον Αθανασίου. Ως γνωστόν έχουν περάσει τέσσερις υποθέσεις Αθανασίου.

Χ. ΡΟΖΑΚΗΣ: Δεν έχει σημασία. Σημασία έχει ότι υπήρχε μια διαδικασία 13 ετών. Υπήρξε δικαστική απόφαση, υπήρξαν βαθμοί δικαιοδοσίας. Όλα αυτά είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι υπήρχαν οι καθυστερήσεις.

Η πιλοτική απόφαση εφαρμόζεται ως αποκορύφωμα μιας σειράς παραβιάσεων της ελληνικής δημοκρατίας στο θέμα της καθυστέρησης δικών. Τώρα, εάν αυτό ήταν το πιο καλό παράδειγμα ή όχι, σας λέω και πάλι δεν είναι συναφές. Και σας λέω και πάλι, το τονίζω κι ίσως γίνομαι κουραστικός, ότι όταν μιλάμε για πιλοτική διαδικασία μιλάμε για ένα αποκορύφωμα εξελίξεων ως αποτέλεσμα πολλών προηγούμενων αποφάσεων οι οποίες έχουν προηγηθεί και οι οποίες έχουν οδηγήσει σε μια βεβαιότητα το ΕΔΔΑ ότι υπάρχει μια πρακτική από τη μεριά της ελληνικής δημοκρατίας η οποία προκαλείται από ένα χρόνιο συστημικό πρόβλημα.

Μην τη δείτε λοιπόν απομονωμένα, θεωρήσετέ την ότι είναι τμήμα μιας συνολικής λογικής η οποία οδήγησε εκεί.

Δ. ΣΚΑΛΤΣΟΥΝΗΣ, Σύμβουλος ΣτΕ: Σε συνέχεια αυτών που είπαν οι κ.κ. Αντιπρόεδροι και στην απάντησή σας, έχω την εντύπωση ότι για να είναι πειστικές οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ θα πρέπει να πετυχαίνουν και αυτή την εξατομίκευση για την οποία μίλησε ο κ. Χαμηλοθώρης.

Μια παρόμοια απόφαση η οποία έχω την εντύπωση ότι δεν πείθει πάνω στο θέμα της παρόδου του ευλόγου χρόνου, είναι η Βέγλερης κατά Ελλάδος. Είχε ασκηθεί προσφυγή, έφεση και μετά αίτηση αναιρέσεως. Ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας ο Βέγλερης δεν παρέστη. Εγκαταλείφθηκε η υπόθεση ως ανομιμοποίητη. Προσέφυγε στο Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και κέρδισε 8.000 €.

Διερωτώμαι σε αυτή την περίπτωση, πρώτον, μήπως υπάρχει κατάχρηση δικονομικού δικαιώματος; Και δεύτερον, ποια είναι η ηθική βλάβη που του αναγνωρίστηκε σε μια υπόθεση την οποία ο ίδιος έχει εγκαταλείψει;

Ένα δεύτερο, είπε ο κ. Κοσμίδης ότι για τις καθυστερήσεις φταίνε συνήθως οι δικαστές ή οι δικηγόροι και αυτό είναι αληθές. Πιθανόν η ίδια η έννομη τάξη να θέλει να δώσει μερικά εχέγγυα για την ορθότερη έκδοση αποφάσεως.

Έχω μπροστά μου χαρακτηριστικά την απόφαση Παπαθανάσης κατά Ελλάδος. Ο Παπαθανάσης προσέφυγε στο Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών τον Ιανουάριο του 1998. Τον Δεκέμβριο του 2004, δηλαδή κάτι λιγότερο από 7 χρόνια, το 1ο Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας υπό 5μελή σύνθεση εκδίδει μια απόφαση. Πιθανόν να έχει ήδη παρέλθει ο εύλογος χρόνος, πιθανόν και να μην έχει παρέλθει. Το 1ο Τμήμα όμως διστάζει. Δεν είναι βέβαιο για τη λύση που πρέπει να ακολουθήσει και παραπέμπει την υπόθεση στην 7μελή του σύνθεση. Η απόφαση η οριστική εκδίδεται 2,5 χρόνια μετά. Είμαστε περίπου στα 8 χρόνια, έχει παρέλθει ο εύλογος χρόνος και η Ελλάδα καταδικάζεται.

Διερωτώμαι ποια θα πρέπει να είναι η στάση του Έλληνα δικαστή όταν βρίσκεται λίγο πριν την πάροδο του εύλογου χρόνου όπως αυτός προσδιορίζεται και δεν είναι βέβαιος για τη λύση στην οποία έχει καταλήξει. Και έχει μπροστά του από τη δικονομία την αντίστοιχη δυνατότητα να παραπέμψει την υπόθεση σε μια μεγαλύτερη σύνθεση.

Κ. ΧΟΡΟΜΙΔΗΣ, Δικηγόρος: Στο άρθρο 58 παρ. 1 του σχεδίου νόμου τροποποίησης του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας νομίζω ότι λύνεται, ας μου επιτραπεί η φράση, μια κολοβωμένη λύση για το πρόβλημα το οποίο δημιουργείται, όταν το ΕΔΔΑ κάνει δεκτό ότι υπήρξε παραβίαση ουσιαστικής διάταξης.

Το άρθρο 58 του σχεδίου νόμου τροποποίησης του ΚΠολΔ, ομιλεί ότι υπάρχει δυνατότητα, όταν διαπιστώνεται παραβίαση του δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε, θεμελίωσης λόγου αναψηλάφησης, επανάληψης της διαδικασίας. Δεν ομιλεί για την παραβίαση της ουσιαστικής διατάξεως.

Και έτσι ο πολίτης ταλαιπωρείται από το εθνικό δεδικασμένο. Πού θα προσφύγει μετά τη διαπίστωση της παραβίασης της ουσιαστικής διατάξεως; Στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

Νομίζω ότι η ορθή λύση δίνεται στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και τελευταία με το άρθρο 23 του νόμου 3900 στις διοικητικές δίκες. Αυτό πρέπει να επαναληφθεί και στη διάταξη η οποία πρόκειται να εφαρμοστεί στις αστικές δίκες. Ένα αυτό.

Δεύτερον, τα अपαράδεκτα των αναιρετικών δικογράφων οφείλονται εν πολλοίς και στους δικηγόρους. Για να γίνεις δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω χρειάζεται μια απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου του τοπικού Δικηγορικού Συλλόγου. Καμία αίτηση δεν απορρίπτεται. Κατά κανόνα οι αιτούντες την προαγωγή τους σε δικηγόρο παρ' Αρείω Πάγω επιδιώκουν να πάρουν αυξημένη αντιμισθία ως νομικοί σύμβουλοι κλπ.

Αυτό όμως δεν επιτρέπεται να τους παρέχει και το δικαίωμα να παρίστανται στα αναιρετικά δικαστήρια και να συντάσσουν αναιρετικά δικόγραφα. Νομίζω ότι σε ορισμένα κράτη είναι ορισμένος και πολύ μικρός ο αριθμός των δικηγόρων που έχουν τη δυνατότητα να πάνε στα ακυρωτικά δικαστήρια.

Ι. ΚΤΙΣΤΑΚΙΣ, Δικηγόρος: Κατά την άποψή μου πρέπει να επανακαθοριστεί ο κεντρικός στόχος. Κεντρικός στόχος και ο στόχος του ευρωπαϊκού δικαστηρίου είναι η μείωση των παραβιάσεων. Και προς τα εκεί πρέπει να προσανατολιστούμε.

Το σύστημα του Στρασβούργου, ο πραγματικός στόχος ή αυτός που θα πρέπει να είναι ο πραγματικός στόχος είναι η μείωση των παραβιάσεων. Δεν είναι ούτε η μείωση των προσφυγών, ούτε το τεχνικό ζήτημα της διεθνούς ευθύνης του κράτος και της συμμόρφωσης της εκτέλεσης των αποφάσεων.

Στόχος πρέπει να είναι η μείωση των παραβιάσεων. Βεβαίως μέσω της εναρμόνισης του δικαίου των ευρωπαϊκών κρατών. Αλλά νομίζω ότι αν επιμείνουμε στο ζήτημα της μείωσης των παραβιάσεων δίνονται κάποιες λύσεις.

Παραδείγματος χάρη, εγώ δεν νομίζω ότι υπάρχει παραβίαση με αυτά που ανέφερε πριν ο κ. Ράντος. Δηλαδή, δεν είναι παραβίαση να έχουμε έναν βαθμό δικαιοδοσίας από τη στιγμή που το ίδιο το Στρασβούργο μέσα από την εναρμόνιση και από το συγκριτικό των ευρωπαϊκών κρατών αλλά και με σχετική διάταξη δεν προβλέπει μείωση. Ή αν είναι μόνος ένας δικαστής στους σχηματισμούς δεν το θεωρώ ότι είναι παραβίαση.

Αντιθέτως, θεωρώ ότι είναι παραβίαση το ζήτημα της διάρκειας. Αυτά που είπε ο κ. Βηλαράς με βρίσκουν απόλυτα σύμφωνο. Είναι αρνησιδικία, όχι απλώς βραδεία δίκη και νομίζω το ομολογούμε όλοι. Επομένως, αν είναι αυτός ο στόχος, βεβαίως θα αλλάξουν. Άλλαξε η εισήγηση, θα αλλάξει κάτι άλλο. Αλλά αυτό δεν είναι παραβίαση. Δεν νομίζω ότι ποτέ το Στρασβούργο θα πει ότι επειδή άλλαξε ο θεσμός της εισηγήσεως στο ΣτΕ, υπάρχει παραβίαση δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ ή και συγκριτικά από τα ευρωπαϊκά κράτη ότι θα προκύψει τέτοιο ζήτημα.

Δεν νομίζω και δεν είναι στο πλαίσιο της συνεργασίας που δεν θα το πει το Στρασβούργο, είναι στο πλαίσιο του δικαίου. Εξάλλου, υπάρχει νομολογία που επικαλείται και πολύ σωστά το Συμβούλιο της Επικρατείας και να την αλλάξει στο ζήτημα της εισηγήσεως.

Μέχρι να γίνουν αυτά τα μέτρα που ο κ. Ράντος είπε χαρακτηριστικά αλλά τα είπε με μια αρνητική χροιά, εγώ δεν νομίζω ότι αυτά είναι παραβιάσεις των δικαιωμάτων. Αντιθέτως η βραδεία εκδίκαση, η αρνησιδικία είναι πραγματική παραβίαση των δικαιωμάτων.

Μέχρι να γίνει αυτό, θα ήθελα να κάνω και τρεις προτάσεις. Πρώτον, στο επίπεδο του Διοικητικού Πρωτοδικείου, μιλάω πάντοτε για τις διοικητικές υποθέσεις, ή του Διοικητικού Εφετείου, να υπάρχει ένα ξεχωριστό πινάκιο με ευθύνη της τριμελούς διοικήσεως του Πρωτοδικείου όπου να καταγράφονται όλες οι όμοιες, ομοειδείς υποθέσεις π.χ. αυτό το επίδομα που αναφέρθηκε πριν, το επίδομα της υπόθεσης Αθανασίου - υπάρχουν πολλές τέτοιες, δεν είναι μόνο μία η υπόθεση. Όλες αυτές να συγκεντρωθούν, τουλάχιστον 10 κάθε φορά και με εξαιρετικό πινάκιο να εκδικάζονται προκειμένου να μην περιμένουν τη σειρά τους.

Έτσι, με την παράλληλη αυτή διαδικασία, οι άλλες υποθέσεις που δεν έχουν

τα στοιχεία, δεν είναι ομοειδείς, θα προχωράνε και ταυτόχρονα οι ομοειδείς (ένα συνταξιοδοτικό ζήτημα ή ένα συγκεκριμένο ζήτημα που τις περισσότερες φορές γίνονται πολλές προσφυγές), με το ξεχωριστό πινάκιο νομίζω ότι θα προχωρήσει πάρα πολύ η διαδικασία.

Δεύτερο μέτρο που θέλω να προτείνω. Το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους. Εδώ η άποψή μου είναι πάλι με τα στατιστικά, οι υποθέσεις που έχουν βρει παραβίαση στο Στρασβούργο τις περισσότερες φορές –και δεν είναι η υπόθεση Αθανασίου αλλά είναι πάρα πολλές– κερδίζει ο προσφεύγων σε πρώτο βαθμό, κερδίζει σε δεύτερο βαθμό. Κερδίζει πολλές φορές και στο Συμβούλιο της Επικρατείας στο αναιρετικό και παρόλα αυτά το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, φαντάζομαι με την πίεση του Υπουργού, για διάφορους λόγους ασκεί όλα αυτά τα μέσα.

Εδώ, λοιπόν, νομίζω ότι πρέπει να υπάρχει μια νομοθετική πρόβλεψη, όταν χάνει το δημόσιο σε πρώτο και σε δεύτερο βαθμό, μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις να κάνει αναίρεση και με αιτιολογημένη γνώμη, η οποία να δημοσιεύεται και να την βλέπουμε όλοι στην πολύ λειτουργική ιστοσελίδα του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Θεωρώ, δηλαδή, ότι ένα μέρος του προβλήματος υπό την πίεση –δέχομαι κύριε Γεωργακόπουλε– υπό την πίεση της πολιτικής ηγεσίας, είναι και η επιμονή κάθε φορά στα διάφορα επιδόματα, στις διοικητικές υποθέσεις, του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους να προσβάλλει κάθε φορά και να μην θεωρεί ότι κάποια στιγμή τελείωσε το ζήτημα.

Η τρίτη πρότασή μου, αφορά το ένδικο βοήθημα. Εγώ νομίζω, τελώ υπό την αίρεση των συνταγματολόγων, ότι το Μισθοδικείο του άρθρου 88 παράγραφος 2 μπορεί να μας δώσει μια διέξοδο.

Δηλαδή, το βοήθημα αυτό η πρότασή μου είναι να ασκείται οποτεδήποτε κρίνει ο διάδικος ότι κατά την άποψή του έχει υπερβεί τον εύλογο χρόνο η υπόθεσή του η οποία εκκρεμεί. Να παραπονείται για αυτό το ζήτημα ενώπιον του Μισθοδικείου. Το Μισθοδικείο θα πρέπει να αποφαινεται υποχρεωτικά εντός διμήνου από την κατάθεση του βοηθήματος και αν κρίνει ότι υπήρξε αδικαιολόγητη καθυστέρηση θα επιδικάζει αποζημίωση.

Κριτήρια για την αδικαιολόγητη καθυστέρηση θα είναι τα ίδια τα τέσσερα κριτήρια που έχει η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Αν δε, παρά την αποζημίωση, συνεχίζεται η καθυστέρηση, να έχει δικαίωμα ο διάδικος να επανέλθει και να ζητήσει δεύτερη αποζημίωση εντός δύο μηνών.

Π. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Εισαγγελέας ΑΠ ε.τ.*: Απλώς θα ήθελα να πάρω μια απάντηση από τον κ. Ροζάκη και να ρωτήσω ποια κριτήρια χρησιμοποιεί, πώς σκέπτεται το δικαστήριο προκειμένου να καταλήξει σε μια απόφαση ότι είναι μη εύλογος ο χρόνος της περαιώσεως μιας διαδικασίας.

Και ειδικότερα, λαμβάνει υπόψη του τις ιδιαιτερότητες των κρατών, των εγκαλουμένων κρατών για αυτό το πράγμα; Έχει αναζητήσει και έχει βρει και έχει καταλήξει σε γενικά αντικειμενικά κριτήρια ή κατά περίπτωση οδηγείται από το αίσθημα του δικαίου της συγκεκριμένης υποθέσεως; Δηλαδή, πώς σκέπτεται για να πει ότι δεν είναι εύλογος ο χρόνος; Λαμβάνει υπόψη του το νομικό πολιτισμό που επικρατεί; Γιατί είναι 47 κράτη-μέλη του Συμβουλίου.

Π. ΜΑΖΗΣ, *Δικηγόρος*: Πρώτα-πρώτα, θα ήθελα να πω δυο πράγματα για την απόφαση 14/2010 της Ολομελείας. Για το σκεπτικό που διαφώνησε με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, κακώς διαφώνησε, διότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο δεν είπε τίποτε άλλο από αυτά τα οποία λέει ο ίδιος ο νόμος ο ελληνικός.

Το άρθρο 118 της Πολιτικής Δικονομίας για το οποίο έγινε συζήτηση, απλούστατα λέει ότι θα πρέπει να πούμε στο δικόγραφο, στο οποιοδήποτε δικόγραφο, είτε έχουμε αγωγή ή έφεση ή αναίρεση, να υπάρχει ευσύνοπτη παράθεση των περιστατικών.

Ο Άρειος Πάγος κακώς δεχόταν πλήρη παράθεση των πραγματικών περιστατικών. Και από εκεί και πέρα ήρθε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και λέει όχι κύριοι, αρκεί και περιληπτική. Χρησιμοποίησε τη λέξη περιληπτική διότι δεν ήξερε, υποθέτω, ότι μέσα ο ίδιος ο νόμος ο δικός μας μιλάει περί ευσύνοπτης παράθεσης. Και καταλήγει η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου στο τέλος σε αυτά τα οποία λέει το ίδιο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

Θέλω να παρατηρήσω και το εξής και τελειώνω για το θέμα αυτό, για την 14/2010. Ο νόμος 3810/57 για την διαδικασία της αναιρέσεως ήταν ένας νόμος, υπενθυμίζω, πριν από την εισαγωγή του νέου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, ακριβώς διότι και τότε υπήρχε αυτό το φαινόμενο, ο Άρειος Πάγος να απορρίπτει συνεχώς αιτήσεις ως απαράδεκτες λόγω αοριστίας και είτε τα εξής στην εισηγητική έκθεση ο νομοθέτης. Ότι αυτό, κύριοι, πρέπει να φύγει από τη μέση. Και να φύγει γιατί; Διότι έτσι δικάζεται ο δικηγόρος. Δικάζεται ο δικηγόρος διότι έκανε κακό δικόγραφο και έτσι πληρώνει τη νύφη, κατά το κοινώς λεγόμενο επιτρέψτε μου, ο διάδικος. Και για αυτό τι

είπε ο 3810 και επανέλαβε εν συνεχεία ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας; Ότι ο εισηγητής οφείλει στις περιπτώσεις 1, 14, 19, δηλαδή τις κύριες περιπτώσεις των αναιρετικών λόγων του άρθρου 559 ΚΠολΔ, ο ίδιος ο εισηγητής να επιλαμβάνεται.

Και για αυτό, λοιπόν, δεν θα έπρεπε να υπάρξει αυτό το φαινόμενο, να έρχεται ο Άρειος Πάγος συνεχώς και να απορρίπτει κατά το 90% των περιπτώσεων για αοριστία, ενώ θα μπορούσε ο εισηγητής να λάβει θέση.

Θέλω να πω και το εξής και υπάρχουν και έγκριτοι, ο αείμνηστος Ματθίας, ο Μπακόπουλος, ο εξαίρετος τέως Αντιπρόεδρος του Αρείου Πάγου και άλλοι τους οποίους δεν ενθυμούμαι τώρα, που είχαν κατακρίνει αυτή την μέθοδο την οποία ακολουθούσε ο Άρειος Πάγος.

Τώρα το θέμα είναι το εξής, και θα τελειώσω κύριε Πρόεδρε. Ο Άρειος Πάγος βρίσκεται σε, όχι όπως το Συμβούλιο Επικρατείας, μια ασφυκτική κατάσταση. Φτάνει πάρα πολλά τα οποία έχω υπόψη μου αλλά δεν μπορώ τώρα να αναπτύξω. 40 χρόνια κάνω τον δικηγόρο στον Άρειο Πάγο θα μπορούσα πολλά να πω.

Εκείνο, το καίριο σημείο το έθιξε ο φίλος μου, ο κ. Χορομίδης. Στη Γαλλία, στη Γερμανία ξέρουμε όλοι ότι είναι 70-80 δικηγόροι που παρίστανται, έχουν τη δυνατότητα, την ευχέρεια να παραστούν στα ακυρωτικά δικαστήρια. Στην Ελλάδα έχουμε 20.000 δικηγόρους.

Προηγουμένως επιτρέπονταν μόνο οι δικηγόροι των Αθηνών και Πειραιώς, κάκιστα. Εν συνεχεία ήρθε όμως ο νομοθέτης και είπε ότι απλώς και μόνο άπαξ και περάσει ο χρόνος, τυπική διαδικασία, γίνονται όλοι παρ' Αρείω Πάγω.

Και έχουμε λοιπόν το εξής φαινόμενο. Έριξα μια πρόχειρη ματιά στην εφημερίδα Ελλήνων Νομικών και διαπίστωσα ότι στη δεκαετία του '60 οι αποφάσεις του Αρείου Πάγου ήταν περί τις 650. Σήμερα έχουμε άνω των 2000. Έχει τριπλασιαστεί ο αριθμός. Και όχι επειδή η ύλη, και η ύλη δέχομαι ότι είναι αυξημένη, δεν μπορεί να φτάσει. Πρέπει λοιπόν να υπάρξει ένα σύστημα για τους δικηγόρους όπως είναι στο εξωτερικό. Κύριε, θέλεις να είσαι; Να περάσεις από εξετάσεις. Δεν ξέρω, πρέπει ο νομοθέτης να το λύσει αυτό το θέμα.

Και επίσης και κάτι άλλο, γιατί είναι καίριο. Και ο νομοθέτης επέβαλε ένα σύστημα. Εγώ έχω περιπτώσεις στον Άρειο Πάγο που έχω έρθει πέντε φορές για την ίδια περίπτωση. Και όχι μόνο δική μου άποψη είναι αλλά και πολλών άλλων συναδέλφων μου και εγκρίτων νομικών.

Θα πρέπει λοιπόν, όταν φτάνει η υπόθεση σε δεύτερη αναίρεση, το ίδιο το ανααιρετικό δικαστήριο, ο Άρειος Πάγος, να κρίνει και επί της ουσίας της υποθέσεως.

Α. ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, Εφέτης Διοικητικών Δικαστηρίων: Πιστεύω ότι ανεξάρτητα από τις όποιες επιφυλάξεις έχει ο καθένας μας σχετικά με το ρόλο του ΕΔΔΑ, για τον τρόπο που επεμβαίνει στον εσωτερικό νομικό χώρο των κρατών-μελών, στη σημερινή δύσκολη συγκυρία, υπό τις σημερινές συνθήκες το ΕΔΔΑ αποτελεί την τελευταία ίσως αμυντική γραμμή του πολίτη απέναντι στον κίνδυνο κατάλυσης θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Τώρα, σίγουρα μαγικές λύσεις δεν υπάρχουν. Τα προβλήματα είναι πάρα πολλά. Η κατάσταση ειδικά στη διοικητική δικαιοσύνη είναι οριακή.

Τα μέτρα. Νομοθετικά και διαρθρωτικά. Θα αναφερθώ σε αυτό που είπε ο κ. Κτιστάκης. Θεωρώ ότι ευθύνες έχουμε όλοι μας και ο καθένας πρέπει να κάνει την αυτοκριτική του. Και οι δικαστές από τη μεριά τη δική μας και ο καθένας από το μετερίζι που είναι, όπως και οι δικηγόροι.

Θα αναφερθώ σε αυτό που είπε πριν ο κ. Κτιστάκης. Δηλαδή τεράστια ευθύνη φέρουμε και οι διευθύνοντες στα δικαστήρια και μιλάω με την ιδιότητα του Προϊσταμένου Διεύθυνσης του 3μελούς Συμβουλίου Διεύθυνσης του Διοικητικού Εφετείου του Πειραιά, δηλαδή όσον μας αφορά ανεξάρτητα από τα νομοθετικά κείμενα. Τα καλύτερα νομοθετήματα να έχουμε, αν οι ίδιοι δεν κάνουμε αλλαγές και δεν οργανώσουμε τα δικαστήριά μας, όπως οι ομαδοποιήσεις υποθέσεων. Όστε να μπορέσουν να διευκολυνθούν και οι δικαστές και οι διάδικοι.

Στον τελευταίο νόμο όντως έγιναν σημαντικές αλλαγές. Ας αναλογιστούμε όμως κάτι που αναφέρθηκε και πριν. Είπε ο κ. Μενουδάκος ότι στην πιλοτική δίκη η οποία θεσπίστηκε με την έννοια ότι με πρωτοβουλία του διαδίκου μπορεί να κινηθεί στο Συμβούλιο Επικρατείας και να έχουμε την πιλοτική δίκη για σημαντικό ζήτημα.

Κοιτάξτε όμως να δείτε ένα πρόβλημα που πραγματικά μπορεί να δημιουργηθεί στην πράξη. Έχουμε ένα θέμα με το παράβολο, το οποίο έχει αυξηθεί και τίθεται από πολλούς. Είναι πολύ πιθανό να τεθεί αυτό το ζήτημα, να αχθεί στο Συμβούλιο Επικρατείας με την πιλοτική δίκη από κάποιον από τους διαδίκους και αυτό συγχρόνως σημαίνει, με βάση τη διάταξη, και αναστολή όλων των δικών ταυτόχρονα στα διοικητικά δικαστήρια.

Το λέω αυτό για να δείτε ότι, δυστυχώς, μαγικές λύσεις δεν υπάρχουν και υπάρχουν δυο όψεις του ίδιου νομίσματος. Από τη μια, ναι μεν θα επιταχύνουμε, από την άλλη αυτομάτως, αν δεν αποφανθεί έγκαιρα το Συμβούλιο Επικρατείας, σημαίνει ότι αναστέλλονται αυτόματα όλες οι δίκες. Καταλαβαίνετε, αυτό είναι πολύ ορατό το πρόβλημα.

ΑΙΚ. ΣΑΜΩΝΗ, Προϊσταμένη ΕΝΥ/ΕΕ ΥΠΕΞ: Με αφορμή κάποιες επισημάνσεις που έγιναν προηγουμένως με συσχετισμό του δικαστηρίου του Στρασβούργου με την ενωσιακή έννομη τάξη και το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου.

Επισημάνθηκε μια ψυχολογική απόσταση από κάποιους ομιλητές όσον αφορά το ΕΔΔΑ και τα εθνικά δικαστήρια. Ένα δέος όσον αφορά την εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, ενώ η διαδικασία αυτή θα έπρεπε να είναι μια διαδικασία συνεργασίας.

Αυτό που θέλω να παρατηρήσω είναι ότι, σε αντίθεση με αυτή την ψυχολογική απόκλιση που επισημάνθηκε, στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχει μια ψυχολογική σύγκλιση. Και αυτό γιατί εκεί υπάρχει ένα μοναδικό πραγματικά εργαλείο συνεργασίας, το οποίο δεν υπάρχει όσον αφορά το Στρασβούργο. Αυτό το εργαλείο συνεργασίας είναι η προδικαστική παραπομπή η οποία υπάρχει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εκεί είναι η μοναδική πραγματικά συνεργασία που υπάρχει μεταξύ του δικαστή της ενωσιακής έννομης τάξης και του εθνικού δικαστή.

Εκεί δεν έχουμε περιπτώσεις όπου απόφαση που εξέδωσε το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να μην εφαρμόστηκε στη συνέχεια από τον εθνικό δικαστή. Αυτό είναι ένα μοναδικό πραγματικά φαινόμενο το οποίο δεν υπάρχει στο Στρασβούργο.

Και μια μικρή παρατήρηση με αφορμή την επισήμανση που έκανε ο κ. Καλτσούνης σχετικά με μια υπόθεση η οποία δημιούργησε αμφιβολίες στο τμήμα και παραπέμφθηκε, σωστά κατά την άποψή μου, στην 7μελή σύνθεση, μολονότι ο χρόνος, η προθεσμία εξέπνεε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα.

Εκεί δεν θα μπορούσε να προβλεφθεί μια διαδικασία; Βεβαίως ο δικαστής φαντάζομαι ορθώς παρέπεμψε στην 7μελή σύνθεση από τη στιγμή που είχε αμφιβολία. Δεν θα μπορούσε να προβλεφθεί μια επείγουσα ή ταχεία διαδικασία σε αυτή την περίπτωση, στην εξαιρετική περίπτωση που βρισκόμεθα προ των πυλών εκπνοής μιας προθεσμίας ανάλογης με τη διαδικασία που

έχει προβλεφθεί πρόσφατα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον λεγόμενο τρίτο πυλώνα, δηλαδή στα θέματα δικαιοσύνης που έχουν έντονο τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα;

Εκεί προβλέφθηκε πρόσφατα από το ΔΕΕ μια επείγουσα διαδικασία όταν έχουμε περιπτώσεις π.χ. αρπαγής τέκνων από μια χώρα σε άλλη χώρα μεταξύ γονέων οι οποίοι βρίσκονται σε διάσταση. Και εκεί η υπόθεση εκκαθαρίζεται σε λιγότερο από 3 έως 4 μήνες. Και αυτό αποτελεί μοναδική περίπτωση στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο καθιέρωσε πρόσφατα το Δικαστήριο με τροποποίηση του εσωτερικού κανονισμού διαδικασίας του.

ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ: Κύριε Ροζάκη, θέλετε να συνοψίσετε από τη δική σας σκοπιά τα όσα ελέχθησαν;

Χ. ΡΟΖΑΚΗΣ: Δεν θα έλεγα συνοψίσω, απλώς θα ήθελα να απαντήσω άμεσα ή έμμεσα σε ορισμένα από τα θέματα, στον τεράστιο θεματικό πλούτο ο οποίος προέκυψε από τη σημερινή συζήτηση.

Οι ανταλλαγές απόψεων επέτρεψαν φυσικά και τη δυνατότητα να έχουν απαντηθεί ήδη ορισμένα ερωτήματα. Αλλά νομίζω ότι θα επιμείνω σε ορισμένα τα οποία δείχνουν ότι ακόμα θέλουν μια σειρά από διευκρινίσεις.

Το πρώτο θέμα, και αναφέρομαι στην τελευταία λέξη της κυρίας Σαμώνη, τη συνεργασία. Βεβαίως αντιλαμβάνεσθε ότι η λογική της συνεργασίας ανάμεσα στα δικαστήρια και ιδιαίτερα ανάμεσα σε ένα διεθνές δικαστήριο και σε ένα εσωτερικό είναι ένα ζήτημα που πρέπει να αντιμετωπίζεται με μεγάλη προσοχή.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε δύο πράγματα. Πρώτον, ότι όπως τα εσωτερικά δικαστήρια, έτσι και ένα διεθνές δικαστήριο απολαμβάνει ανεξαρτησίας στην απόδοση της δικαιοσύνης. Και αυτή η ανεξαρτησία μοιραία το οδηγεί στην ανάγκη να απέχει από οποιαδήποτε επικοινωνία με άλλα δικαστήρια ή δικαστές, οι οποίοι έχουν, στο εσωτερικό του κράτους, ασχοληθεί με μια εκκρεμή σε αυτό υπόθεση. Τουλάχιστον για όσο διαρκεί η εκκρεμοδικία ενώπιον του Στρασβούργου.

Φυσικά μια μορφή συνεργασίας θα μπορούσε να υπάρξει εάν ίσχυε ο θεσμός της προδικαστικής παραπομπής, που με τόση επιτυχία έχει εφαρμοστεί στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και έχουν γίνει, πράγματι, ορισμένες συζητήσεις στο Στρασβούργο για το ενδεχόμενο να προστεθεί μια ανάλογη

διαδικασία με αυτήν. Ωστόσο, εδώ προσκρούουμε στο τεράστιο πρόβλημα της επιβάρυνσης που μια τέτοια προσθήκη θα συνεπαγόταν. Με δεδομένο ότι ούτε τα κράτη-μέρη της Σύμβασης δεν επιθυμούν την τροποποίηση των διαδικασιών της Σύμβασης, που να τείνει ή να καταργεί τις ατομικές προσφυγές – κάτι που κάτω από τις σημερινές συγκυρίες προστασίας στην Ευρώπη είναι ακόμα επιτακτικές –, η προσθήκη και άλλων υποθέσεων στο σχετικό σημερινό αδιέξοδο θα ήταν χαριστική βολή. Αν λάβετε, μάλιστα, υπόψη σας ότι με την επικείμενη προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Σύμβαση θα υπάρξει κι άλλη, έστω οριακή, αύξηση των υποθέσεων στο Στρασβούργο.

Συνεργασία, όμως, νοείται και ακολουθείται, εξάλλου, ανάμεσα στο ΕΔΔΑ και στα εσωτερικά δικαστήρια, μέσα από ανταλλαγή απόψεων για θέματα γενικού ενδιαφέροντος και σχετικά με υποθέσεις που έχουν περαιωθεί. Και σας διαβεβαιώνω ότι έχουμε καθιερώσει στενή επικοινωνία με όλα σχεδόν τα ανώτατα – κι όχι μόνο – δικαστήρια της Ευρώπης, που πραγματοποιείται με ανταλλαγή επισκέψεων δικαστών κι ανωτάτων μελών της Γραμματείας. Δυστυχώς, στο σημείο αυτό η Ελλάδα υστερεί: σε όλη τη διάρκεια των δεκατριών χρόνων της θητείας μου, κι έχοντας υποδεχτεί ως Αντιπρόεδρος δεκάδες ανωτάτους δικαστικούς και συζητήσει μαζί τους, ουδέποτε ελληνικό δικαστήριο μας επισκέφθηκε. Με μόνη φωτεινή εξαίρεση τη Σχολή των Δικαστικών Λειτουργιών, που τα τελευταία χρόνια μας στέλνει τακτικά τους μαθητές της. Πώς, λοιπόν, να συζητήσουμε με τους Έλληνες δικαστικούς, κι ενδεχομένως να άρουμε παρεξηγήσεις και να λύσουμε προβλήματα, όταν δεν επικοινωνούμε μαζί τους;

Το δεύτερο σημείο αφορά τη θέση της Σύμβασης στην ελληνική έννομη τάξη και το καθεστώς «εξαίρεσης» –θα εξηγήσω τι εννοώ αμέσως– που ορισμένοι ομιλητές ζήτησαν να εφαρμοστεί για την ελληνική περίπτωση. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Σύμβαση αποτελεί νόμο του κράτους, και μάλιστα με υπερνομοθετική ισχύ. Κι ότι οι αρχές, όπως και τα δικαστήρια, πρέπει να την εφαρμόζουν, όπως εφαρμόζουν κάθε ελληνικό νόμο, τηρώντας, παράλληλα και τον υπερνομοθετικό χαρακτήρα του. Και δεδομένου ότι είναι πια αναγνωρισμένο από όλη την Ευρώπη ότι η Σύμβαση δεν είναι ένα γυμνό κείμενο κι ότι πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με τη νομολογία του Στρασβούργου, ο τρόπος εφαρμογής της στην εσωτερική έννομη τάξη δεν μπορεί να είναι άλλη από την πιστή τήρηση της νομολογίας που έχει εκπορευθεί από το δι-

καστήριο. Κάτι που εξάλλου θα οδηγήσει και στην αποφυγή παραβιάσεων εις βάρος της χώρας μας.

Δέχομαι, βέβαια, ότι ο νομολογιακός πλούτος του Στρασβούργου είναι τέτοιος, ώστε να είναι δύσκολο στον Έλληνα δικαστή – του οποίου οι επιβαρύνσεις είναι τεράστιες – να έχει πλήρη εποπτεία των αποφάσεων του Στρασβούργου. Ωστόσο, εδώ θα πρέπει να βοηθηθεί και από το κράτος και από τους διαδίκους – σε συγκεκριμένες δίκες – έτσι ώστε να είναι σε θέση να εφαρμόσει ορθά τη νομολογία. Και να ξεπεράσει κι ένα άλλο σημαντικό εμπόδιο, αυτό της γλώσσας, δεδομένου ότι οι δικαστικές αποφάσεις μας εκδίδονται μόνο σε δύο επίσημες γλώσσες.

Όσο για το θέμα της «ελληνικής εξαίρεσης» που υπαινίχθηκα πιο πάνω και που αναφέρεται στο αίτημα πολλών από τους έγκριτους παρισταμένους στη σημερινή ημερίδα να λαμβάνει υπόψη του το Δικαστήριο τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής έννομης – κι όχι μόνο – τάξης και να διαφοροποιεί τη στάση του ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν δικαιολογημένα στο εσωτερικό της χώρας, επιτρέψατε μου δύο παρατηρήσεις επ' αυτού:

Πρώτον, μια τέτοια λογική θα πρόδιδε τον ίδιο τον σκοπό και τους στόχους της Σύμβασης, που είναι ακριβώς η βαθμιαία εναρμόνιση της προστασίας των δικαιωμάτων σε πανευρωπαϊκό επίπεδο και στην οποία παραπάνω με έμφαση αναφέρθηκα. Δεύτερον, το Δικαστήριο δεν είναι, παρόλα αυτά, άκαμπτο στην μεταχείριση των ιδιαιτεροτήτων του κάθε κράτους. Το περιθώριο εκτίμησης που πολλές φορές εφαρμόζει, με δική του νομολογιακή πρωτοβουλία, η λογική της επικουρικότητας που διέπει συνολικά τις αποφάσεις του και πολλές φορές ο περιορισμός του στα πραγματικά περιστατικά, χωρίς να εξάγονται γενικής εφαρμογής αρχές, είναι στοιχεία τα οποία προδίδουν το σεβασμό σε ορισμένες ιδιαιτερότητες των κρατών. Εκεί, όμως, που υφίσταται γενικότερη αποδοχή από τα κράτη για το περιεχόμενο της προστασίας και τον ορισμό του προστατευόμενου δικαιώματος – αυτό που ονομάζουμε consensus – ή εκεί που έστω με διαφορετικά μέσα ή διαφορετικές διαδικασίες δεν επιτυγχάνεται η προστασία, τότε το Δικαστήριο δεν μπορεί να συναινέσει, για χάρη μιας τοπικής ιδιαιτερότητας, σε μια παραβίαση δικαιώματος, που οφείλεται σε αυτήν την ιδιαιτερότητα. Εκεί σταματούν τα όρια των δυνατοτήτων διαφοροποίησης.

Τέλος, επισημαίνοντας δύο ζητήματα που έθιξαν έγκριτοι συνομιλητές: αναφορικά με το ερώτημα του κ. Εισαγγελέα, θα ήθελα να απαντήσω ότι βεβαίως και υπάρχουν κριτήρια τα οποία νομολογιακά ορίζουν την ευθύνη των

μερών, διαδίκων και δικαστηρίων, στις καθυστερήσεις δικών. Κι ανάλογα με την κατανομή των ευθυνών, προσδιορίζεται, επίσης, η ύπαρξη ή μη παραβίασης, όπως, επίσης, και το ύψος της αποζημίωσης. Όσο για την παρατήρηση του κ. Γεωργακόπουλου, σχετικά με την προετοιμασία των υποθέσεων, θα ήθελα να τονίσω ότι, παρά τα τεράστια οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το Δικαστήριο και τον πενιχρό προϋπολογισμό του, ιδιαίτερα αν τον συγκρίνουμε με το Λουξεμβούργο, ωστόσο διαθέτουμε ένα θαυμάσιο Τμήμα Έρευνας, που προετοιμάζει έναν πλήρη φάκελο, με όλα τα απαραίτητα στοιχεία – περιλαμβανομένης και της σχετικής σε κάθε περίπτωση έκθεσης για τα ισχύοντα σε όλα τα κράτη του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως και το διεθνές δίκαιο και συγκριτικό δίκαιο που έχουν εφαρμογή στην περίπτωση. Κάτι που μας επιτρέπει να αποφασίζουμε σε κάθε υπόθεση, όχι στη βάση των ιδιοσυγκρασιακών επιλογών μας ή μόνο της νομολογίας μας, αλλά με έναν ευρύτερο ορίζοντα γνώσεων της σχετικής θεματικής.

Εδώ σταματώ. Μη απολαμβάνοντας το αλάθητο, όπως κι όλοι φαντάζομαι μέσα σε αυτήν την αίθουσα, είμαι έτοιμος να δεχτώ ότι τόσο το Δικαστήριο, όσο κι εγώ προσωπικά θα έχουμε περιπέσει σε σφάλματα και δεν θα έχουμε πάντοτε δώσει τις πρέπουσες λύσεις. Θα μείνω, όμως, στα θετικά λόγια τα οποία συνόδευσαν τις εισαγωγικές παρατηρήσεις του κ. Ράντου – τον οποίο κι ευχαριστώ – κι ο οποίος αποδέχτηκε το θετικό ρόλο του Δικαστηρίου για τη ελληνική έννομη τάξη. Και θα τα επεξεύρινα λέγοντας ότι αυτός ο θετικός ρόλος δεν περιορίζεται μόνο στη βελτίωση της προστασίας στην Ελλάδα. Όλες οι ενδείξεις με οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το Δικαστήριο έχει συμβάλει σε γενικότερη βελτίωση της προστασίας στο σύνολο της Ευρώπης.

ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ: Επιτρέψτε μου μερικές καταληκτικές παρατηρήσεις, στο κλείσιμο αυτής της εξαιρετικά ενδιαφέρουσας συζήτησης.

Ανάμεσα στις δύο δικαστικές τάξεις, την εθνική και την ευρωπαϊκή, δεν νοείται και δεν επιτρέπεται στάση αντιδικίας ή ανταγωνισμού. Στοιχείο που διακρίνει τις δύο προσεγγίσεις, τις διαφοροποιεί δηλαδή τη μια από την άλλη.

Τα εθνικά δικαστήρια δικαιοδοτούν με βάση το σύνταγμα και το σύνολο της εθνικής νομοθεσίας στα πλαίσια του κράτους δικαίου. Αντίθετα, όπως σαφώς το προσδιόρισε και ο κος Ροζάκης πριν από λίγο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επικεντρώνεται στην ερμηνεία και την εφαρμογή της ΕΣΔΑ την οποία τοποθετεί σε θέση υπεροχής, προσδίδοντάς

της χαρακτηρα συνταγματικού κανόνα της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης.

Η υπερνομοθετική ισχύς της ΕΣΔΑ και μετά τη συνθήκη της Λισσαβόνας και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, η υπεροχή της έναντι ολόκληρου του εθνικού δικαίου μέσω της ενσωμάτωσής της στις ευρωπαϊκές συνθήκες δεν πρέπει να αμφισβητείται.

Το ερμηνευτικό δεδικασμένο της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου θα πρέπει να γίνεται σεβαστό και από τα ελληνικά δικαστήρια. Είναι και αυτό, όπως και πάλι είπε ο Χρήστος Ροζάκης, μέρος μαζί με την ίδια τη Σύμβαση του ενσωματωμένου στο εθνικό δίκαιο δικαίου της Σύμβασης.

Η θεμελιωμένη κριτική των δικαστικών αποφάσεων είναι αυτονόητη δυνατότητα όλων. Η επιμονή, όμως, εθνικών δικαστηρίων σε θέσεις που έχουν επανειλημμένα κριθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ότι αντιβαίνουν στην ΕΣΔΑ είναι αδιέξοδη και δημιουργεί προβλήματα διεθνούς ευθύνης της χώρας, εφόσον μάλιστα η εφαρμογή των αποφάσεων του Δικαστηρίου υπάγεται στην αρμοδιότητα της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Για τη διευκρίνιση ζητημάτων που αναπόφευκτα θα αναφύονται κατά καιρούς, θα πρέπει να καθιερωθεί ένας διάυλος επικοινωνίας τηλεφωνικής, ηλεκτρονικής για τα μικρά θέματα, ανταλλαγής επισκέψεων για τα πιο σημαντικά.

Τα πρόσωπα κλειδιά σε αυτές τις επαφές πρέπει να είναι ο Έλληνας δικαστής στο Στρασβούργο και οι πρόεδροι των ελληνικών ανωτάτων δικαστηρίων και ο Πρόεδρος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους που είναι ο νομικός παραστάτης της εγκαλούμενης Ελληνικής Δημοκρατίας. Αλλά, όπως ακούσαμε από τον Έλληνα δικαστή, και όσο περισσότεροι Έλληνες δικαστές, οι οποίοι να επικοινωνούν με κάθε τρόπο ή δυνατόν με επισκέψεις με το ευρωπαϊκό δικαστήριο.

Αναφέρω μια φράση από ένα λίγο παλαιότερο κείμενο του κ. Σαρμά: «Η θεσμική ακαμψία σε συνδυασμό με τη δημοσιονομική ένδεια αποτελούν τα δύο στοιχεία που συνθέτουν την ιδιαιτερότητα της Ελλάδας στον τομέα εφαρμογής της Σύμβασης».

Κλείνοντας, λοιπόν, τη συζήτηση μεταξύ ομοτέχνων, οφείλουμε ως Κίνηση Πολιτών να μεταφερθούμε και στην πλευρά του διάδικου πολίτη. Κανένας διάδικος πολίτης, κανένας μη ομότεχνος δεν πήρε το λόγο απόψε. Στη θέση του οποίου άλλωστε εύκολα μπορεί να βρεθεί ο καθένας μας.

Ο πολίτης θέλει να ζει σε μια ευνομούμενη πολιτεία, με δικαστήρια που να

απονέμουν σε εύλογο χρόνο δικαιοσύνη, χωρίς δαιδαλώδεις διαδικασίες που να αισθάνεται ότι τον παγιδεύουν ατελείωτα. Έτσι που τελικά να μην μπορεί καταλάβει πολλές φορές πότε φταίει ο νομοθέτης, πότε ο δικαστής και πότε ο δικηγόρος του.

Ιδίως το απαράδεκτο μιας αναίρεσης που ασκεί στον Άρειο Πάγο ή μιας προσφυγής του στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο του προκαλεί μεγάλη δυσφορία. Τόσο μεγαλύτερη όσο περισσότερα χρόνια αναμονής έχουν απαιτηθεί.

Σε αυτό τον πολίτη, δηλαδή σε εμάς τους ίδιους, οφείλουμε να απαντήσουμε ότι γνωρίζουμε τους τρόπους για να βελτιωθεί γρήγορα η κατάσταση.

Σύνοψη των εισηγήσεων και της συζήτησης

Η Κίνηση Πολιτών για μια Ανοιχτή Κοινωνία (ΚΠ) οργάνωσε την Παρασκευή 4 Μαρτίου 2011, στην αίθουσα ΟΛΥΜΠΙΑ της Αίγλης Ζαππείου, μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα συζήτηση, με θέμα: ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΔΔΑ. Κύριο έναυσμα για την πρωτοβουλία αυτή υπήρξε η ομόφωνη απόφαση της 21-12-10 του ΕΔΔΑ, η οποία διαπίστωνε τη συστημική βραδύτητα απονομής της Δικαιοσύνης στην Ελλάδα και έθετε προθεσμία ενός έτους για την ουσιαστική αντιμετώπιση του προβλήματος.

Κύριοι συζητητές ήσαν διακεκριμένοι νομικοί της πράξης, οι κύριοι (με αλφαβητική σειρά): Νίκος Αλιβιζάτος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Μιχάλης Βηλαράς, Σύμβουλος Συμβουλίου Επικρατείας, Φωκίων Γεωργακόπουλος, Πρόεδρος Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, Δημήτρης Κανελλόπουλος, Αντιπρόεδρος Αρείου Πάγου, Χριστόφορος Κοσμίδης, Αρεοπαγίτης, Κων/νος Μενουδάκος, Αντιπρόεδρος Συμβουλίου Επικρατείας, Χρήστος Ροζάκης, Αντιπρόεδρος Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ιωάννης Σαρμάς, Αντιπρόεδρος Ελεγκτικού Συνεδρίου, Μέλος Ελεγκτικού Συνεδρίου Ε.Ε., Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Ιωάννης Τέντες, Εισαγγελέας Αρείου Πάγου, Ιωάννης Χαμηλοθώρης, Πρόεδρος του Τριμελούς Συμβουλίου Διοίκησης Εφετείου Αθηνών, ενώ ένας ευρύτερος κύκλος σαράντα προσωπικοτήτων του χώρου της Δικαιοσύνης παρέστησαν με δυνατότητα παρέμβασης. Τη συζήτηση συντόνισε ο Αντιπρόεδρος της ΚΠ και Πρόεδρος του ΕΚΕΜΕ, Δικηγόρος Νίκος Φραγκάκης και τα συμπεράσματα συνόψισε ο Γ. Γραμματέας της ΚΠ, Δικηγόρος Σπύρος Φραγκούλης.

Βασική επιδίωξη της ΚΠ ήταν να εξαχθούν γόνιμα και εποικοδομητικά

συμπεράσματα για την καλύτερη δυνατή συνεργασία των Δικαστηρίων μας με εκείνο του Στρασβούργου. Ειδικότερος στόχος της συνάντησης ήταν η σύγκλιση των εκατέρωθεν απόψεων, η βελτίωση της απονομής της Δικαιοσύνης στην Ελλάδα και ο περιορισμός τόσο της ανάγκης προσφυγής των πολιτών στο ΕΔΔΑ όσο και της έκδοσης αρνητικών για τη χώρα μας και τη Δικαιοσύνη της αποφάσεων του τελευταίου. Έναυσμα για την αναζήτηση νέων προσεγγίσεων προσέφεραν: Αφενός η απόφαση 14/2010 της Διοικητικής Ολομέλειας Αρείου Πάγου (ΑΠ). Αυτή αντιμετωπίζει κυρίως το ζήτημα της σαφήνειας των αναιρετικών λόγων που τίθενται υπό την κρίση του ΑΠ και τη σχετική, αρνητική για το ελληνικό ανώτατο δικαστήριο, κρίση του ΕΔΔΑ σε σειρά αποφάσεών του. Αφετέρου η απόφαση του ΕΔΔΑ της 21-12-10 που διαπιστώνει το συστημικό πρόβλημα βραδύτατης απονομής της Δικαιοσύνης (άρθρο 6 § 1 ΕΣΔΑ) από τα Διοικητικά Δικαστήρια, προεξάρχοντος του Συμβουλίου Επικρατείας (ΣΤΕ), σε συνδυασμό με την παραβίαση του άρθρου 13 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) λόγω απουσίας προβλέψεως στο εσωτερικό δίκαιο της χώρας μας ενδίκου βοηθήματος, το οποίο θα επέτρεπε να εκδικασθεί η υπόθεση των προσφευγόντων εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος.

Η γενική παρατήρηση που επιβάλλεται να σημειωθεί, είναι ότι ανάμεσα στις δύο δικαστικές τάξεις, την εθνική και την ευρωπαϊκή, δεν νοείται – και δεν επιτρέπεται – αντιδικία ή ανταγωνισμός. Και οι δύο πλευρές υπηρετούν το σκοπό της Δικαιοσύνης και είναι ταγμένες στην ορθή απονομή της και την προστασία των δικαιωμάτων των διαδίκων. Με οδηγό το άρθρο 28 § 1 του Συντάγματος, η υπερνομοθετική ισχύς της ΕΣΔΑ δεν αμφισβητείται. Εξ άλλου, μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η υπεροχή της ΕΣΔΑ έναντι ολόκληρου του Εθνικού Δικαίου, του Συντάγματος συμπεριλαμβανομένου, μέσω της ενσωμάτωσής της στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση/ Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ/ΣΛΕΕ), είναι πλέον γεγονός.

Σημαντικό ζήτημα που επηρεάζει ουσιωδώς τη σχέση των δύο δικαιοδοτικών συστημάτων είναι το βάρος του ερμηνευτικού δεδικασμένου της νομολογίας του ΕΔΔΑ που τα εθνικά Δικαστήρια οφείλουν να του αναγνωρίζουν. Η επικρατούσα άποψη είναι ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ, ως ερμηνευτικό σύνολο των διατάξεων της ΕΣΔΑ, οφείλει να γίνεται σεβαστή από τα Ελληνικά Δικαστήρια έτσι ώστε να μην οδηγούνται στο Στρασβούργο υποθέσεις για ζητήματα για τα οποία το Δικαστήριο έχει διαμορφώσει πάγια νομολογία.

Η επιμονή Ελληνικών Δικαστηρίων σε θέσεις που έχουν επανειλημμένα κριθεί από το ΕΔΔΑ ότι αντιβαίνουν στην ΕΣΔΑ δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην απονομή της Δικαιοσύνης. Η στάση αυτή είναι αδιέξοδη και φέρνει τη χώρα προ διεθνών ευθυνών, εφόσον μάλιστα η εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ υπάγεται στην αρμοδιότητα της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Είναι προφανής η ανάγκη ενθάρρυνσης της συνεργασίας μεταξύ των Ελλήνων δικαστών και των δικαστών του Στρασβούργου. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα η οποία ουδέποτε έστειλε δικαστές στο ΕΔΔΑ για ανταλλαγή απόψεων. Για τη διευκρίνιση ζητημάτων που αναπόφευκτα θα αναφύονται κατά καιρούς, είναι ανάγκη να καθιερωθεί ένας διάυλος επικοινωνίας, τηλεφωνικής / ηλεκτρονικής για τα μικρά θέματα, ανταλλαγής επισκέψεων για τα πιο σημαντικά. Τα πρόσωπα-κλειδιά σε αυτές τις επαφές πρέπει να είναι ο Έλληνας Δικαστής στο ΕΔΔΑ και οι Πρόεδροι των Ελληνικών Ανωτάτων Δικαστηρίων, αλλά και ο Πρόεδρος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους (ΝΣΚ) που είναι ο νομικός παραστάτης της αμυνόμενης Ελληνικής Δημοκρατίας.

Στη συζήτηση που ακολούθησε τις αρχικές ομιλίες, εκφράστηκαν πολλές και ενδιαφέρουσες απόψεις από τους συμμετέχοντες, που ανέδειξαν και αυτές τον προβληματισμό (αλλά και δείγματα αυτοκριτικής) ο οποίος υπάρχει στους Έλληνες δικαστές – και όχι μόνο – για την υφιστάμενη διάσταση μεταξύ των δύο πλευρών, των Ελληνικών Δικαστηρίων και της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Κεντρικός στόχος είναι η μείωση των παραβιάσεων της ΕΣΔΑ αλλά και της βραδύτητας απονομής Δικαιοσύνης, η οποία καταλήγει συχνά σε αρνησιδικία και πραγματική παραβίαση των δικαιωμάτων.

Εκτός από τις τοποθετήσεις υπήρξαν και συγκεκριμένες προτάσεις προκειμένου να αντιμετωπισθεί η διάσταση μεταξύ των δύο προσεγγίσεων. Προτάσεις, ιδίως, για τη βελτίωση και επιτάχυνση της απονομής της Δικαιοσύνης από τα Ελληνικά Δικαστήρια, ούτως ώστε να περιορισθούν και – ευκταίο – να εκλείψουν οι καταδίκες της χώρας μας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Ανεξάρτητα από τις όποιες επιφυλάξεις σχετικά με το ρόλο του ΕΔΔΑ στον εσωτερικό νομικό χώρο των κρατών-μελών, υπό τις σημερινές συνθήκες, το Δικαστήριο του Στρασβούργου αποτελεί την τελευταία ίσως αμυντική γραμμή του πολίτη απέναντι στον κίνδυνο κατάλυσης θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Σταχυολογώντας από τη συζήτηση ορισμένες από τις τοποθετήσεις-απόψεις αλλά και από τις προτάσεις, σημειώνονται:

– Δικαστές δηλώνουν ότι δεν ανέχονται να ακούει ο πολίτης ότι η υπόθεσή του θα εξαντλήσει τα ένδικα μέσα μετά από μία 10ετία. Δεν χρειάζεται να τους το πει το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Η κατάσταση αυτή είναι απαράδεκτη, ωστόσο θα μπορούσαν να επιλυθούν τα περισσότερα από τα προβλήματα σχετικά με τις προϋποθέσεις του παραδεκτού του δικογράφου της αναίρεσης ενώπιον του Αρείου Πάγου, με μια τροποποίηση του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, η οποία θα καθιστούσε κείμενο νόμου τη νέα κατεύθυνση της νομολογίας του Αρείου Πάγου σε σχέση με τις απαιτήσεις που πρέπει να πληροί το αναιρετήριο.

– Για την επιτάχυνση απονομής της Δικαιοσύνης υποβλήθηκαν και οι εξής προτάσεις που έγιναν ευρύτερα αποδεκτές:

Πρώτον, κατά την ΕΣΔΑ αρκεί ένας βαθμός δικαιοδοσίας. Για να μειωθεί η μεγάλη διάρκεια των δικών πρέπει να μειωθούν δραστικά τα ένδικα μέσα.

Δεύτερον, να θεσπισθούν νομοθετικά σε ευρύτερη κλίμακα διαδικασίες εν συμβουλίω, χωρίς δημόσια συνεδρίαση, με μικρότερη σύνθεση και με συνοπτικές αποφάσεις για υποθέσεις μικρότερου ή τυποποιημένου αντικειμένου, για τις οποίες υπάρχει παγιωμένη νομολογία.

Το τρίτο μέτρο που θα πρέπει να ληφθεί είναι η υψηλότερη δικαστική δαπάνη, κατά πρώτο λόγο στην έφεση και την αναίρεση. Η ελληνική δίκη είναι από τις φτηνότερες στην Ευρώπη. Όταν κάποιος χάνει, οφείλει να επιβαρύνεται άμεσα με την πραγματική δικαστική δαπάνη του νικητή.

Για την επιτάχυνση της απονομής της Δικαιοσύνης, χρειάζεται επίσης οι ολομέλειες των Δικαστηρίων να προσδιορίζουν έναν εύλογο χρόνο μέσα στον οποίο οφείλει να εκδίδεται η απόφαση και να ελέγχεται ότι τηρείται αυτό το όριο.

– Στις διοικητικές υποθέσεις στο επίπεδο του Διοικητικού Πρωτοδικείου και του Διοικητικού Εφετείου, να υπάρχει ένα ξεχωριστό πινάκιο, με ευθύνη της Τριμελούς Διοικήσεως του κάθε Δικαστηρίου, όπου όλες οι ομοειδείς υποθέσεις (π.χ. καταβολές επιδομάτων) να συγκεντρώνονται και να εκδικάζονται ομαδικά, προκειμένου να μην περιμένουν επί έτη τη σειρά τους. Έτσι και αυτές οι υποθέσεις αλλά και οι άλλες, που δεν είναι ομοειδείς, θα εκδικάζονται ταχύτερα.

– Να υπάρξει νομοθετική πρόβλεψη ώστε όταν χάνει το Δημόσιο σε πρώ-

το και σε δεύτερο βαθμό, να μην ασκεί αναίρεση παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μετά από αιτιολογημένη γνώμη του ΝΣΚ, η οποία να δημοσιεύεται.

– Για την αντιμετώπιση της παραβίασης του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ, το Μισθοδικείο του άρθρου 88, § 2 του Συντάγματος, μπορεί να δίνει διέξοδο. Το ένδικο βοήθημα να ασκείται οποτεδήποτε κρίνει ο διάδικος ότι κατά την άποψή του έχει υπερβεί τον εύλογο χρόνο εκκρεμοδικίας η υπόθεσή του. Το Μισθοδικείο θα πρέπει να αποφαινεται υποχρεωτικά εντός διμήνου από την κατάθεση του βοηθήματος και, αν κρίνει ότι υπήρξε αδικαιολόγητη καθυστέρηση, θα επιδικάζει αποζημίωση. Κριτήρια για την αδικαιολόγητη καθυστέρηση θα είναι τα ίδια που έχει διαμορφώσει η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Ορισμένοι από τους λόγους που επικαλείται (ή επικαλείτο, όπως θα δούμε παρακάτω) ο ΑΠ για να μη συμμορφώνεται στις αποφάσεις του Στρασβούργου, αναφέρθηκαν στη συζήτηση και είναι:

– Η άποψη ότι το ΕΔΔΑ επιχειρεί μια (μη επιτρεπτή) παρέμβαση στην εσωτερική διαδικασία απονομής δικαίου.

– Η άποψη ότι υπάρχει μια «ελληνική συστημική ιδιαιτερότητα» επί του παραδεκτού της αναιρέσεως.

– Αμφισβητείται, από ελληνικής πλευράς, ότι η τήρηση αυστηρών προϋποθέσεων παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας.

– Ακόμα, διατυπώνεται η κρίση ότι ο τρόπος σχολιασμού των αποφάσεων του ΑΠ από το ΕΔΔΑ δεν είναι ο «προσήκων» αλλά και ότι είναι δύσκολο έως αδύνατο να προσαρμοσθεί χωρίς άλλο η (ελληνική ή άλλη) έννομη τάξη στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, αφού αυτό θέλει να επιβάλλει ομοιόμορφες λύσεις σε 47 κράτη με διαφορετικές, νομικές και όχι μόνο, κουλτούρες.

– Από την άλλη πλευρά ελέχθη ότι, στη σχέση συνεργασίας ΕΔΔΑ και Ελληνικών Δικαστηρίων, τον τελευταίο λόγο πρέπει να τον έχει το ΕΔΔΑ. Αυτό άλλωστε είναι το τίμημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης: η Ελλάδα έχει δεσμευθεί να συμμορφώνεται στους μηχανισμούς ελέγχου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

– Ο Έλληνας δικαστής αφομοιώνει σιγά-σιγά τις αρχές των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, αφού αντιλαμβάνεται ότι η νομολογία του Στρασβούργου συμβάλλει στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής έννομης τάξης. Βεβαίως, η παλιά συνήθεια των δικαστών του ΑΠ, της ανάγνωσης των λόγων αναιρέσεως «με τον φακό της αοριστίας», δεν έχει εκλείψει τελείως. Όμως, χαιρετίστηκαν ως θετικό

βήμα τα συμπεράσματα και οι προτροπές που εμπεριέχονται για την αντιμετώπιση του φαινομένου της «εμμόνης στην τυπολατρία» («υπήρξαν πράγματι υπερβολές και ακαμψία») στην υπ' αριθ. 14/2010 απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας του ΑΠ. Οι προτροπές και συστάσεις αυτές «περιβάλλουν πλέον με αρεοπαγитικό κύρος τη θέση που υποστηριζόταν στη θεωρία και σε μικρή μερίδα δικαστών...»: «η υπερβολικά τυπολατρική προσέγγιση σχετικά με το παραδεκτό της αίτησης αναίρεσης μειώνεται».

Οι βασικές προτάσεις και τα συμπεράσματα της εκδήλωσης μπορούν να συνοψισθούν σε μορφή σημείων αναφοράς στα έξης:

1. Το οικονομικό κόστος, λόγω των καταδικών της Ελλάδας για υπερβολική καθυστέρηση στις δίκες και μάλιστα κυρίως στις διοικητικές, ανέρχεται μέχρι σήμερα στο ολικό ποσό των 12.000.000 €. Ας μη γίνει λόγος για το πλήγμα στο γόητρο της χώρας που συνεπάγεται η συχνή διαπίστωση παραβιάσεων για συστημικούς λόγους.

2. Ο ρόλος του δικαστή, Έλληνα ή οποιουδήποτε άλλου, δεν είναι να ικανοποιεί μόνο τα κεκτημένα της εσωτερικής του έννομης τάξης. Είναι επίσης να συμβάλλει στην εναρμόνιση αυτής της έννομης τάξης με τα όσα επικρατούν γενικότερα στην Ευρώπη.

3. Σημαντική πλευρά των αποφάσεων του ΕΔΔΑ αποτελούν πλέον οι πιλοτικές διαδικασίες. Σε μια συγκεκριμένη υπόθεση ατομικής προσφυγής, περιέχεται στο διατακτικό η «προσταγή» να εφαρμόσει η εθνική έννομη τάξη ανάλογες πρακτικές σε υποθέσεις που δεν έχουν έρθει (προς το παρόν) στο Στρασβούργο. Ακόμα, δηλαδή, και άτομα τα οποία είναι θύματα μιας συστημικής παραβίασης, δηλαδή παραβίασης η οποία οφείλεται στις δομικές ατέλειες και στην αδυναμία της εσωτερικής έννομης τάξης να αντιμετωπίσει συνολικά το πρόβλημα, καλύπτονται από τις αποφάσεις πιλοτικού χαρακτήρα. Με την πιλοτική διαδικασία υποχρεώνεται το Κράτος, σε περιπτώσεις που υπάρχει πρόβλημα συστημικού χαρακτήρα, να αποζημιώσει ή να αποκαταστήσει γενικότερα τόσο εκείνους που έχουν ήδη προσφύγει στο ΕΔΔΑ όσο και όσους δεν έχουν ακόμη φτάσει εκεί.

4. Ήδη από το 2007 η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, γνωρίζοντας το πρόβλημα, είχε ζητήσει από την Ελληνική Κυβέρνηση να λάβει σειρά μέτρων για τη Δικαιοσύνη και τις καθυστερήσεις της. Σε αυτά περιλαμβάνονταν και η παρότρυνση να υπάρξει ένδικο μέσο αυτόνομο, ενώπιον

Ανώτατων Δικαστών, το οποίο να αντιμετωπίζει τα δύο κραταιά προβλήματα που έχουμε στην Ελληνική Δικαιοσύνη: τη μεγάλη καθυστέρηση, σε συνάρτηση με την αναγκαία αποζημίωση για τη βραδεία απονομή της Δικαιοσύνης. Σε αυτό μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει απολύτως τίποτα, παρά το γεγονός ότι εξαγγέλθηκαν σχέδια νόμου κατά καιρούς, με αποτέλεσμα, φυσικά, κάποια στιγμή, να εξαντληθεί και η υπομονή του Στρασβούργου.

5. Ειδικότερα για τις καταδίκες της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ, που αποτέλεσαν την αφορμή για την παρούσα συζήτηση, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι οι προϋποθέσεις του παραδεκτού της αίτησης αναίρεσης δεν πρέπει να είναι τόσο τυπικές ώστε να προσβάλλουν το δικαίωμα πρόσβασης στο ένδικο μέσο. Η νομολογία του ΑΠ κρίνεται από το ΕΔΔΑ ως υπερβολικά τυπολατρική όσον αφορά το παραδεκτό της αίτησης αναίρεσης.

6. Μείωση του επιδόματος ταχείας έκδοσης αποφάσεων στους δικαστές εκείνους που καθυστερούν αδικαιολόγητα.

7. Η προσφυγή στη Δικαιοσύνη (δημοκρατικό δικαίωμα) πρέπει να συνεπάγεται πραγματικό κόστος, ιδίως ως προς τα ασκούμενα ένδικα μέσα, αφού κινείται ένας ολόκληρος μηχανισμός για την απόδοση της Δικαιοσύνης. Προκειμένου η προσφυγή στη Δικαιοσύνη να παραμείνει ελεύθερο δικαίωμα όλων και όχι μόνο των εχόντων και κατεχόντων, το πραγματικό κόστος της να το επωμίζεται τελικά ο ηττημένος.

8. Η ανάγκη ύπαρξης μηχανισμού ενημέρωσης του ΕΔΔΑ, όταν οι αποφάσεις του πρόκειται να «αναστατώσουν την ευρύτερη κοινωνία των εκάστοτε κρατών».

9. Περιορισμός των ένδικων μέσων.

10. Συστηματική επικοινωνία των Ελλήνων δικαστών με το ΕΔΔΑ, ιδίως με επισκέψεις των πρώτων στο δεύτερο.

11. Οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ με ελληνικό ενδιαφέρον, ακόμα και αν αφορούν άλλα κράτη, να μεταφράζονται και να αναρτώνται στην ιστοσελίδα του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Τέλος, οι ομιλητές αλλά και οι παρεμβαίνοντες τόνισαν ότι χρειάζεται ευρύς και νηφάλιος διάλογος μεταξύ των δύο πλευρών.

Η Κίνηση Πολιτών, θέλοντας να δώσει στους ομιλητές την ευκαιρία να εκφράσουν τις απόψεις τους χωρίς τις επιφυλάξεις που προκαλεί η δημοσιότητα, πρότεινε την εφαρμογή του Chatham House Rule εμπιστευτικότητας.

Του κανόνα, δηλαδή, που σημαίνει ότι ο καθένας μπορεί να μιλάει ελεύθερα ενώ αναλαμβάνουν όλοι τη δέσμευση ότι εκ των υστέρων μπορούν να αναφερθούν σε όσα θα ειπωθούν αλλά χωρίς να τα αποδώσουν σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Τελικά, η γενική αντίληψη στο τέλος της συζήτησης ήταν να δημοσιοποιηθούν όσα ειώθηκαν και οι ομιλητές είχαν την καλοσύνη να επεξεργασθούν τα απομαγνητοφωνημένα κείμενα. Για αυτό η Κίνηση Πολιτών ανέλαβε να εκδώσει τα πλήρη πρακτικά της όλης εκδήλωσης.

Η Κίνηση Πολιτών πιστεύει ότι ο διάλογος που πραγματοποιήθηκε, είναι ένα από τα πρώτα βήματα για την καταρχάς κατανόηση αλλά και αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου των καταδικαστικών αποφάσεων της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ, υπήρξε ωφέλιμος και πρέπει να συνεχιστεί.

